

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BULGARİSTAN VE AVRUPA BİRLİĞİ: ÜYELİK ÖNCESİ VE
SONRASI BİR İRDELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİME MESUT

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BULGARİSTAN VE AVRUPA BİRLİĞİ: ÜYELİK ÖNCESİ VE
SONRASI BİR İRDELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİME MESUT

DANIŞMAN

DOÇ.DR. İSMAİL ERMAĞAN

2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Halime MESUT

ONAY

indeleme Halime Mesut tarafından hazırlanan Bulgaristan ve Avrupa Birliği Üyelik Öncesi ve Sonrası başlıklı bu yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

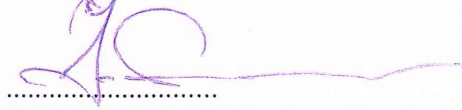
JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Doç Dr. İsmail Ermağan

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

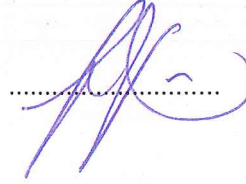
İMZA

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur Döner

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Erton

Kurumu: Düzce Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 11/7/2019

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yeniden baş gösteren çok kutuplu yaklaşım, küçük devletleri yeniden sahneye çıkarmıştır. Uzun yıllar Osmanlı egemenliği, daha sonra da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin etkisi altında kalan Bulgaristan'ın yeniden canlanması 1989 yılı sonrası olmuştur. Değişen sistemde yeni rejimi ile kendisine yer bulmaya çalışan ülke, dış politika objektiflerinden birini AB üyeliği olarak belirlemiştir.

Bu çalışmada Bulgaristan'ın ülke incelemesini yapmak, Avrupa Birliği üyeliğine giden süreci ve üyelik sonrasında yaşanan gelişmeleri incelemek temel hedef olarak seçilmiştir. Üyelik sonrası irdelenen çeşitli açılardan yapılması ve nitelikli anket çalışmalarının kullanılmış olması konunun önemini arttırmaktadır.

Tez sürecinde desteğini esirgemeyen ve çalışmama başarılı şekilde yön veren başta tez danışmanım Doç. Dr. İsmail Ermağan ve diğer Medeniyet Üniversitesi hocalarıma, savunmamdaki eleştiri ve önerileri ile tezimin olgunlaşmasını sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Fatmanil Döner ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ertan hocalarıma ve eğitim hayatım boyunca bana en büyük desteği sağlayan aile üyelerim Sevcan, Mehmet ve Fatma Mesut'a teşekkür ederim.

ÖZET

BULGARİSTAN VE AVRUPA BİRLİĞİ: ÜYELİK ÖNCESİ VE SONRASI BİR İRDELEME

Mesut, Halime

Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail Ermağan

Temmuz, 2019

Eksikleriyle birlikte dünyanın en etkili siyasi ve ekonomik entegrasyon modellerinin başında gösterilen Avrupa Birliği (AB), 2007 yılında Bulgaristanı da dâhil ederek üye kapsamını stratejik bir kazanım olarak Balkanlardan Karadeniz’e kadar genişletmiştir. Bu araştırma, üyeliğin Bulgaristan tarafına odaklanmakta; bu çerçevede Bulgaristan’ın AB entegrasyon sürecinin öncesi ve sonrasını birlikte inceleyerek, entegrasyon beklentilerinin ve gerçekleşenlerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Tezin başlıca araştırma sorusu şudur: “Bulgaristan, AB üyeliği öncesi ve sonrası karşılaştırmalarında, kâr-zarar dengesi açısından nerede durmaktadır?” AB entegrasyon teorileri üzerinde sistematikleştirilen tez, birincil ve ikincil kaynakların yanı sıra özgün olarak yapılandırılmış anket çalışmalarından da yararlanmaktadır. Bu çalışma, son kertede, kimi sapmalara ve eleştirilere rağmen, AB üyeliğinin Bulgaristan’a daha ziyade fayda getirdiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Avrupa Birliği Entegrasyon Teorileri, Avrupa Birliği, AB Müktesebatı, Yapılandırılmış Anket

ABSTRACT

BULGARIA AND THE EUROPEAN UNION:

AN EXAMINATION BEFORE AND AFTER MEMBERSHIP

The European Union (EU), which is shown as one of the most effective political and economic integration models in the world with its deficiencies, expanded its membership scope from the Balkans to the Black Sea as a strategic gain by including Bulgaria in 2007. This research focuses on the effects of EU Membership on Bulgaria. In this context, it aims to determine the expectations and materialization of integration by examining the pre- and post-EU integration process of Bulgaria. The main research question of the thesis: “Where does Bulgaria stand in terms of profit-loss analysis analysis in comparison to pre and post EU Membership. The thesis, which is systematized with EU integration theories, utilizes the primary and secondary sources as well as the uniquely made questionnaire studies. In the last case, despite some deviations and criticisms this study claims that EU membership brings benefits to Bulgaria more than harm.

Keywords: Bulgaria, European Union Integration Theories, European Union, Union Acquis, Structured Questionnaires

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	xi
HARİTALAR.....	xii
TABLolar.....	xii
ŞEKİLLER.....	xiii
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON TEORİLERİ	8
1.1 TEORİK ÇERÇEVE	8
1.1.1 Avrupa Bütünleşme Sürecinde Ulusüstü-Uluslararası Tartışması ve Federalizm	8
1.1.2 Yeni İşlevselcilik (Neo-Fonksiyonalizm)	10
1.1.2.1 Yayılma (spillover) kavramı ve entegrasyona etkileri	12
1.1.2.1.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin yeni işlevselcilik teorisine göre değerlendirilmesi	13
1.1.3 Liberal Hükümetlerarasıcılık.....	16

1.1.3.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin liberal hükümetlerarasıcılık teorisine göre değerlendirilmesi	17
1.1.4 Sosyal İnşacılık.....	20
1.1.4.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin sosyal inşacılık teorisine göre değerlendirilmesi.....	21
1.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE	22
1.2.1 Maastricht Kriterleri	22
1.2.2 Kopenhag Kriterleri (Üyelik Kriterleri)	23
1.2.3 AB Müktesebatı	24

BÖLÜM II

BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	27
2.1 COĞRAFİ ÖZELLİKLER.....	27
2.2 ETNİK YAPI.....	28
2.2.1 Demografik Göstergeler	28
2.2.2 Din-Nüfus Oranları	29
2.2.3 Dil	30
2.3 SİYASİ TARİH	31
2.3.1 1878 Sonrası Bulgaristan	31
2.3.2 Balkan Savaşlarında Bulgaristan.....	32
2.3.3 I. Dünya Savaşında Bulgaristan	32
2.3.4 II. Dünya Savaşında Bulgaristan	33
2.3.5 1945-1989 Dönemi Bulgaristan	33
2.3.6 1991 Sonrası Bulgaristan	34
2.3.6.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinde siyasi partilerin yaklaşımları.....	35
2.3.6.1.1 Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP).....	35
2.3.6.1.2 Demokratik Güçler Birliği (SDS).....	35
2.3.6.1.3 Hak ve Özgürlükler Hareketi.....	36
2.3.6.1.4 GERB	36

2.4 EKONOMİ	37
--------------------------	-----------

BÖLÜM III

BULGARİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ	41
--	-----------

3.1 ÜYELİĞE HAZIRLIK SÜRECİ (1988-2006)	41
--	-----------

3.1.1 Bulgaristan'ın Yararlandığı Ekonomik Programlar.....	42
---	-----------

3.1.1.1 PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy)	42
---	-----------

3.1.1.2 ISPA (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) ...	42
--	-----------

3.1.1.3 SAPARD (Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development).....	43
---	-----------

3.1.2 AB Komisyonu İlerleme Raporları Üzerinden Bulgaristan'ın İncelenmesi	43
---	-----------

3.1.2.1 1998 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	44
---	-----------

3.1.2.2 1999 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	45
---	-----------

3.1.2.3 2000 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	46
---	-----------

3.1.2.4 2001 üyeliğe yönelik ilerleme raporu.....	47
--	-----------

3.1.2.5 2002 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	47
---	-----------

3.1.2.6 2003 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	48
---	-----------

3.1.2.7 2004 üyeliğe yönelik ilerleme raporu	49
---	-----------

3.1.2.8 2005 kapsamlı izleme raporu	49
--	-----------

3.1.2.9 2006 Üyeliğe yönelik ilerleme raporu	50
---	-----------

3.2 ÜYELİK SONRASI GÖSTERGELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	51
---	-----------

3.2.1 AB Komisyonu Raporlarının İncelenmesi	51
--	-----------

3.2.1.1 Haziran 2007 AB Komisyonu Raporu	52
---	-----------

3.2.1.2 Haziran 2008 AB Komisyonu Raporu	52
---	-----------

3.2.1.3 Temmuz 2009 AB Komisyonu Raporu	53
--	-----------

3.2.1.4 Temmuz 2010 AB Komisyonu Raporu	53
--	-----------

3.2.1.5 Temmuz 2011 AB Komisyonu Raporu	54
--	-----------

3.2.1.6 Temmuz 2012 AB Komisyonu Raporu	55
--	-----------

3.2.1.7 Ocak 2014 AB Komisyonu Raporu.....	56
3.2.1.8 Ocak 2015 AB Komisyonu Raporu.....	57
3.2.1.9 Ocak 2016 AB Komisyonu Raporu.....	57
3.2.1.10 Kasım 2017 AB Komisyonu Raporu.....	57
3.2.1.11 Kasım 2018 AB Komisyonu Raporu.....	59
3.3 ÜYELİĞİN VERİLER İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	61
3.3.1 Ekonomik Göstergeler.....	61
3.3.1.1 Doğrudan yabancı yatırımlar	61
3.3.1.2 Toplam dış ticaret dengesinin incelenmesi	64
3.3.1.3 Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH).....	65
3.3.1.4 Bankacılık Sektörünün Gelişimi.....	67
3.3.2 Sosyoekonomik Göstergeler	68
3.3.2.1 İşsizlik	69
3.3.2.2 Asgari ücret ve yoksulluk sınırı	71
3.3.2.3 Emeklilik.....	72
3.3.2.4 Sivil Toplumun Gelişimi ve AB'ye Bakış Açısı	74
3.3.2.5 Göç hareketleri ve Bulgaristan	74
3.4 DIŞ POLİTİKA.....	77
3.5 AB'NİN ÜYELİK BEKLENTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	79
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	89
EKLER: YAPILANDIRILMIŞ ANKET ÇALIŞMALARI	117
EK-1	117
EK-2	118
EK-3	119

EK-4	120
EK- 5.....	122
EK-6	124
EK-7	127
EK-8	130
EK-9	131
ÖZGEÇMİŞ	134

KISALTMALAR

1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu: AKÇT
2. Avrupa Ekonomik Topluluğu: AET
3. Avrupa Atomik Enerji Topluluğu: AAET
4. Avrupa Topluluğu: AT
5. Avrupa Birliği: AB
6. Amerika Birleşik Devletleri: ABD
7. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği: SSCB
8. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü: NATO
9. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri: MDAÜ
10. Dünya Bankası: DB
11. Uluslararası Para Fonu: IMF
12. Doğrudan Yabancı Yatırımlar: DYY
13. Sivil Toplum Kuruluşları: STK
14. İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması: CVM
15. Ekonomik ve Parasal Birlik: EPB
16. Avrupa Merkez Bankası: AMB
17. Merkezi ve Doğu Avrupa: MDA
18. Bulgaristan Sosyalist Partisi: BSP
19. Demokratik Güçler Birliği: SDS
20. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: GSYİH
21. COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
22. PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy)

23. ISPA (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)
24. SAPARD (Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development)
25. Bulgaristan Ulusal Statistik Enstitüsü: NSI
26. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası: CFSP

HARİTALAR

Harita 1. 2018 yılı AB üyesi, aday ülke ve potansiyel üye devletler haritası

Harita 2. Bulgaristan Siyasi Haritası

TABLolar

Tablo 1. Maastricht Kriterleri

Tablo 2. Kopenhag Kriterleri

Tablo 3. Bulgaristan'ın AB Üyeliğinde Görüşülen Fasıllar

Tablo 4. 1991-2006 Yılları Arasında Tarımsal Üretimin GSYİH Katkısı

Tablo 5. 1980-2005 Arası Dönemde Endüstrinin GSYİH katkısı

Tablo 6. 1949-1963 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Tarihleri

Tablo 7. Bulgaristan'ın PHARE Kapsamında Yararlandığı Toplam Yardım Miktarı

Tablo 8. Bulgaristan'ın 2004-2006 Yılları Arası AB'den Sağladığı ISPA Yardım Tutarı

Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yoğunlaştığı 5 En Önemli Sektör

Tablo 10. 2001-2007 Yılları Arasındaki AB-Bulgaristan Toplam Dış Ticaret

Tablo 11. 2017 verilerine göre Yerel ve Yabancı Bankaların Pazar Oranı

Tablo 12. Bulgaristan'daki Sosyal Güvenlik Hakları

Tablo 13. Genç Nüfusun (15-24 Yaş Aralığı) Çalışma Hayatındaki Oranı (%)

Tablo 14. İşsizlik Maaşına Başvurabilme Şartları

Tablo 15. 2015 Verilerine Göre Seçili AB Ülkeleri Arasında Asgari Ücret Oranları (Euro/Ay)

Tablo 16. 1999-2019 Arası Dönemde Ülkedeki Asgari Ücret Artışı

Tablo 17. 2013-2017 Yılları Arasındaki Yoksulluk Sınırı Değerleri

Tablo 18. 2013-2017 Yılları Arasında Bulgaristan'da Emeklilik Fonundan Yararlanan Kişi Sayısı

Tablo 19. AB Üye Ülkeler Bazında Göç Alma Oranı (2017 Verileri)

ŞEKİLLER

Şekil 1. 2011 Nüfus Sayımına Göre Ülkedeki Nüfusun Etnik Dağılımı

Şekil 2. 2011 Nüfus Sayımına Göre Ülkede İnanılan Dinlerin Oranları

Şekil 3. 1991-2006 Yılları Arasında Bulgaristan GSYİH Büyüme Oranı

Şekil 4. 1996-2006 Yılları Arasında AB- Bulgaristan Arasındaki Dış Ticaret Hacmi

Şekil 5. 1994-2006 Arasındaki Toplam DYY Miktarının GSYİH İçindeki % Oranı

Şekil 6. 2008-2016 Arası Dönemde Yargı Bağımsızlığı Oranı

Şekil 7. 2007-2017 Yılları Arasında DYY'ın GSYİH'ya Oranı (%)

Şekil 8. 2008-2018 Yılları Arasındaki Toplam Dış Ticaret

Şekil 9. 2007-2017 Arası Dönemde GSYİH Büyüme Oranı (%)

Şekil 10. Bulgaristan'da Yaşayan Göçmenlerin Uyrukları

GİRİŞ

İki büyük ve yıkıcı savaşa ev sahipliği yapan Avrupa kıtası için II. Dünya Savaşı, değişimin başlangıcı olmuştur. Savaşın kötü tecrübelerinin tekrar yaşanmamasını dileyen kıta ülkeleri, barışı devam ettirebilmek için entegrasyon fikri üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Entegrasyonun niteliği hakkındaki farklı görüşler, AB entegrasyon teorilerinin doğuşuna zemin hazırlamış, derinleşme veya zaman zaman geri çekilme dönemleri de teorilerin varsayımlarının çeşitlenmesine olanak sağlamıştır.

1951 yılında kıta devletlerinin -*Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg*- arasında imzalanan Paris Antlaşması, savaşın hammaddesi olan kömür ve çelik üretiminin kontrol altına alınmasını amaçlamış, bu doğrultuda da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT ile olumlu sonuçlar elde eden ülkeler, farklı sektörlerde de işbirliği yapabilmek ve işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlayabilmek için 1957’de Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) kurmuşlardır. Roma Antlaşması ile kurulan bir diğer kurum, enerji alanında ortak politikalar geliştirilmesini öngören Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) olmuştur. 1965 Füzyon Antlaşması, bahsi geçen üç kurumu ortak paydada birleştirmiş ve bu tarihten itibaren entegrasyon, Avrupa Topluluğu (AT) olarak anılmaya başlamıştır. Günümüz siyasi yapılanmasını 1993 Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması ile kazanan AT, 1999 yılına kadar siyasi ve ekonomik birliğini tamamlamayı, Avrupa vatandaşlığı oluşturmayı, ortak güvenlik politikası geliştirmeyi ve iç işlerinde işbirliği yapmayı hedef edinmiştir.

Kurucu altı devletin başarılı entegrasyonunun diğer devletler için örnek teşkil etmesi, genişleme sürecini başlatmıştır. AB için genişleme, yeni ekonomik etkinlik alanı aynı zamanda da siyasi etkinliğin artırılabilceği coğrafyalar anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda ilk genişleme halkası 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla başlamış, 1981 yılında Yunanistan, 1986’da İspanya ve Portekiz üyelikleriyle devam etmiştir. Özellikle ikinci ve üçüncü dalga üyeliklerini

siyasi sebeplerin mümkün kıldığına vurgu yapılmaktadır (Kaya, 2016: 215-216). 1995 yılında refah düzeyi yüksek olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in üyelikleri AB üye sayısı 15'e yükselmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında baş gösteren Soğuk Savaş, 1991 yılında adı geçen ikinci birliğin dağılmasıyla birlikte sona ermiştir. Bu yıkımla birlikte Balkanlarda oluşan güç boşluğu, barındırdığı etnik çeşitlilik dolayısıyla AB bünyesinde tehdit unsuru olarak algılanmış ve bir başka genişleme dalgasının nedenlerinden biri olmuştur. Akademik literatüre göre bu dönemde Balkan devletlerinin güvenlik kaygıları, olası bölgesel ve uluslararası tehditlerden korunmak için NATO ve AB üyeliğini en belirgin iki seçenek olarak sunmuştur (Dinç, 2011: 210, Velichkova, 2011).

İki kutuplu düzende SSCB kanadına daha yakın duran Balkan ülkelerinin üyelik talepleri AB gündeminde de yankı bulmuştur. 22 Haziran 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde AB, üyelik başvurusunda bulunmak isteyen ülkelerin yerine getirmesi gereken şartları siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatı olarak gruplandırarak Kopenhag Üyelik Kriterleri olarak yayınlamıştır. Coğrafi genişlik ve nüfus büyüklüğü özelinde Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) genişlemesi AB açısından daha önceki genişlemelerinde yaşanmamış bir deneyim olduğu için, genişleme stratejisine ek olarak Topluluğun da yeni üyeleri kabul edebilecek durumda olması bir ön şart olarak eklenmiştir. 1997 Amsterdam ve 2000 Nice Antlaşmalarını kendi iç yapısını genişlemeye elverişli hale getirmek için kullanan Birlik, üyelik adayları için ise yol haritası olarak 1997 yılında Ajanda 2000'i yayımlanmıştır. Herhangi bir aday devletin kriterleri yerine getirememesi de şartlılık bağlamında üyeliğine tehdit oluşturur halde sunulmuştur. Böylelikle daha önce AB tarihinde uygulanmamış bir süreç 2007 genişlemesi için kullanılmıştır (Nikolova, 2006: 395)

Doğu Balkan ülkelerinden biri olan Bulgaristan 1944 yılında Kızılordu istilasının ardından SSCB'ye yakın bir uydu devleti olmuş, uzun yıllar hem siyasi hem de ekonomik yapılanmasını Doğu bloğu ile ilintili olarak kurgulamıştır (Akdoğan, 2015: 368). II. Dünya Savaşı sonrası getirilen Sosyalist düzen, 1989 yılı itibariyle

Todor Jivkov'un yönetimden çekilmesiyle değişim sürecine girmiştir. Bulgaristan için yeniden Avrupalılaşma, 1988 yılında Avrupa Komisyonu ile karşılıklı tanınma ile başlamıştır. 1990 yılında AB ile Ticaret ve Ortaklık Anlaşması imzalayan ülke, 1993 yılında Ortaklık (Avrupa) Anlaşması'na imza atmıştır. Birliğe tam üyelik başvurusunu 1995 yılında diğer 12 MDAÜ ile birlikte yapan Bulgaristan, 1 Ocak 2007 tarihinde birliğe üye olmuştur.

AB Kurucu Anlaşması olan Roma (1957)'da *Herhangi bir Avrupalı devlet, Topluluğun üyesi olmak için Avrupa Komisyonu'na başvurabilir* maddesi yer almaktadır (Roma Antlaşması, 1957: 78, M: 237). Beşinci genişleme için bu maddeye ek olarak Kopenhag Kriterleri'nin sağlanması da eklenmiştir. MDAÜ coğrafi olarak Avrupa ile yakındır ve üyelik motivasyonlarını da *Avrupa'ya geri dönmek* üzerine şekillendirmiştir. SSCB'nin en büyük uydu devletlerinden biri olan Bulgaristan, 1989 sonrası demokrasiye geçiş sürecinde yörüngesini AB tarafına çevirmiştir. Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin zorunlu hale gelmesi, kendi iç yapısını dış dünyaya açması, hem de komşu ülkelerden geri kalmak istememe düşüncesi ülkenin üyeliğine bakışını sembolize etmektedir (Velichkova, 2011). Bölgede güçlenebilecek Rus tehdidine karşı yanında olabilecek gerçekçi iki organizasyon bulunmaktaydı. Dolayısıyla AB üyeliği ülke için Avrupa kıtasına hem siyasi hem de ekonomik anlamda yeniden dönüş vaad etmekteydi.

AB bazında ise kurucu devletlerin belirlediği en temel prensiplerden birisi *birleşik bir Avrupa yaratma* düşüncesidir. Bu argümana dayanarak genişlemenin AB için olağan bir sonuç olduğu kanısına varılsa da, ekonomik gelişme temelli bir entegrasyonun ekonomik olarak kendisi ile kıyaslayamayacak durumda olan Balkan ülkelerine üyelik perspektifi sağlamasının sebepleri incelenmeye değerdir. Uzun yıllar demir perdenin üyesi olan Bulgaristan'ın işler serbest piyasa ekonomisine sahip olmadan adaylık perspektifi alması ve süreç boyunca Topluluk tarafından desteklenmesi ile birlikte *-AB'nin temel prensiplerinden olan çevre bölgesinde siyasi istikrarı sağlama, ekonomik ve siyasi etki alanını genişletme prensipleri temelinde (Summa, 2008: 9)-* SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede konumu nedeniyle kilit görevi gören Bulgaristan'ı sınırlarına dahil ederek yaşanabilecek karışıklıkların çevreyi etkilemesi tehdidinin AB tarafından ortadan kaldırıldığını savunabiliriz. Güvenlik ve lokasyon özelinde vurgulanması gereken

bir diğerk nokta da Bulgaristan'ın üyeliğı ile birlikte Birliğın Karadeniz'e açılan sınırının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda bakıldığında 2007 yılında kabul edilen "Karadeniz Sinerjisi; yeni bir bölgesel girişim" politikası Birliğın bu yöndeki çalışmalarına ışık tutmaktadır. Ekonomik perspektiften değerlendirildiğinde, her ne kadar Bulgaristan ekonomisi üyelik öncesinde, kısmen de üyelik sonrasında AB ile kıyaslanamasa da, ülkenin serbest piyasa ekonomisine entegre edilmesi hem AB açısından yeni bir pazar, hem de üreticiler açısından ucuz bir üretim noktası olarak kullanılabilecekti. AB'nin üyeliğe sıcak bakmasının bir diğerk sebebi de Birliğe üye devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda Bulgaristan'ın AB üyeliğini desteklemeleridir (Velichkova, 2011). Örnek olarak Almanya ve İngiltere Bulgaristan'ın üyeliğini desteklerken, Fransa'nın üyeliğe karşı çıkması verilebilmektedir (Dinç, 2011: 218).

Yukarıda yapılan girişin ardından tez kapsamında incelenecek olan araştırma sorularını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Bulgaristan'ı AB'ye üye olmaya yönelten temel sebepler nelerdir ? AB için Doğu Genişlemesini mümkün kılan etkenler nelerdir? 2004 genişlemesine dahil edilmeyen Bulgaristan'a, 2007 yılında üyeliğı neler getirmiştir? Ülkenin yapısında neler değişmiştir?
2. Bulgaristan'ın Birliğe üye olabilmek için düzenleme yaptığı alanlar nelerdir ve üyelik süreci her iki taraf için nasıl işlemiştir? Ülkedeki siyasi partilerin ve halkın üyeliğe yönelik bakış açısı ne olmuştur?
3. AB ile Bulgaristan arasında işbirliğinin üyelik öncesi ve sonrasında artırıldığı alanlar nelerdir, taraflar birbirlerinden neler kazanmışlardır?
4. Üyelik sonrası ülkenin değişen ve değişmeyen parametreleri nelerdir, ilerleme raporları sürecin işleyişini nasıl değerlendirmektedir?
5. Üyelik sonrasında Bulgaristan'ın ekonomik ve siyasi göstergeleri nasıl değişmiştir?
6. Sivil Toplum Kuruluşları ve Bulgar halkının üyelik sonrası hakkında görüşleri nelerdir, AB üyelik beklentileri ne kadar karşılanabilmiştir?

Tez hipotezlerinden birincisi, Bulgaristan'ın üyelik başvurusundaki sebeplerden ilkinin güvenlik kaygısı olarak nitelendirilmektedir. AB üzerinden geliştirilecek güvenlik kalkanı, hem komşularından hem de SSCB'nin varisi olarak kurulan Rusya Devleti'nden gelebilecek tehditlere karşı bir savunma ve ortaklık sağlayabilecekti. Ekonomik kaygılar ve beklentiler üyelik sebeplerinden ikincisi olarak sayılabilmektedir. Sosyalizm döneminde hakim olan planlı ekonominin yerine serbest piyasa ekonomisini tercih eden ülke, hem AB üyeliği için gerekli olan şartlardan birini yerine getirmiş hem de serbest piyasa ekonomisini geliştirmek adına Birliğin tecrübelerinden yararlanma fırsatını yakalamak istemiştir. Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve AB yardım programlarından alınabilecek krediler için AB üyeliği, ülkenin güvenilirliğini artıracak ve aynı zamanda ülke doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) için cezbedici bir hâle gelebilecekti. Üçüncü varsayım üyeliğin bir diğer hedefinin Sosyalist dönemde uzak kalınan Avrupa kültürünün Bulgar kimliğini kaybetmeden yeniden hatırlanması ve AB üye ülkeleri ile aynı düzeye getirilmesi olduğudur. Tezin varsayılan son hipotezi ise, Bulgaristan'ın bölünmüş Avrupa'yı ortadan kaldırarak oluşturulacak olan büyük haritanın bir parçası olma isteğidir.

Metodolojik olarak hem birincil hem de ikincil kaynaklar, STK, Gazete ve Medya kuruluşlarının üyelik üzerine yazdığı yazıların yanında, Bulgaristan'da ikamet eden kişilerle yapılan röportajlar yer almaktadır. Birincil ve ikincil kaynak taraması yerli ve yabancı yazarlar tarafından yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar, çıkarılan dergiler, AB Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporları ve kısmen de internet ortamından derlenen kaynaklarını kapsamaktadır ve bu kaynaklara genellikle internet üzerinden erişim sağlanmıştır. Üyelik sonrası sürecin ülkedeki yansımalarını ölçmeye yönelik hazırlanan 9 adet yapılandırılmış anket çalışması ile, literatürde yer alan kaynaklara ek bilgiler elde edilmiştir. Yapılan röportajlar metin içindeki atıflar dışında, kaynakça bölümüne ek olarak yer almaktadır. Bu röportajlar genellikle katılımcılar ile mail aracılığıyla İngilizce ve Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir. Farklı çalışma gruplarından ve coğrafi bölgeden insana ulaşmak hedeflense de yalnızca STK, Üniversite Öğretim Üyeleri, Doktor ve bir Türk Derneği kurucusu ile anket gerçekleştirilebilmiştir.

Katılımcılardan öğretim görevlilerine okunulan makalelere aracılığıyla, diğer kısmına ise yapılan internet araştırması sonucu ulaşılmıştır.

Tezin giriş bölümünde entegrasyon fikrini ortaya çıkaran sebepler ve kurucu devletleri birleşme yoluna iten motivasyonlara yer verilmiştir. Tez konusu Bulgaristan'ın entegrasyonu olduğu için, diğer genişleme dalgalarından kısaca bahsedilse de özellikle beşinci genişleme dalgası üzerinde durulmuştur. MDAÜ genişlemesine yol açan siyasi değişimlerden ve AB'nin genişleme stratejisine Kopenhag Kriterleri ile yaptığı yeni taleplerden bahsedilmiştir. Tezin ileriki bölümlerine referans olması açısından hem AB hem de Bulgaristan özelinden üyelik beklentileri sıralanmış, Bulgaristan için güvenlik, ekonomik, coğrafik ve kültürel-sosyal sebeplerin var olduğu savunulmuştur. AB'nin ise üyeliğe, ekonomik ve siyasi ağına genişletebileceği Bulgaristan'ı üye devletlerine yeni yatırım alanı ve pazar olarak sunabileceği için ve aynı zamanda güvenlik endişesi içinde sıcak baktığı savunulmuştur.

Tezin ilk bölümünün birinci kesiminde, AB genişleme stratejisini anlamlandırmak için kullanılabilecek temel entegrasyon teorileri hakkında bilgiler yer almaktadır. AB entegrasyon sürecini tek bir teori ile açıklamak mümkün olmasa da, her teorik bölümün ardından ülkenin ve Birliğin entegrasyon fikrine neden sıcak baktıkları teorik temellere dayandırılarak incelenmiştir. İkinci kesim ise kavramsal çerçeve olarak planlanmış ve üyelik öncesinde imzalanan AB Antlaşması ile kendi içinde yaptığı değişimlerden, Kopenhag Kriterleri'nden ve Topluluk müktesebatından kısaca bahsedilmiştir. Literatürde daha önce yapılan benzer çalışmalarda (Dinç, 2011, Yusuf, 2012, Velichkova, 2011) Bulgaristan'ın AB üyelik süreci teorik açıdan incelenmiş, hem Bulgaristan hem de AB açısından üyeliği mümkün kılan nedenlere değinilmiş ve AB Komisyon raporları ile üyelik perspektifinin kâr-zarar incelemeleri üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise, önceden yapılan yazılara ek olarak Bulgaristan'ın coğrafi, tarihi, demografik, dini, ekonomik ve siyasi değerlerine de göz atılarak Bulgaristan'ı AB üyeliğine taşıyan etkenlerin anlaşılması için zemin oluşturmak amaçlanmıştır. Ülke yapısının detaylı olarak incelenmesi hem üyeliğin bir tercih olarak ortaya çıkma sebeplerinin irdelenmesi hem de üyeliğin ardında bu parametrelerde yaşanan değişimlerin daha net karşılaştırılabilmesi açısından önemlidir.

Üçüncü bölümde, veriler kullanılarak daha önceden yapılmış olan akademik çalışmaları hem özetlemek ve analiz etmek, hem de bir adım ileriye taşımak hedeflenmiştir. Birinci kesimde üyelik öncesinde AB Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporlarının değindiği konular incelenecek, akabinde ise siyasal ve sosyal göstergeler ile Bulgaristan'ın üyelik sonrasında geldiği nokta hakkında çıkarımlar yapılacaktır.

Tez genel perspektifte bir inceleme olsa da, zaman ve konu sınırlamasından dolayı odaklanacağı temel süreç özellikle 2007 sonrası süreç olacaktır . Tarih bağlamında yapılan bu sınırlama hem konuyu detaylı olarak inceleme, hem de en güncel verileri iletebilme olanağı sağlayacaktır. Bu tezin konusu olarak Bulgaristan spesifik örneğinin seçilme sebebi ise üyeliğinin üzerinden geçen 12 yıla rağmen, Birliğin hâlâ ekonomik olarak en zayıf ülkesi olduğu gerçeğinin incelenmesinin yanında, özellikle AB tarafından -gerekli uyumun sağlanabilmesi amacıyla- üyeliğin geciktirilmesine rağmen hâlâ öngörülemeyen veya engellenemeyen sorunların irdelenmesi ve halk görüşleri ve siyasi bulguların üyelik sonrası değerlendirmelerine değinmektedir.

BÖLÜM I

AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON TEORİLERİ

Bölümün ilk kısmında entegrasyon sürecinin teorik çerçevesi incelenecektir. Avrupalı devletleri bölgesel entegrasyon fikrine iten sebepler, ardından da entegrasyonun genişleme dalgalarının sebepleri üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda, üyeliğe aday olan devletlerin Birliğe üye olmak isteme sebeplerine teorik açıklamalar aranacaktır.

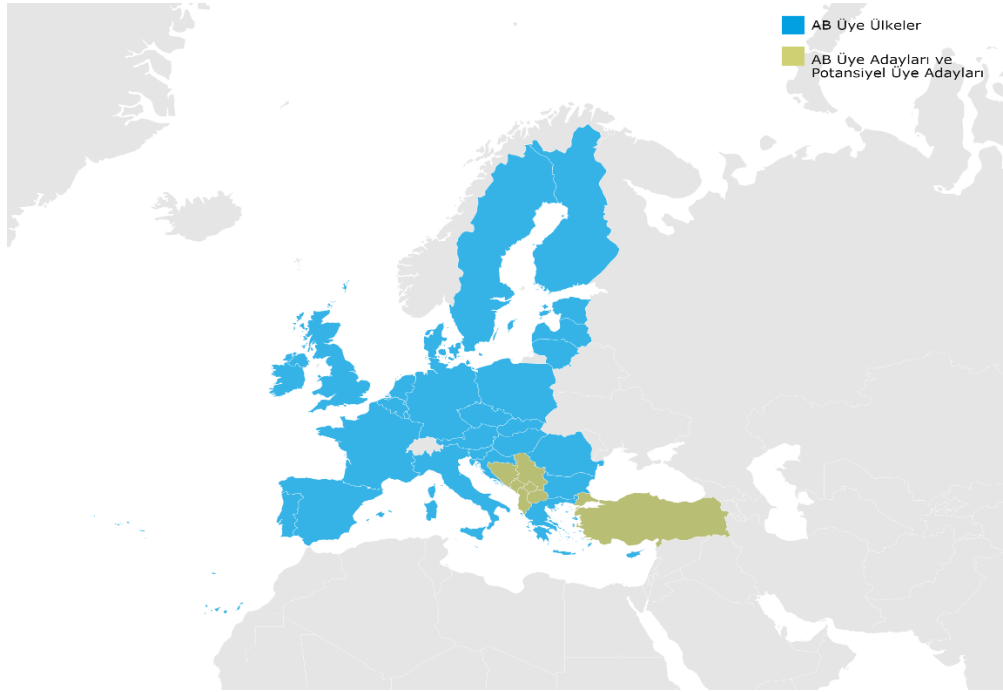
Bölümün ikinci kısmı ise kavramsal çerçeve olarak planlanmıştır. Bu doğrultuda AB üyelik ve genişleme sürecine hizmet eden kriterlerin neler olduğu incelenmiş ve AB müktesebatının başlıkları verilmiştir. Üyelik müzakerelerinde her aday ülke için değerlendirilen AB müktesebatının incelenmesi, Birlik içindeki kurumsallığı irdelemek ve üyeliğe ehildir-ehil değildir kararının verilisinin anlamlandırılması bakımından önemlidir

1.1 TEORİK ÇERÇEVE

1.1.1 Avrupa Bütünleşme Sürecinde Ulusüstü-Uluslararası Tartışması ve Federalizm

28 devletin üyeliğinden oluşan AB -*Brexit süreci henüz tamamlanmadığı için İngiltere araştırma dahilindedir*-, Pollack'ın tanımlamasıyla ulusüstü ve uluslararası özellikleri bünyesinde barındıran kurumları ve kendine ait yasaları -*acquis communautaire*- ile dünyanın en kurumsallaşmış organizasyonudur (Pollack, 2008: 1). Uluslararası ilişkiler literatüründe büyük tartışma olarak nitelendirilen uluslararası-ulusüstü sınıflandırma ile devletlerin egemenlik alanlarının tanımlanması AB'nin temelini oluşturulduğu yıllarda entegrasyon girişiminin yapısıyla ilgili öne sürülen görüşlere zemin hazırlamıştır. Genel bir tanımlama ile, Nugent'ın belirttiği gibi, hükümetler arası yapıda devletler esas karar vericilerdir. Ulusal çıkarlarına uygun bulmadıkları konularda veto etme haklarını baki kılar,

böylelikle de ortak olmadıkları konulardan soyutlanabilirler. Ulusüstü yapılarda ise, devletler bir önce bahsedilen kavramdaki kadar seçim yapmakta özgür değildir. Kendi istekleriyle egemenliklerini belirli bir kurumun yönetimi altına bıraktıktan sonra, bu konular ile ilgili egemen kurumun vereceği kararı uygulamak zorundadırlar (Nugent,2003:475). Entegrasyon teorileri ile AB'nin birleşme ve genişleme süreci incelenirken, uluslararasıılığın realist ve liberal, ulusüstücülüğün ise rasyonalist ve yapısalcı olarak ayrılarak çeşitli yaklaşımları beslediğini görmek mümkündür (McGowan, 2007: 2).

Harita 1. 2018 yılı AB üyesi, aday ülke ve potansiyel üye devletler haritası

Kaynak: Avrupa.info.tr

I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945) Avrupa kıtasının hem ekonomik hem de siyasi istikrarını zedelemiş, savaşın tekrarlanmaması kıta devletlerinin ortak hedefi haline gelmiştir. Bu doğrultuda öne sürülen entegrasyon fikirleri ile Avrupa bütünleşmesi için en uygun alternatifin ne olacağı konusunda tartışmalar başlamış, farklı dönemlerle birlikte farklı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. İki savaş arası dönemde ve II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği ilk yıllarda

idealist düşünceden esinlenen Federalizm ve İşlevselciliğin, öne sürülen ilk teoriler olduğunu savunmak mümkündür (Açıkmeşe, 2004: 4).

Avrupa entegrasyonu için Federal düşünceler 1923 yılında Richard Coudenhove-Kalergi'nin Pan-Avrupa adlı eserinde yeniden gündeme gelmiştir. Halkı temsil eden Temsilciler Meclisi ve devletleri temsil eden Senato'nun kurulmasını ön gören eserde, barışı sağlamanın yolu Avrupalı devletlerin federasyon çatısı altında birleşmesi olarak görülmüştür (Açıkmeşe, 2004: 5). 1926 yılında gerçekleşen Pan Avrupa Kongresi'nde tartışılan Avrupa Federasyonu ise, eşitliğin ve güvenliğin sağlandığı, kolonilerin paylaşıldığı, ortak para birimi ve gümrük birliği olan aynı zamanda askeri konularda da iş birliği yapması beklenen devletlerin bir araya geleceği bir yapı olarak tanımlanmıştır (Saurugger, 2018: 4).

İngiliz Politikacı Winston Churchill 1946 yılında Zürich'te yaptığı konuşmasında "*We must build a kind of United States of Europe*" vurgusu yaparak, Avrupa entegrasyon sürecinde federalist fikirleri yeniden vurgulamıştır. Avrupa'da oluşturulacak yeni düzende küçük devletlerin de en az büyük devletler kadar etkin olabileceği, herhangi bir devletin bireysel olarak savaşa yol açamayacağı bir düzen öngören Churchill, federasyonda yer alması gereken öncü devletleri de Almanya ve Fransa olarak belirlemiştir (Akçay, 2007: 12, Churchill, 1946).

Entegrasyon anlamında sıkı bütünleşme modeli öngören Federalizme göre, siyasal sorunların çözümü yalnızca siyasi kararlarla sağlanabileceği için, ulus devlet sisteminin anayasal düzen ile değiştirilmesi gerekmektedir (Rosamond, 2000: 28). Entegrasyonun nasıl kurulması gerektiğine açıklama getiren teorinin, derinleşerek ortak pazar alanında ilerleyen entegrasyonu açıklayabilme yetisi sınırlıdır (Velichkova, 2011: 21). Genişleme dalgalarının açıklanmasında net kaynak olarak kullanılamasa da (Mercan, 2011: 70), bu tezde entegrasyon fikrinin doğuşunda önemli olduğu için incelenmiştir.

1.1.2 Yeni İşlevselcilik (Neo-Fonksiyonalizm)

Yeni işlevselcilik, AB'nin entegrasyon sürecinin kuruluş yıllarının açıklanmasında fazlasıyla başvurulan teorilerden biridir ve özellikle 1950-1960'lı yıllarda kabul gören teorinin kurucusu Ernst Haas (1958) olarak kabul edilse de, Lean Lindberg

(1963), Burley ve Matti (1993) gibi pek çok yazar teorinin gelişimine katkı sağlamıştır (Moravcsik, 1993, Rosamond, 2000: 50, Açıkmeşe, 2004: 7).

Kuramın çıkış noktası, iki savaş arası dönemde AB entegrasyonu için fikirler üreten İşlevselcilik teorisi olarak kabul edilmektedir (Açıkmeşe, 2004: 5, Mercan, 2001: 70). 1930 yılında David Mitrany tarafından geliştirilen ve idealist fikirlerden esinlenen işlevselciliğin temel varsayımı, siyasal kaygılar taşımayan teknokratik uluslararası organizasyonların kurulması ve savaşa yol açabilecek sorunların devletlerin egemenliklerinden bu kurumlara aktarılmasıdır. Teorinin bir diğer varsayımı ise dallanma (ramifikasyon) teorisi çerçevesinde sektörler arasındaki fonksiyonel örgütlenmedir (Mercan, 2001: 70, Açıkmeşe: 2004: 5). Sektörel örgütlenme sayesinde siyasi alanın devre dışı bırakıldığı dünya düzeni kurmayı hedefleyen teori bölgesel entegrasyon fikrine açıklama getirme amacı taşımamaktadır.

David Mitrany'nin işlevselcilik teorisi ile Federalist fikirlerin mirasçısı olarak kabul edilen Yeni işlevselciliğin (Açıkmeşe, 2004: 7, Moga, 2009: 797, Velichkova, 2011: 22) farkı, dünya toplumundan ziyade pragmatik yaklaşımı ile bölgesel entegrasyon fikrine odaklanmasıdır (Akmeşe, 2004: 7). Farklı bir deyişle, işlevselcilik teorisinde entegrasyon fikri yoktur ve yaratılacak herhangi bir bölgesel entegrasyonun ulusların yaptığı hataları tekrarlamak olacağı savunulmaktadır. Yeni işlevselcilik ise, devletlerin ulusal çıkarlarını da gözeterek, tüm üyeler için daha fazla çıkar sağlayabilecek girişimleri değerlendirerek entegrasyon fikrini açıklamayı ve geleceğini tahmin etmeyi amaçlamaktadır (Moga, 2009: 797-798).

Yeni İşlevselcilik, devletlerin kâr-zarar hesapları çerçevesinde entegrasyona gönüllü olacaklarını savunmaktadır. Entegrasyonun yayılma ve derinleşme mantığına odaklanan teori, alçak politika olarak tanımlayabileceğimiz fakat kilit özelliğe sahip alanlarda başlayan entegrasyonun zamanla farklı sektörlerin katılımını gerekli kılmasını öngörmektedir. Süreçte kurulacak olan ulusüstü organizasyonlara, devlet çıkarları sebebiyle entegrasyonun sektöre uğramaması ve yayılarak devam etmesinin sağlanması açısından atfedilen önem yüksektir. Farklı sektörlerin entegre edilmesiyle derinleşen ekonomik entegrasyonun, yeni

kurumların kurulmasıyla siyasi entegrasyona engellenemez biçimde yol açması beklenmektedir (Rosamond, 2000: 51-52).

AKÇT'nin derinleşerek AET'ye dönüşmesi ve enerji alanında ortak çalışmayı öngören AAET'nin kurulması Yeni İşlevselcilik teorisinin açıklamalarıyla tutarlılık göstermiştir (McGowan, 2007: 5). Teorinin kurucularından Haas'a göre, AET bizzat AKÇT'nin genişleyen entegrasyonunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Haas, 1958: 311, akt. Laursen, 2002). Yeni işlevselcilik için Avrupa Komisyonu vurgulanması gereken önemli bir kuruluştur.

Joseph Nye, ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşmeye otomatik olarak yol açacağını savunmuş ve bütünleşme potansiyeli kavramından yola çıkarak yayılma sisteminde değişiklik yapmıştır. Nye'e göre, karşılıklı bağımlılıklar daima olumlu yönde gerçekleşmez ve aktörlerin ulusal çıkarlarını yeniden tanımlamalarına neden olabilir. Bu süreç bazen yayılmanın tersi olarak niteleyebileceğimiz 'geri çekilme'ye (spill back) sebep olabilir. Teoriye katkısı olan bir diğer isim de Amitai Etzioni'dir. Yayılma sürecini kendi geliştirdiği take-off kavramıyla birlikte kullanan Etzioni'ye göre uluslararası bir örgüt take off aşamasına gelene kadar uluslararası bir yapı taşırken, take off gerçekleştikten sonra ulusüstü örgüt haline gelir (WEB1, 2016).

1.1.2.1 Yayılma (spillover) kavramı ve entegrasyona etkileri

Yeni İşlevselcilik kuramının entegrasyonun nedenlerini açıklarken kullandığı temel kavramlardan olan yayılma, AB'nin kurucularından kabul edilen Jean Monnet'in bireysel sektörlerde başlatılan entegrasyonun yayılarak diğer sektörleri de etkilemesini bekleyen varsayımı (Velichkova, 2011: 22-23) ve Mitrany'nin dallanma kavramının siyasal nitelik eklenmiş üç boyutlu açıklaması olarak değerlendirilebilir (Açıkmeşe, 2005: 7). Üç boyutlu yayılmanın aşamaları işlevsel, siyasi ve coğrafi yayılma'dır.

- a. İşlevsel yayılma, A sektöründe başlatılan bir entegrasyonun devam edebilmesi için B sektörüne de ihtiyaç duymasıdır. AB özelinde değerlendirildiğinde kömür ve çelik üretiminin diğer sektörler ile bütünleşmeyi gerekli kılmasıdır. Örnek olarak, tarım gibi yeni bir sektörde iş birliğine gidilmesi veya ulaşım,

döviz kurları gibi yan birimlerde ortaklığın gerekmesi verilebilir (Açıkmeşe, 2005: 8, Moga, 2009: 798).

- b. Siyasal yayılma, entegrasyon gerçekleşikçe çıkar kümelerinin ulusal hükümetler yerine, bütünleşmenin merkezindeki kurumları etkileyerek karar alma sürecinde yer almak istemeleridir. Buna örnek olarak, çıkar gruplarının bir süre sonra ulusal hükümetlerini değil, Brüksel'i etkilemek istemeleri verilmektedir. Siyasal yayılma yeni işlevselcilik teorisinin yayılma kavramını işlevselcilik teorisinin dallanmasından ayırmaktadır (Pierson, 1994: 30).
- c. Coğrafi yayılma, entegrasyonun başarısını gören devletlerin bu bütünde yer almak istemeleridir (Açıkmeşe, 2004: 8, WEB1, 2019). Coğrafi yayılmanın örneği olarak Rosamond İngiltere, Danimarka ve Norveç'in ardından Portekiz, İsveç ve Avusturya'nın da Birliğe üyelik başvuruları yapmalarına işaret ederken (2000: 59), Açıkmeşe, Kuzey ülkelerinden gelen üyelik taleplerini örnek olarak göstermiştir (2005: 8).

1.1.2.1.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin yeni işlevselcilik teorisine göre değerlendirilmesi

Yeni işlevselcilik teorisinin pragmatik yaklaşımına göre, devletler kararlarını ulusal kâr-zarar hesaplamalarına dayanarak verirler. Bulgaristan'ın Birliğe üyelik başvurusunda bulunması, 2004 yılında üye devletler arasında olmamasına rağmen üyelik perspektifine devam etmesi ve 2007 yılında Avrupa Komisyonu'nun şartlı kabul maddelerini onaylayarak Birliğe üye olması, AB bütünleşmesi yolunda ülkenin kararlılığının göstergesidir. Bulgaristan kanadından bakıldığında, bu kararlılığın arkasında yatan ekonomik sebepler arasında Birliğin ekonomik gelişmişlik düzeyinin Bulgaristan ekonomisini yönlendirmesi, ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi desteklemesi beklentisinin yer aldığı söylenebilir. Bu doğrultuda, AB üyesi ülkelerin getireceği doğrudan yabancı yatırımların AB yardım fonları ile birlikte ekonomiyi canlandıracağı düşüncesi vurgulanması gereken alt varsayımlardandır (Aytuğ, 2008: 154-158). Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhevel ve İş danışmanı Ivanov yapılan nitelikli anket çalışmalarında bu yargıyı doğrular nitelikte AB fonlarının ülke kalkınmasında önemli rol oynadığını vurgulamışlardır.

Siyasal yayılma çerçevesinde, devlet dışı aktörlerin de üyelik sürecinde söz hakkına sahip olması ve gerektiğinde AB kurumlarına baskı oluşturabilmesi beklenmektedir. Rejim değişikliği sonrasında yeniden aktifleşen pek çok siyasi parti, iktidar olabilmek için halkın beklentilerine uygun parti politikası hazırlamıştır. AB entegrasyonunun ilk yılları hatırlandığında, Norveç'in üyeliğinin iki kez halk referandumu ile reddedilmesi üyelik sürecinde halkın beklenti ve desteğinin önemli olduğunu göstermiştir. Bulgaristan örneğinde ise, üyeliğin hemen öncesinde yapılan incelemede halkın %62'si Bulgaristan'ın Birliğe üyeliğini desteklemiş, ülkeleri için iyi olacağına dair görüş bildirmişlerdir (Eurobarometer, 2006). Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr Zhelev anket çalışması cevaplarında, entegrasyon düşüncesinin Bulgar ulusunun son 30 yıllık süre zarfında ortak görüşte olduğu tek konu olduğunu belirtmiştir. 2016 yılında gerçekleştirilen AB kamuoyu yoklamasına göre halkın %51'i, Bulgar araştırma şirketlerince yapılan incelemelerde ise halkın yarısından fazlası AB ile ilgili olumlu görüş bildirmiştir (Ekinci, 2018: 24). MDAÜ'nün üyelik süreçlerinde Avrupa Komisyonu'nun mali yardımları koordine etmesi ve üyelik sürecinde Bakanlar Kurulu'na raporlar hazırlayarak görüş belirtmesi sayesinde kendi gücünü arttırması, teorisinin entegrasyon sürecinde kurumlara verdiği önemi vurgular niteliktedir (Mercan, 2011: 71).

Bulgaristan'ın Balkan coğrafyasında siyasi yalnızlığa düşmemek ve komşu ülkelerden geri kalmamak gibi güvenlik kaygılarının, AB üyeliğini zorunlu bir adım haline getirdiğini söylemek mümkündür. Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesinde etkili olan SSCB, ülke üzerindeki etkinliğini Soğuk Savaş döneminde artırarak devam ettirmiştir. Birliğin dağılmasından sonra olası bir Rus etkisini engellemek Bulgaristan için güvenlik çerçevesinde üyeliği yaklaştıran başka bir sebep olmuştur.

AB'nin genişlemeyi olumlu değerlendirmesinin temel sebeplerinden biri yüksek politika alanına giren bölgesel etkinliktir. AB'nin kurucu motivasyonu olan *birleşik Avrupa yaratma* düşüncesi MDA genişlemesi olmadan sağlanamayacak, aynı zamanda da batılı şirketler Balkan ülkelerindeki istikrarsızlıktan dolayı bu ülkelere yatırım yapmakta çekimser kalacaklardı (Dinç, 2011: 213). Bu durumun

yaşanmaması için AB, MDAÜ ile ortaklık sürecini başlatmış, bu sayede de karşılıklı serbest ticaret ile birlikte büyümeyi amaçlamıştır. Bu genişleme ile birlikte eski üyeler için yeni pazar ve yatırım alanı, yeni üye olacak devletler için ise istihdam imkanı sunulmuştur (Dinç, 2011: 213). Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhelev günümüzde Bulgaristan ekonomisinin en büyük avantajının düşük ücretler olduğunu vurgulamıştır.

AB'nin üyeliği desteklemesinde Bulgaristan'ın Balkanların geçiş noktasında bulunması etkili olmuştur. Londra Üniversitesi Akademisi Öğretim Görevlisi üyesi Vassileva yapılan nitelikli anket çalışmasında, bu konuda Hazar ile Kafkaslardaki doğalgazın Türkiye ve Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya dağıtılmasını öngören Nabucco Doğalgaz Boru Hattı'nın gündemde olmasını üyeliği kolaylaştırıcı etken olarak tanımlamıştır. AB'nin doğalgaz bağımlılığı ve Rusya'nın bölge gazının nakliyesi üzerinde hakimiyetinin bulunması konuyu AB için kritik önem düzeyine taşımıştır. Bu üyelik ile yalnızca coğrafi değil, siyasi nüfuz alanı da genişleyen bir AB'den bahsetmek mümkündür. Üyeliğin gerçekleşmesi ile birlikte Karadeniz'e direk ulaşım imkanı kazanan Birliğin, ekonomik kazanç sağlayabileceği ülkeler ile yeni ilişkiler geliştirmenin yanı sıra, bölgede yaşanabilecek siyasi çekişmelere dolaylı olarak müdahale edebilme fırsatı elde ettiği savunulabilir. Komisyon'un önerisiyle başlatılan Karadeniz Sinerjisi ile birlikte Birliğin Karadeniz'de çatışma, ekonomi, ulaşım, denizcilik, insan hakları alanlarında aktif olarak çalışmaya başladığı gözlemlenebilir. Güvenlik kaygısı AB'nin üyeliğe bakışında da olumlu etki yaratmıştır. Üyelik ile birlikte, SSCB'nin en önemli uydu devleti olarak nitelendirilen Bulgaristan'ın olası bir Rus yörüngesine kaymasının önüne geçen AB, demokrasi rejiminin çevre ülkelerinde de sağlamlaştırılması üzerinde çalışma fırsatı elde etmiştir.

AB'nin genişleme dalgalarında yazarlar yayılma etkisinin yalnızca siyasi ve sektörel değil, aynı zamanda coğrafi lokasyonlarda da etkinlik gösterebileceğine değinmiştir (Velichkova, 2011: 24, Moga, 2009: 799). MDAÜ'nün genişleme sürecini coğrafi yayılma ile açıklamak mümkündür. İki kutuplu dünya düzeninin dağılmasıyla birlikte Balkan devletlerinin ekonomik ve siyasi olarak güçlü konumda bulunan AB'ye birbiri ardına üyelik başvurusunda bulunması bu yaklaşıma göre doğal bir olgudur. Yukarıdaki örnekten de yola çıkarak, coğrafi

yayılmanın 1990'lı yıllardan itibaren Balkan devletleri için geçerli olduğunu öne sürmek mümkündür. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte hem siyasi hem de ekonomik olarak eski sistemden ayrılan MDA ülkeleri birbirleri ardına Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmuş, 2004-2007 ve 2013 yılında AB üyesi olmuşlardır.

1.1.3 Liberal Hükümetlerarasıcılık

1993 yılında Andrew Moravcsik tarafından geliştirilen liberal hükümetlerarasıcılık, 1960'lı yılların konusu olan yeni işlevselcilik-hükümetlerarasıcılık tartışmasını yeniden canlandırmıştır (Schimmelfennig, 2013: 253). Teorinin temel varsayımı AB entegrasyonunun rasyonel düşüncenin yanı sıra ekonomik ve siyasi kaygıların da ürünü olmasıdır (Açıkmeşe, 2005: 18 Velichkova, 2011: 25). Başka bir tanımlamayla genişleme, ulusal talepler doğrultusunda hükümetlerin birbirleri arasındaki müzakerelerle milli hedeflerine ulaşma çabası sonucu gerçekleşen rasyonel tercihlerin ürünüdür (Mercan, 2011 :71, Schimmelfennig, 2013: 254).

Teori, AB entegrasyonu çalışmalarına rasyonalist varsayımlarla devlet merkezli yaklaşımları geri getirirken aslında Hükümetlerarasıcılık teorisinden etkilenmiştir. Hükümetlerarasıcılık, Stanley Hoffman (1966) tarafından realizm düşünce akımının ekseninde geliştirilmiştir. Teorinin çıkış noktası, 1960'lı yılların ortalarında İngiltere'nin Birliğe üyeliğinin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle tarafından iki kez reddedilmesi ve Avrupa Komisyonu'nun bütçe miktarının ve nitelikli oy çokluğu sisteminin geçerli olduğu alanların artırılması konusundaki önerilerinin yine Fransa tarafından boykot edilmesi üzerine başlayan Boş Sandalye Krizi ile entegrasyon sürecinin sekteye uğramasıdır. Lüksemburg Uzlaşısı (1966) ile çözülen Boş Sandalye Krizi ile ulus devletler, milli çıkarlarının zedelenmesi gerekçesiyle nitelikli oy çokluğunun geçerli olduğu konularda veto hakkı elde etmiş, bu süreçler yeni işlevselcilik teorisi ile açıklanamayınca da hükümetlerarasıcılık teorisi önem kazanmıştır. Teoriye göre devletler toplumsal işbirliği öngören alanlarda işbirliğine yanaşsa da, yüksek politika olarak değerlendirilen savunma ve dış politika gibi alanlarda entegrasyon fikrine açık değildir (Açıkmeşe, 2004: 9-11, Moga, 2009: 799). Bu teorinin AB entegrasyonunu açıklamada önemli rol oynadığını belirten Moravcsik, üç temel noktada eksiklikten bahsetmiştir ki bunlar; devletlerin yanında bireylerin de karar

verme sürecinde etkili olması, yüksek politika alanında da AB'nin günümüzde ortak politikalar yürütebildiği ve iç-dış politika ayrımının yapılamayacağıdır (Açıkmeşe, 2004: 18).

Teorinin kurucu olan Moravcsik'e göre, liberal hükümetlerarasıcılık ile AB entegrasyon süreci üç temel aşamada incelenebilir:

- a. Hükümetlerin dış politikaları kendi iç sistemlerinde baskın olan ekonomik ve siyasi grupların isteklerinden etkilenir; çünkü hükümetler pozisyonlarını korumak isterler.
- b. Devletler asimetrik bağımlılık ölçüsünde pazarlık güçlerini kullanarak ulusal çıkarlarını destekler nitelikte sonuçlar almaya yönelirler.
- c. Devletler ulusüstü kurumlara yetki atfederek rakiplerinin anlaşmaya uymasını garanti altına almayı hedefler (Pierson, 1994: 7-9, Açıkmeşe, 2004: 23, Schimmelfennig, 2013: 255).

1.1.3.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin liberal hükümetlerarasıcılık teorisine göre değerlendirilmesi

Bulgaristan'ın AB ile ilişkilerinin canlanması SSCB'nin dağılmasından sonra aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde diğer Balkan ülkelerinin AB ile yakın ilişkiler içinde olması, daha önce de bahsedildiği gibi Bulgaristan dış politikasında da etkilerini hissettirmiş, her iki taraf için de hem siyasi hem de ekonomik beklentiler entegrasyonun itici gücü olmuştur (Dinç, 2011: 217, Yılmaz, 2014: 56). Kırklareli Üniversitesi Araştırma Görevlisi Türker yapılan anket çalışmasında, AB için itici gücün Güneydoğu Avrupa bölgesindeki güç boşluğunu doldurmak, Bulgaristan için ise komşu ülkelerin katıldığı sürecin dışında kalmamak olduğunu savunmuştur. Rasyonel çıkarımlar doğrultusunda Bulgar hükümetinin üyelik sürecini başlatması, Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhelev'in bahsettiği gibi, ülke tarihinde farklı alternatifi olmayan bir süreçtir. Liberal hükümetlerarasıcılık teorisi ile genişleme süreci irdelendiğinde, göreceli üstünlük yaklaşımına göre Bulgaristan'ın, AB ile pazarlık sürecinde dezavantajlı konumda olduğu söylenebilir. AB pazarına ve sermayesine bağlı olan ülkenin pazarlık gücü daha sınırlı olsa da, gelişmişlik düzeyini artırmak için Birlik müktesabatının getirdiği koşulları kabul ederek büsbütün dışlanmak yerine

bütünleşmeye dahil olmayı tercih etmiştir (Aytuğ, 2008: 154, Mercan, 2011: 72, Schimmelfennig, 2013: 256). AB'nin pazarlık gücü Kozloduy Termik Santrali'nin kapatılmasında etkisini hissettirmiştir. Ülkenin temel elektrik ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda Balkan ülkelerinin de ihtiyacını büyük oranda karşılayan Santralin ilk olarak 1-2., ardından da 3 ve 4. ünitelerinin göreceli olarak kapatılmasının üyelik şartı kabul edilmesinin Bulgaristan yöneticileri tarafından kabul edilmesi yine Birlik'ten kopmak yerine mümkün oldukça iyi şartlar ile üye olunmak istenmesinin getirisi (Tsachevsky, 2010: 4-5, Kaya, 2016: 221).

Planlı ekonominin yerini serbest piyasa ekonomisine bırakması üyelik sürecinin başladığı yıllara tekabül etmektedir. Aynı dönemde demokrasi rejiminin de en az serbest piyasa ekonomisi kadar yeni ve kırılgan bir yapıya sahip olduğu savunulabilir. Londra Üniversitesi Akademisi Öğretim Görevlisi üyesi Vassileva'nın anket cevaplarına göre, Kopenhag Kriterleri'ni sağlayamayan Bulgaristan'ın Birliğe kabul edilme sebepleri tamamıyla siyasi kaygıların ürünüdür. Birliğin fazlasıyla önem atfettiği bu iki konu, kendi bünyesinde oluşturduğu kurumlar ile sağlam temellere oturtulmuştur. Ülke temelinde düşündüğümüzde her iki alanda da AB'nin tecrübelerinin Bulgaristan'a gelişme getirmesi beklenebilir (Yılmaz, 2014: 56). 2004 yılında serbest piyasa ekonomisinin AB ülkeleri ile rekabet edecek düzeyde olmaması ve yolsuzluğun yaygın olması sebepleri ile müzakere sürecine başlayamayan ülke, devam eden reformlar ile 2007 yılında üyeliğin kazanılmasından sonra bile, AB Komisyonu tarafından yayınlanan İşbirliği ve Doğrulama Raporları ile, gerekli önlemlerinin alındığının garantisini vermiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan, AB yönetiminin taleplerini yerine getirmeye istekli olmuş, aynı zamanda da üyeliğinin devamlılığı için buna mecbur kalmıştır.

AB açısından değerlendirildiğinde, önceki deneyimlerinden daha kapsamlı ve zorlayıcı olarak nitelendirilen beşinci genişlemeyle birlikte, Balkanlarda Soğuk Savaş'ın yarattığı Komünist bölünmüşlük ortadan kaldırılarak birleşik Avrupa yaratma düşüncesi tamamlanmıştır. Bu bütünleşmeyle AB iki temel kazanım elde etmiştir. Bunlardan ilki Balkanlarda taze olan demokrasi fikrinin sağlamlaşmasına destek olarak bölgede çıkabilecek etnik çatışmaların önüne geçmiş olması ve olası

bir sınır müdahalesinin engellenmesi, ikincisi ise, güvenlik kaygısı temelli olan bölgedeki güç boşluğunun SSCB'nin halefi olarak kabul edilen Rusya tarafından doldurulmasının önlemesidir (Dinç, 2011: 211, Kaya, 2016: 216). Aynı zamanda Bulgaristan'ın Rusya ile AB ülkeleri arasında bir köprü olarak kalması, olası tehditlerin AB sınırlarına geçişinin engellenmesi açısından önemlidir. Ülke topraklarının küçük olması askeri savunmasını AB açısından masraflı hale getirmekten kurtarmaktadır.

Ülkelerin genişlemeye olan yaklaşımlarının coğrafi yakınlıkla ilintili olduğunu savunan teoriye göre, İtalya ve Yunanistan hariç, Doğu Avrupa ile sınırı olan üye devletlerin Doğu genişlemesine olumlu yaklaşması anlaşılabilir. Olumlu görüşlerin sebebi coğrafi yakınlık, ortak jeopolitik çıkarlar ve konumsal yakınlık sayesinde ticari masrafların azaltılması olarak sıralanabilmektedir. Coğrafi yakınlığa rağmen üyeliğe daha mesafeli duran İtalya ve Yunanistan'ın tutumları yine liberal hükümetlerarasıcılık teorisinin ortak ekonomik yapı varsayımı ile açıklanabilmektedir. Hem üyeliğe aday ülkelerin hem de bahsi geçen iki ülkenin ekonomik yapıları ve ürünleri benzerlik gösterdiği için üyeliğin kendileri için dezavantaj yaratma endişesi olumsuz görüşlere yol açmıştır (Aytuğ, 2008: 155, Velichkova, 2011: 25 Mercan, 2011: 73, Schimmelfennig, 2013: 256).

Sosyal boyuttaki kazanımlarına baktığımızda, Bulgaristan hükümeti AB üyeliğiyle birlikte ülke vatandaşları için serbest dolaşım hakkı elde etmiştir. Kendi ülkelerinde çalışma şartlarından memnun olmayan bireyler, AB üyesi farklı ülkelerde çalışma imkanı bulmuşlardır. İş Danışman'ı Ivanov anketinde üyelik ile birlikte yurt dışında çalışma ve uluslararası projelere katılma hakkı elde eden vatandaşların edindikleri tecrübeleri ülke geleceği için önemli olarak nitelemiştir. Benzer şekilde Kırklareli Üniversitesi Araştırma Görevlisi Türker anket çalışmasında, serbest dolaşım sayesinde ülkenin kalifiye olmayan bireylerinin de mevsimlik işçi olarak istedikleri yerde çalışabilme fırsatı bulduklarını eklemiştir. İki yönlü olarak değerlendirebileceğimiz bu süreçte, AB üye ülkelerinin sınır güvenliğini düşünerek serbest dolaşıma sınırlama getirebilmesi asimetrik bağımlılık kapsamında değerlendirebileceğimiz bir diğer olgudur (Schimmelfennig, 2013: 258).

1.1.4 Sosyal İnşacılık

AB entegrasyonu incelemelerine uluslararası ilişkiler disiplininin giren sosyal inşacılık, özellikle 1990'lı yıllardan sonra Alexander Wendt, Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgansen ve Antje Wiener'in (1999) katkılarıyla gelişmiş ve Balkanlar genişlemesinin incelenmesinde dayanak noktası olmuştur (Açıkmeşe, 2004: 26, Mercan, 2011: 77). Sosyal inşacılık temel olarak üç prensip üzerine kurulmuştur:

- a. Birliğe üyelik kararı verilmesinde materyal unsurlar kadar değer yargılarının da incelenmesi gerekir çünkü genişlemenin asıl belirleyicisi bu değer yargılarıdır (Açıkmeşe, 2004: 24, Aytuğ, 2008: 157, Mayda, 2013: 189).
- b. Aktörlerin çıkarlarını belirlemek için kimliklerinin incelenmesi gerekir, çünkü kararlar aidiyetlere göre verilmektedir. Aynı olaya farklı devletlerin yaklaşımlarının değişkenlik göstermesi karşısındaki tanımlama ve kimliği algılama düzeyine göre değişmektedir.
- c. Aktörler ve yapılar devamlı olarak birbirlerini etkilemektedir (Mayda, 2013: 190). Yapılar her ne kadar aktörler tarafından kurulsun da, gelişme gösterdikçe aralarındaki iletişim çift yönlü olarak değişmektedir.

Bunlara dayanarak, herhangi bir grubun oluştuğu andan itibaren ortak değer, öğrenilmişlik ve bilgiyi yarattığını varsaymak mümkündür. Oluşturulan grubun genişleme konusu gündeme geldiğinde ise yeni üyelerin gruba ait değerleri de beraberinde kabul etmesi beklenmektedir. AB'nin bu tanımlamaya benzer olarak kendine has bir Avrupa kimliği yaratmayı başardığı ve entegrasyon süreçlerinin de, kültürel yakınlık ve kimlik faktörleriyle ilintili olarak gerçekleştiği söylenebilmektedir (Velichkova, 2011: 29).

MDAÜ'nin genişleme sürecini açıklarken Schimmelfennig, yalnızca ulusal kâr-zarar hesaplamalarının yeterli olamayacağını belirterek, realist ve liberal söylemler arasında orta nokta oluşturmuştur. Yazara göre genişleme sürecinde aday ülkeler değer, aidiyet ve kimlik faktörlerini üyelik tezlerini desteklemek için kullanırken, genişlemeye şüpheci yaklaşan devletler de benzer söylemleri genişlemeyi sınırlı tutmak için kullanmaktadırlar (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002: 513-515).

Sosyal inşacılık teorisi Liberal Topluluk (Liberal Community) kavramı ve AB arasında bağlantı kurmaktadır. Kavrama göre, uluslararası liberal toplumlar liberal

devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu düzene verilen isimdir (Schimmelfennig, 2013: 259). AB özelinde Liberal Topluluk tanımı ise Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2. maddesinde belirtilmiştir. AB prensipleri kişilik haysiyetinin korunması, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları da dahil olmak üzere insan haklarının korunmasıdır (Maastricht Antlaşması, 1993: 7, M: 2). Bu değerlerine sahip çıkan AB, barışı sağlamanın yanı sıra, Avrupa Adalet Divanı, Uluslararası Mahkemeler aracılığıyla topluluk mevzuatlarının işlerliğini kontrol altına almıştır (Schimmelfennig, 2013: 260).

Schimmelfennig, sosyal inşacılık teorisinde sıklıkla kullanılan *Retoriksel eylem* kavramını geliştirmiştir. Avrupa kimliğini taşıyan tüm devletlerin Birliğe üyelik başvurusunda bulunabileceğinin, Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verme umutlarının ve son olarak Kopenhag Kriterleri ile MDA ülkeleri için üyelik kriterlerinin yayınlanması bu eylem çerçevesinde üye devletler için bağlayıcı konuma gelmiş, üyeliğe aday olan devlet için ise üyeliklerini kanıtlama fırsatı oluşturmuştur (Mayda, 2013: 197-198).

1.1.4.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinin sosyal inşacılık teorisine göre değerlendirilmesi

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından demir perde ülkeleri kendi ulusal kimlikleri ile başbaşa kalmışlardır. Sosyal inşacılık teorisinin değer ve kimliklere atfettiği önemi de dikkate alarak, MDA ülkeleri üyelik söylemini kendilerinin aslında Avrupalı oldukları ve aradaki kimlik ayrışmasına son vererek Avrupa'ya geri dönmek üzerine şekillendirirken, AB için süreç kıtadaki bölünmüşlüğe son vermek ve kendi kimliklerinden olanı geri almak olarak yönetilmiştir (Schimmelfennig, 2013: 262).

Kopenhag Kriterleri ile üye olmak isteyen MDA ülkelerine olumlu görüşler bildirildiğinde, Bulgaristan'ın talep edilen temel değerlere yeni alışmaya başladığını savunabiliriz. Demokrasi rejimi ve güçler ayrılığı ilkesinin 1991 Anayasası ile sağlandığı ülkede hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı uzun süre tartışılmıştır. Benzer şekilde, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması maddelerinde de Bulgaristan sorunlar yaşamış, 1980'li yıllarda Türk azınlığa karşı asimilasyon girişimi AB ile ilişkilerin dondurulmasına yol açmış, Romanların

topluma entegre edilememesi üyelik sonrası yayınlanan Komisyon ilerleme raporlarında ülkeye negatif geri bildirim olarak yansımıştır. Basın özgürlüğünün kısıtlı olduğu ülke, tüm AB ülkeleri arasında son sırada gelmektedir (Euractiv, 2018). Hem üyelik öncesi hem de üyelik sonrasında Kopenhag Kriterleri ile bağdaşmayan bu örnekler, her iki tarafın da üyelik sürecinin olumsuzluklara rağmen devam etmesinin gerekliliğine inanmışlığının bir göstergesidir.

Teoride vurgulandığı üzere, liberal devletler bir araya gelerek kurdukları sisteme kendileri ile benzer özellikler taşıyan ülkeleri dahil ederler. Komünist bloğun dağılmasından sonra demokrasi yönetimine ve liberal değerlere geçen Bulgaristan, AB sınıfına dahil olarak yeni oluşturduğu değerlerini sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Liberal sistemin bünyesinde adaleti sağlamakla görevli kurumların varlığı, üyelik sürecinde sosyal inşacılığa göre önemini açıkça göstermiştir. 2007 yılında Bulgaristan üyeliğini gerçekleştirse bile, İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması (Cooperation and Verification Mechanism-CVM) altında yolsuzluğun engellenmesi, adalet sisteminin iyileştirilmesi gibi alanlarda uzun süre AB yönlendirmesi altında kalarak Birliğin standartlarına iç sistemini uyarlamıştır.

Teori, üye devletlerin potansiyel aday ülkelerden daha avantajlı durumda olduklarından hepsinin üyelik sürecine tam destek vermemesi konusunda eleştirilmektedir. Bu noktada Schimmelfennig'in savunduğu tez yine devletlerin sosyal kimlikleri ile aday ülkelerin birbirlerini algılama biçimleri ile ilgilidir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse, İngiltere Bulgaristan'ı Kosova Savaşı'ndaki aktif rolü için, Almanya ise Bulgaristan'ın kendisine olan ticari bağımlılığı sebebiyle üyelik sürecini desteklerken, İtalya, Yunanistan gibi devletler aynı istekliliği sergilememiştir (Dinç, 2011: 217).

1.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1 Maastricht Kriterleri

AB üye devletlerinin 1992 yılında Hollanda'da imzaladıkları Maastricht Antlaşması, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamalarını, bu aşamalarda izlenecek ekonomik ve parasal politikaları ve yapılması gereken kurumsal

değişiklikleri vurgulamıştır (Dilekli, Yeşilkaya, 2002: 3). AB üyesi ülkelerin ekonomileri arasındaki yakınlaşmayı sağlayarak EPB fikrinin gerçekleştirilmesi, Maastricht kriterlerinin temel yapı taşıdır (Akçay, 2007: 13).

Anlaşma çerçevesinde serbest piyasa ekonomisine olan entegrasyon ve ödemeler dengesi Euro sistemine geçebilmek için denetlenebilecek ekonomik boyutlar olarak belirlenmiştir. Her iki yılda bir veya ekonomik durumu kötüleşen Euro bölgesi üye devletlerin talepleri üzerine, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) ülkeler ile ilgili rapor yayınlamaktadır (Convergence Criteria, 2019). Euro sistemine geçecek ülkelerin yerine getirmesi gereken 3 kriter aşağıdaki tabloda Ekonomik ve Parasal Birlik sekmesi altında belirtilmiştir.

Tablo 1. Maastricht Kriterleri

Ekonomik ve Parasal Birlik	Ortak Dış İşleri ve Güvenlik Politikası	Adalet ve İşçilerinde İşbirliği
Fiyat istikrarının sağlanması, sürdürülebilir kamu harcamaları yapılması, faiz oranları ve döviz kurunun stabil tutulması hedeflenmiştir.	Bu alanda hareket edilebilecek konular ve nitelikli oy çokluğunun geçerli olduğu alanlar belirlenmiştir.	Göç ve İltica gibi olaylara karşı üye devletlerin aralarındaki işbirliğini artırmak amacıyla polis teşkilatı kurulmuştur.

Kaynak: Avrupa Komisyonu

1.2.2 Kopenhag Kriterleri (Üyelik Kriterleri)

Maastrich Antlaşması ile AB'nin kurumsallaşmasının ardından genişleme konusu gündeme gelmiş, bu düşünceyle de izelenecek yol haritası olarak Kopenhag kriterleri yayınlanmıştır (Üzmez, 2014: 14, Altınay, 2018: 7). AB, 1993 yılında Doğu genişlemesinin MDA ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve yayınladığı Kopenhag Kriterleri ile de üye olmayı dileyen ülkelerin karşılaması gereken kriterleri listelemiştir. Kopenhag Kriterleri aşağıdaki gibi 3 maddede sıralanabilmektedir.

Tablo 2. Kopenhag Kriterleri

Siyasi Kriterler	Ekonomik Kriterler	Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi
Demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları ve insan haklarını güvence altına alan kurumların varlığı	İşleyen ve aynı zamanda Birlik içindeki rekabetçi piyasaya direnebilecek Serbest Piyasa Ekonomisinin varlığı	Siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerine bağlı olarak, üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirme kapasitesine sahip olmak

Kaynak: Ombudsman, Avrupa Komisyonu

Kopenhag Kriterleri ile AB, şartları yerine getirebilen üyeliğe aday MDA ülkelerine Ortaklık Anlaşmaları'yla üyelik perspektifi vadetmekteydi; fakat Birliğin yeni üye kabul edebilecek durumda olması da ayrı bir madde olarak bu kriterlere eklenmiştir. Birliğin bir diğer şartı da, 1995 Madrid Zirvesi'nde AB düzenini iç sistemde uygulayabilecek işleyen kurumların var olması olarak belirtilmiştir (Akçay, 2007: 14). Schimmelfennig ve Sedelmeier'in tanımlamasına göre AB genişleme sürecinde ilk kez kullanılan şartlılık ilkesi, Birliğin hedef hükümetleri kendi şartları ile uyumlu hale getirebilmek için izlediği yol ve sağladığı yardımlar aracılığıyla elde ettiği pazarlık gücüdür (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004: 662, Usul, 2007: 107).

Kopenhag Kriterleri'nin maddeleri, aday ülke için yılda bir kez AB Komisyonu tarafından değerlendirilmekte ve Bakanlar Kurulu'na İlerleme Raporu başlığı altında müzakere süreci tamamlanana kadar sunulmaktadır (Akçay, 2007: 18).

1.2.3 AB Müktesebatı

Bu başlık altında AB, aday ülkenin 35 başlıktan oluşan Topluluk mevzuatını müzakere sürecinde kendi iç sistemine uygulamasını beklemektedir fakat Bulgaristan'ın üyelik müzakerelerinde başlık sayısı 31'dir (Grabbe, 2002: 251, 252,

Kavalalı,2006:1-2). Kopenhag Kriterleri’ni sağlayan ülkeler ile üyelik müzakerelerinde, Topluluk Müktesebatı haricinde finansal ve geçiş kriterleri olarak bilinen iki başlık tartışılmaktadır. Finansal kriterler üye devletin Birliğe getireceği ekonomik ödeme ve Birlikten alacağı ödeme için, geçiş kriterleri ise, hem üye devletlerin hem de yeni üye olacak devletin alışma sürecini kolaylaştırmak için eklenmesi muhtemel geçiş maddeleridir (Conditions for Membership, 2019). AB Komisyonu müzakere sürecinde üye devletleri yakından takip etmekte, yayınladığı ilerleme raporları ve strateji belgeleri ile de AB Bakanlar Kurulu’na ülkelerin üyelik süreçleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Tablo 3. Bulgaristan’ın AB Üyeliğinde Görüşülen Fasıllar

Fasıl No	Fasıl Adı	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi
01	Malların Serbest Dolaşımı	17.05.2001	10.06.2002
02	Kişilerin Serbest Dolaşımı	26.10.2001	10.06.2002
03	Hizmet Sunma Özgürlüğü	30.03.2001	28.11.2001
04	Sermaye Serbest Dolaşımı	16.11.2000	27.07.2001
05	Şirketler Hukuku	16.11.2000	11.06.2001
06	Rekabet Politikası	30.03.2001	15.06.2004
07	Tarım	21.03.2002	04.06.2004
08	Balıkçılık	30.03.2001	11.06.2001
09	Ulaştırma Politikası	11.06.2001	02.06.2003
10	Vergilendirme	27.07.2001	10.06.2002
11	Ekonomik ve Parasal Birlik	21.03.2002	22.04.2002
12	İstatistikler	24.10.2000	20.11.2000
13	Sosyal Politika ve İstihdam	26.10.2001	22.04.2002

14	Enerji	28.11.2001	18.11.2002
15	Endüstri Politikası	21.12.2001	21.12.2001
16	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	28.03.2000	14.06.2000
17	Bilim ve Araştırma	28.03.2000	14.06.2000
18	Eğitim ve Öğretim	28.03.2000	14.06.2000
19	Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri	24.10.2000	26.10.2001
20	Kültür ve Görsel-İşitsel Politika	28.03.2000	20.11.2000
21	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	28.11.2001	04.06.2004
22	Çevre	27.07.2001	30.06.2003
23	Tüketiciler ve Sağlık	24.10.2000	20.11.2000
24	Adalet ve İçişleri	27.06.2001	29.10.2003
25	Gümrük Birliği	11.06.2001	29.07.2002
26	Dış İlişkiler	28.03.2000	20.11.2000
27	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	28.03.2000	14.06.2000
28	Mali Kontrol	17.05.2001	01.10.2002
29	Mali ve Bütçesel Konular	28.06.2001	04.06.2004
30	Kurumlar	22.04.2002	22.04.2002
31	Diğer	15.06.2004	15.06.2004

Kaynak: Üzmez, 2015: S.21-22

BÖLÜM II

BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1 COĞRAFİ ÖZELLİKLER

Harita 2. Bulgaristan Siyasi Haritası

Kaynak: El Jazeera <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-bulgaristan>

Karadeniz'in batısında yer alan Bulgaristan Kuzey'de Romanya, Güney'de Türkiye ve Yunanistan, Batı'da ise Sırbistan ve Makedonya ile çevrilidir. Coğrafi özelliklerine göre tanımlandığımızda ise, Kuzey sınırını Tuna nehri ve alçak araziler, Güney sınırını yüksek dağlar, Doğu sınırını ise turizm merkezi olan Karadeniz kıyısı oluşturmaktadır (Lecarte, 2017).

Bu tez için ülkenin jeopolitik konumunun tanımlanması entegrasyon sürecine sağladığı avantajların incelenmesi açısından önem taşımaktadır. Atasoy Bulgaristan'ı, hem Asya ve Avrupa, Balkan ve Ortadoğu ülkeleri arasında hem de

farklı politik ve kültürel kuşaklar arasında jeopolitik bir köprü olarak değerlendirmektedir (2010: 2). Tuna ve Karadeniz kıyılarına olan erişimi jeopolitik önemini katlayan başka bir etkidir (Atasoy, 2010: 19-21, Mihaylov, 2013: 12).

AB 2004 yılında geliştirdiği Komşuluk Politikası ile birlikte Ortadoğu, Akdeniz, Orta Asya ve Doğu Avrupa gibi bölgelerde karşılıklı iletişim, kalkınma ve güvenliği artırıcı yaklaşımlarda bulunmuştur (Yılmaz, 2013: 7, Turan, 2010). 2007 genişlemesiyle sınırları Karadeniz'e ulaşan Birlik, Komşuluk Politikası uyarınca Kuzeydoğu Avrupa ve Kuzeydoğu Asya ülkeleri için Karadeniz Sinerjisi'ni geliştirmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından Konsey ve Parlamento'ya sunulan öneride, bölge ülkelerinin AB ile ilişkilerini sağlamlaştırmak, güvenlik ve istikrarı sağlamak aynı zamanda demokrasi ve ekonominin gelişimini desteklemek Sinerji'nin temel amaçlar arasında sayılmıştır (Yılmaz, 2013:7, Turan, 2010). AB için vurgulanması gereken önemli diğer bir nokta ise, enerji sektörünün üretim ve nakliye ağının sağlamlaştırılmasıdır. Karadeniz'de geliştirilen bir diğer proje olan Bakü Girişimi, mevcut alt yapı hizmetlerini geliştirmek veya yenilerini eklemek suretiyle enerjinin taşınmasını AB standartlarına uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. (Aydın, t.y., Lyubcheva, 2010: 14).

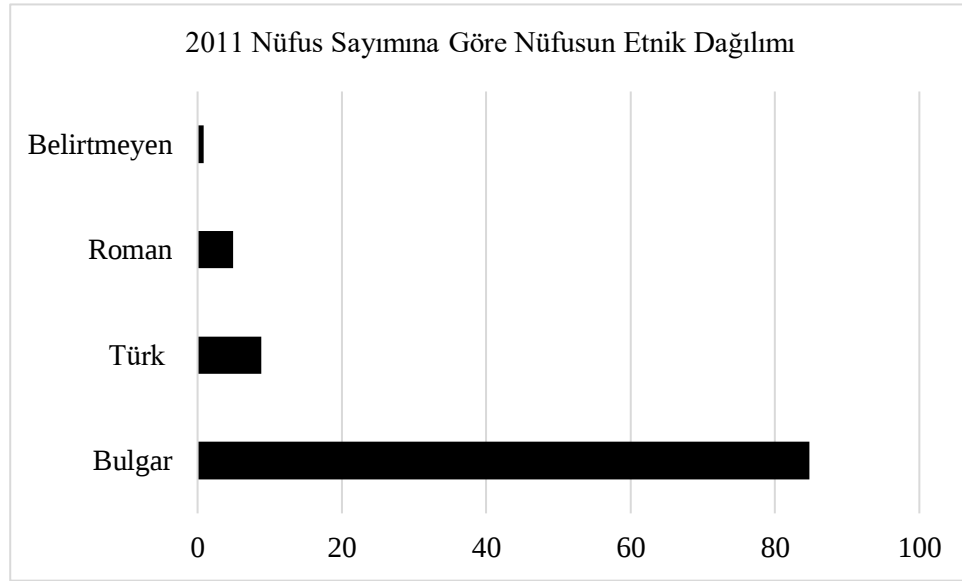
2.2 ETNİK YAPI

2.2.1 Demografik Göstergeler

Eurostat verilerine göre ülke nüfusu 7.050.947'dir ve AB özelinde toplam nüfusun %1,4'lük oranına tekabül etmektedir (Eurostat, 2018). Aralık 2011 yılına ait ulusal verilere göre nüfusun etnik dağılımını incelediğimizde ise, Bulgarlar ülke nüfusunun %84,8' ini oluştururken, Türkler %8,8'lik, Romanlar ise %4,9'luk dilimi oluşturmaktadır. %0,8'lik dilim ise kendini hiçbir etnik yapıya bağlı hissetmemektedir (National Statistical Institute (NSI),2011).

Ülke tarihinde Bulgar nüfusunun negatif yönde büyüme eğiliminde olması azınlıklar için tehlike oluşturmuştur. Sosyalizm döneminde Bulgar nüfusunun diğer etnik gruplara oranla daha az büyümesi Romanlara ve Türklere karşı uygulanan asimilasyon politikalarına yol açmıştır. Günümüzde ise, ekonomik

koşulların iyi seyretmemesi, Bulgaristan'ın 2001 itibariyle vize serbestisi kazanması, 1 Ocak 2014 itibariyle de AB serbest dolaşım ve çalışma hakkının kazanılmasıyla yoğun göç vermeye başlamıştır. Göçün doğuma oranının % 9,1 olması ülke nüfusunun yaşlanma trendini arttırmaktadır (Ekinci, 2018: 29). AB bazında 2017 yılında % -7,3 oranında büyüme trendi gösteren Bulgaristan, Romanya (% -6,2) ve Letonya (% -8,1) ile benzerlik göstermiştir (Eurostat, 2018).

Şekil 1. 2011 Nüfus Sayımına Göre Ülkedeki Nüfusun Etnik Dağılımı

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü

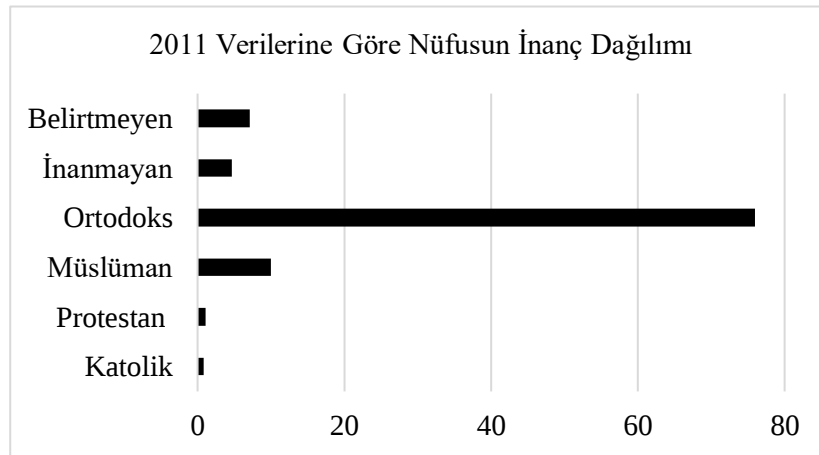
http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf

2.2.2 Din-Nüfus Oranları

Bulgar Krallığı I. Boris döneminde pagan dininden Hristiyanlık dinine geçmiş ve İstanbul merkezli Ortodoks kilisesi tarafından kabul görmüştür (WEB2, 2019). Bağımsızlık yıllarında ulusal duyguların uyandırılmasında etkinliği olan Kilise için, Sosyalist yönetim döneminde 1949 Dini Mezhepler Yasası'na (Religious Denomination Act) göre Bakanlar Kurulu'na başvuruda bulunarak kayıt olma gerekliliği getirilmiş ve Kilise'nin çalışma alanı büyük ölçüde sınırlandırılmıştır (European Court of Human Rights, 2009: 2-5, Curtis, 1993: 178). 1991 Anayasası ile, Doğu Ortodoksluğu yeniden ülkenin resmi dini kabul edilirken, farklı din ve

inanişlara karşı herhangi bir ayrımcılık yasaklamıştır (BTI, 2018: 7). Günümüzde laik devlet statüsünde değerdendirilmesi dolayısıyla Bulgaristan'da Kilise'nin kanun yapım sürecinde veya devlet işleyişinde etkili olması söz konusu değildir (BTI, 2018: 7).

2011 yılı verilerine göre, ülke nüfusunun %76'sı kendilerini Doğu Ortodoks kilisesine bağılı olarak nitelendirirken, ikinci en büyük dini grup yine %10'luk bir dilim ile Müslümanlar olmuştur (NSI, 2011). AB ile ilişkiler açısından incelediğimizde, 2018 yılında yayınlanan gazete makalesinde Bulgaristan Ortodoks Kilisesi, AB'nin 2011 yılında kadına yönelik şiddeti azaltma ve cinsiyet eşitliğini sağlama yolundaki girişimini yaratılıştaki kadın- erkek varlığını reddettiğı gerekçesiyle eleştirmiştir (Bulgarian Orthodox Church, 2018).

Şekil 2. 2011 Nüfus Sayımına Göre Ülkede İnanılan Dinlerin Oranları

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü

http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf

2.2.3 Dil

Bulgar Alfabesi olan Kiril Alfabesi, Kiril ve Metodeus tarafından oluşturulmuştur. (Wenshuang, 2014: 12). 2011 yılı verilerine göre, ülke nüfusunun %85,2'si (5.659.024 kişi) anadilinin Bulgarca olduğunu ifade ederken, %9,1 (605.802) oranında Türkçe, %4,2 (281.217) oranında ise Romence ifadesiyle karşılaşılmıştır (NSI, 2011). Ülkenin AB üyeliğıyle, Kiril alfabesi AB'nin üçüncü resmi alfabesi olmuştur.

2.3 SİYASİ TARİH

2.3.1 1878 Sonrası Bulgaristan

18.yy milliyetçilik hareketlerinin etkisi, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmiş olması ve Bulgarların eğitim düzeyinin yükselmesi ile oluşan aydın sınıfı birleşince Bulgar bağımsızlık mücadelesinin temeli oluşmuştur (Bıçaklı, 2016: 78-79). 1393 yılında Tırnovo eyaletinin fethedilmesi ile Osmanlı yönetimi altına giren Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden süreçte, Bab-ı Ali yönetimine karşı planlanan 1878 Nisan direnişinin Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmasının hem Bulgarlar hem de Avrupalı devletler arasında büyük yankı uyandırması ilk olay olarak kabul edilmektedir (Curtis, 1993:20, Gürbüz, 2014: 45, Bıçaklı, 2016: 83). İsyanın ardından Osmanlı Devleti'nden talep edilen şartların kabul edilmemesi üzerine, Rusya İmparatorluğu Osmanlı Devleti'ne savaş ilânında bulunmuştur. Tarihler 93 Harbi veya 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olarak geçen bu savaştan mağlup ayrılan taraf Osmanlı Devleti olmuş, ateşkes sürecinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması ile birlikte kurulması öngörülen büyük Bulgaristan, Britanya ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun çıkarlarına aykırı olmasından dolayı kabul edilmemiştir (Curtis, 1993: 20, Bıçaklı, 2016: 84).Ölü doğan Ayastefanos Anlaşması'nın yerine imzalanan Berlin Anlaşması ile Bulgaristan toprakları üçe bölünmüştür. Buna göre, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk statü kazanan Bulgar Prensliği'nin sınırları Tuna Nehri ve Balkan Dağları arası olarak belirlenmiş, Makedonya Osmanlı Devleti'ne reform yapma şartıyla geri verilmiş, Balkan Dağları ve Rodoplar arasında kalan Doğu Rumeli ise özerk bölge statüsü kazanmış ve yöneticisinin Hristiyan olmasına karar verilmiştir (Curtis, 1993: 20, Bıçaklı, 2016: 84, Yusuf, 2012: 4). Bulgaristan Prensliği, Osmanlı Devleti'ne fiilen bağlı olsa da kendine ait bir anayasa, marş ve bayrak hakkını elde etmiştir. Bu bağlamda hazırlanan ilk Bulgar Anayasası'nın (Tırnovo Anayasası) Bağımsız Bulgar Devleti'nin temellerini attığı varsayılabilir (Yusuf, 2012: 5). Bu Anayasa ile Bulgaristan'da, halkın temsil edildiği anayasal monarşi ilan edilmiş, rejim 1946 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir (Burdia, 2014: 255). Bulgaristan, 1908 yılında tek taraflı olarak bağımsızlığı ilan etmiş, Osmanlı

İmparatorluğu da 1909 yılında bağımsızlığı tanımak zorunda kalmıştır (Yusuf, 2012: 7).

2.3.2 Balkan Savaşlarında Bulgaristan

Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek ve Trablusgarp'ta çıkan sorunlarla uğraşmasını fırsat bilen Bulgaristan, komşu ülkeler ile Balkan Birliği oluşturarak Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmek için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak Sırbistan ile Makedonya'nın paylaşımı ve askeri üslerin konuşlandırılması konusunda anlaşmaya varan Bulgaristan, 1912'de ise Yunanistan ile Savunma Anlaşması imzalamıştır. Karadağ'ın da ittifaka destek vermesiyle I.Balkan Birliği tamamlanmıştır. Savaşın kötü gidişatını Çatalca önlerinde Bulgar Ordusunu durdurarak sonladırın Osmanlı Devleti, Birliğe üye olan devletler ile Londra Anlaşması'nı imzalamıştır. Bulgaristan bu anlaşmadan Edirne ve Kavala ile Dedeağaç arasında kalan yerleri elde ederek, Ege Denizi'ne açılma fırsatı bulmuştur (Yusuf, 2012: 8-9). Makedonya'nın paylaşılması hususunda anlaşmaya varamayan Balkan Devletleri, kendi aralarında II. Balkan Savaşı'na sürüklenmiştir (Curtis, 1993: 29). Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın yanı sıra Osmanlı Devleti'ne karşı da savaşan Bulgaristan için savaş 1913 yılında imzalanan Bükreş Anlaşması ile sona ermiş Büyük Bulgaristan hayali gerçekleştirilememiştir (Curtis, 1993: 30, İzgü, 2005: 13).

2.3.3 I. Dünya Savaşında Bulgaristan

Balkan Savaşları'ndan yenilgi ile ayrılan Bulgaristan, Avusturya-Macaristan veliahtının öldürülmesiyle patlak veren I.Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında tarafsızlığını korumuştur. Ülke yöneticilerinin Almanya, muhalefet partilerinin İttifak Devletleri, Çiftçiler ve Sosyalistlerin ise tarafsız kalmayı tercih ettiği savaşta hem itilaf hem ittifak devletleri tarafından baskı gören Bulgaristan, İtilaf bloğunda yer alan Almanya'nın kendisine vadettiği Makedonya'yı almak istemesinin büyük etkisiyle 1915 yılında savaşa dahil olmuş ve 35 gün içerisinde Sırbistan'a savaş açmayı kabul etmiştir. Savaşa dahil olduğu yıllarda Sırpları Makedonya'dan çıkarmayı başarmış, Yunanistan topraklarında ittifak devletlerine karşı da başarılar elde etmiş ve Almanya ile birlikte savaşa yeni katılan Romanya'ya karşı da başarı göstermiştir. 1918 yılında savaş planlandığı gibi devam etmediği için Bulgaristan, kaybeden tarafta yer almış, 28 Kasım 1919 yılında imzalanan Neuilly Barış

Antlaşması ile savaş süresince elde ettiği toprakların yanısıra, kendi topraklarından da kayıplar yaşamıştır (Curtis, 1993: 30, Yusuf, 2012: 10-11).

2.3.4 II. Dünya Savaşında Bulgaristan

Taraf olduğu her savaşta toprak kaybı yaşayan Bulgaristan, II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde tarafsız kalamamıştır. 7 Eylül 1940 yılında Krayova Anlaşması ile Dobruca'yı kazanan Bulgaristan (Cartel, Dimitrov, Bell ve Danforth, 2019), toprak kazanımında etkisi olduğu için savaşa Almanya'nın yanında katılmıştır (Yusuf, 2012: 14). Savaş boyunca Bulgaristan'ın endişesi Doğu cephesine asker göndermek istememesi olmuştur. Almanya'nın Rusya karşısında aldığı yenilgi sonrasında Bulgaristan'dan açık şekilde Doğu cephesine destek vermesini istemesine rağmen Bulgaristan bu talebi reddetmiş, Rusya ile açık bir savaşa girmekten çekinmiştir (Cartel ve diğerleri, 2019, İzgü, 2005: 17). Pearl Harbor saldırısının ardından savaşa dahil olan ABD'ye savaş açan Bulgaristan, Almanya-Rus savaşında da tarafsızlığını korumuştur (Yusuf, 2012: 14).

1944 yılında Alman güçlerinin Bulgaristan topraklarından çekilmeye başlamasıyla Bulgaristan savaştan çekilme yolunda planlar yapsa da (Curtis, 1993: 43, Yusuf, 2012: 15), SSCB yöneticileri Winston Churchill ile imzaladıkları yüzdeler anlaşması gereğince Bulgaristan yönetiminin %75'ini kontrol etme hakkı elde etmiş, ardından ülkeyi işgal etmişlerdir (İzgü, 2005: 17). Paris Barış Antlaşması ile savaştan çekilen ülke, bağımsızlığından beri süregelen Büyük Bulgaristan hayallerini gerçekleştirmek adına 4 büyük savaşa katılmış fakat amacına ulaşamamıştır (İzgü, 2005: 17, Yusuf, 2012: 17)

2.3.5 1945-1989 Dönemi Bulgaristan

Bulgaristan'da Soğuk Savaş döneminin sona ermesine kadar etkili olacak olan Komünizmin ve ülkeye geliş aşaması kabul edilen II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin incelenmesi önemli bir konudur.

1920'li yıllarda Bulgaristan İşçi Birliği Partisi'nin Stamboliyski yönetimi altında SSCB topraklarına kaçan pek çok Komünist lider, Bulgaristan'a Kızıl Ordu ile birlikte polis ve ordudan tam destek alarak geri dönmüştür (İzgü, 2005: 19). Kızıl Ordu'nun ülkeye müdahalesinden kısa bir süre sonra Vatan Cephesi kanlı bir darbe ile hükümete son vererek, ülkede yönetimi ele geçirmiştir (Carter ve diğerleri,

2019). 8 Eylül 1946 yılında Bulgaristan İşçi Birliği Partisi'nin baskıları ile yapılan referandumda halk, ülkenin Cumhuriyet rejimi ile yönetilmesine karar vermiştir (İzgu, 2005: 20, Burdiak, 2014: 257). 1947 Paris Barış Antlaşması'nın ABD tarafından onaylanması ve SSCB'nin Bulgaristan topraklarından çekilmesinin ardından Vatan Cephesi, İşçi Partisi lideri Nikola Petkov'u idam ederek Halk Cumhuriyeti rejimine son vermiş, bu tarihten itibaren ülkede Sosyalist yönetim şekli hakim kılınmıştır (Curtis, 1993: 44, İzgu, 2005: 20). Sosyalizmin etkin olduğu alanlar yaygınlaşarak 1989 yılına kadar devam etmiştir. Sistemin ilk başkanı Georgi Dimitrov olmuş, ardından Vulko Chervenkov ve Todor Jivkov ülke yönetiminde bulunmuştur.

II. Bulgar Anayasası olarak da bilinen 1947 Anayasası, ülkedeki rejim değişikliğinin en belirgin göstergelerindendir. Getirilen değişimleri planlı devlet ekonomisine geçiş ve tarımsal üretimin kooperatifleşmesi, otoriterliğin yükselerek tek parti sisteminin başlaması, ülke içerisindeki muhalefetin ve dini işlerin kontrol altına alınmaya başlaması olarak sıralamak mümkündür (Curtis, 1993: 45). 1971 Anayasası'nın bir öncekinden en büyük farkı yasa çıkarma ve onaylama yetkisine sahip olan Devlet Konseyi'nin kurulmasıdır. Todor Jivkov başına geçtiği bu organizasyonla bu tarihten sonra da devlet başkanı gibi çalışmaya başlamıştır (Curtis, 1993: 51).

2.3.6 1991 Sonrası Bulgaristan

1989 yılında sembolik olarak Todor Jivkov'un istifa etmesiyle sona eren sosyalist yönetim şekli ülke siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Petar Mladenov öncülüğünde, Bulgaristan Komünist Partisi, Demokratik Güçler Birliği ve Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği'nin bir araya gelmesiyle başlayan yuvarlak masa görüşmelerinde demokratik ve çoğulcu, güçsüz toplumsal tabakaları da koruyacak, serbest piyasa ekonomisine sahip bir devlet sistemine karar verilmiştir (Yücel, 2011: 674).

Hâlâ yürürlükte olan 12 Temmuz 1991 anayasasına göre Bulgaristan, Cumhuriyet rejimiyle yönetilen üniter bir devlettir. Anaysanın I ve II. Maddelerine göre ülke parlamenter demokrasi ile yönetilmekte ve gücünü halktan almaktadır (Bulgaristan Anayasası, 1991: 3). Yasama organı parlamentodur ve 4 yıllığına görev başına

gelir. Yürütme, doğrudan seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Günümüzde Cumhurbaşkanı Rumen Radev'dir ve 2017 yılından beri görevini devam ettirmektedir. 26 Mart 2017 erken seçimlerinde GERB partisi galip gelmiş Birleşmiş Yurtseverler partisi ile koalisyon hükümeti kurarak parlamentodan güvenoyu da almışlardır. Devlet Başkanlığı'nı ise Boyko Borisov yapmaktadır (Ekinci, 2018, WEB3).

2.3.6.1 Bulgaristan'ın AB üyeliğinde siyasi partilerin yaklaşımları

Cumhuriyet rejiminin sıklıkla değişen hükümetlerinin ortak odaklarından birisi AB üyeliği olmuş olsa da, hem siyasi partiler hem de elitler açısından bölünmüşlük de söz konusu olmuştur. Örnek ile açıklanacak olursa, Bulgaristan Sosyalist Parti (BSP) Rusya ile olan ilişkilerin devam edilmesi gerektiğine vurgu yaparken, Demokratik Güçler Birliği (SDS) AB üyeliğini olmazsa olmaz olarak değerlendirmiştir. Elitler ise, ülke içinde güçlendirilmiş olan pozisyonlarını üyelik sürecinin reform talepleri ile bozmak istememişlerdir. Parti politikalarının incelenmesi üyeliği halk kanadına taşıdıkları için önem taşımaktadır.

2.3.6.1.1 Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP)

1990 yılında yapılan Meclis toplantısında, Bulgaristan Komünist Partisi adını Bulgaristan Sosyalist Parti (BSP) olarak değiştirerek siyasi yapılanmasına devam etmiştir (Yusuf, 2012: 51). Parti politikasında, gelir dağılımının sağlanması, vatandaşlara eğitim ve sağlık hizmetinin sunulması devletin temel sorumlulukları olarak nitelendirilmektedir. Bulgaristan'ın ekonomik ve siyasi gelişiminin yönlü politikalar ile gerçekleştirebileceğini savunan parti yönetiminin bu bağlamda Rusya destekli olan Belene Nükleer Enerji Santrali, Güney Akım Doğalgaz Boru hattı gibi projeleri desteklediği görülebilmektedir. AB ile ilişkilerin geliştirilmesine karşı olmayan parti, Bulgaristan'ın iki taraf arasında gerginliğe maruz kalmaması gerektiğini savunmuştur (Ahmed, 2009: 100-101, Ekici, 2018: 54-58). Birliğe yapılacak üyelik başvurusu için sembolik adımlar atan yönetim, Bulgaristan'ı üyelik yarışında diğer devletlerden geride bırakmıştır (Akdoğan, 2015: 378).

2.3.6.1.2 Demokratik Güçler Birliği (SDS)

1989 yılında Bulgaristan Komünist Partisi kanadına muhalefet güç olarak ortaya çıkan Demokratik Güçler Birliği, pek çok farklı ideolojiden parti ve grup için çatı

kurum vazifesi görmüştür. Parti içerisinde her organizasyon kendi ideolojisi için çalışsa da, her parti Genel Koordinasyon Komitesi'ne 3 farklı üye göndermekte ve temel parti politikasını izlemekteydi ki bunlar sivil toplum, serbest piyasa ekonomisi, çok partili sistem ve anayasal hükümetin kurulumunu sağlamaktır. 1995 yılında siyasi ayrılmalar sonlanınca parti Hristiyan Demokrat kanada yaklaşıp, merkez sağ kanadında etkinlik göstermiştir (Ahmed, 2009: 103). 1997 yılında yapılan genel seçimleri kazanan parti, Ivan Kostov yönetiminde Bulgaristan'ın AB üyeliği için gerekli reformların yapılmasına öncülük etmiştir (Ahmet, 2009: 104, Yusuf, 2012: 53, Akdoğan, 2015: 380, Üzmez, 2015: 11).

2.3.6.1.3 Hak ve Özgürlükler Hareketi

Ahmet Doğan, 1990 yılında Türklerin ülkedeki hak ve özgürlüklerini savunmak adına Hak ve Özgürlükler Partisi'nin kurmuştur (Ekinci, 2018: 81). Partinin 1996 yılında parti siyasetinin; milliyetçi söylemlerin yerine daha liberal politikalar geliştirmesi, ülke içinde azınlıkların yoğun olarak yaşadığı yerlerde bağımsızlık iddiasında bulunmaması, NATO üyeliği ve AB bütünleşmesinin savunucusu olması nedeniyle irdelenmeye değerdir (Sucu, t.y.). Partinin AB üyeliğini destekleyici söylemlerini sürekli yenilemesi, hükümet ortağı olduğu dönemlerde AB üyeliğine yönelik faaliyetlere önem vermesi ve azınlık haklarını AB üyeliği yönünde önemli nokta olarak değerlendirerek bu konuda çalışmalar yapması, AB yönünde genişlemesinde olumlu kabul edilirken (Sucu, t.y., Yusuf, 2012: 55) Ekici'nin de bahsettiği gibi, parti adına genel kanı Rusya ile güçlü bağları olan bir parti olduğu yönündedir (Ekici, 2018: 89).

2.3.6.1.4 GERB

Boyko Borisov tarafından 2006 yılında kurulan parti, aynı ismi taşıyan sivil toplum kuruluşunun devamıdır ve kendisini Hristiyan Demokrat, merkez sağ olarak tanımlamaktadır (WEB4, 2019). Parti politikası yolsuzlukla mücadele, yargı reformu ve AB bütünleşmesinin hızlandırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bulgaristan'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesinden sonra yapılan 2009 genel seçimlerinden en çok oyu alarak çıkan parti kendi azınlık hükümetini kurmuştur. Söz verdiği gibi yönetim, bu dönemde AB tarafından dondurulan fonları aktif hale getirmeyi başarmıştır (Ekinci, 2018: 48). 2006 yılında yapımı planlanan Belene Nükleer Santrali'nin tazminat ödenmesi pahasına iptal edilmesi ve Güney Akım

Doğalgaz Boru Hattı projesinin geciktirilince Rusya tarafından iptal edilmesi, Borisov yönetiminin AB ile iyi ilişkiler geliştirmeyi Rusya ile ilişkilerinden daha çok önemseyişinin göstergesidir (Ekinci, 2018: 51).

2.4 EKONOMİ

Pek çok Balkan ülkesi gibi Bulgaristan da bağımsızlığını kazandığı yıllarda tarım toplumu olarak nitelendirilmiştir. 1950’li yıllara gelene kadar ülke nüfusunun yaklaşık %80’lik dilimi tarımsal faaliyetler ile uğraşmaktaydı (Wight ve Fox, 1998: 128, Kanev, 2016: 29). Sosyalizm döneminde SSCB modellemesine uygun hareket eden Bulgaristan, tarımsal üretimi yalnızca toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak oranda tutmuştur (İzgü, 2005: 59). 1991 yılı sonrası tarımsal üretimin GSYİH’ya olan katkısı Tablo 4’te verilmiştir. Günümüzde bu oran 2015 yılı verilerine göre %4,8, 2016 verilerine göre ise %4,4 oranında gerçekleşmiştir (Sofya Ticaret Müsteşarlığı, 2017: 2). Ülkenin üretiminde sebze, meyve, şarap, tütün ürünleri önemli yer tutarken, nüfusun %6,8’i tarımsal faaliyetlerde görev almaktadır (cia.gov, 2019).

Tablo 4. 1991-2006 Yılları Arasında Tarımsal Üretimin GSYİH Katkısı

1991	1994	1997	2000	2003	2006
15,39	11,49	20,6	11,4	9,11	6,12

Kaynak: The Global Economy

1944-1947 yılları arasında ülkede ilk planlı ekonomi denemesi yapılmıştır (Marsteller, 1993: 127, İnci, 2018: 10). Kalkınma planları ile birlikte, devlet eliyle hangi sektörün ne kadar pay alacağı belirlenerek endüstriyellemenin önündeki engelleri kaldırmak hedeflemiştir. 1948 yılında endüstriyel üretim %30 oranında iken, 1956 yılında %67 oranına yükselmiştir. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı ise 1960 yılında beklenen ekonomik büyüme sağlandığı düşünülerek erken sonlandırılmıştır (İzgü, 2005: 61). Ne var ki, hızlı büyümeyi amaçlayan kalkınma planları ekonomiye zarar vermiş, 1980’li yıllar içerisinde ekonomide küçülmeler

gözlemlenmiştir. Tablo 5'te 1980-2005 arası dönemde GSYİH bazında endüstri sektörünün sağladığı katkı gösterilmiştir.

Tablo 5. 1980-2005 Arası Dönemde Endüstrinin GSYİH katkısı

1980	1985	1990	1995	2000	2005
53,77	62,53	51,27	25,2	22,68	24,18

Kaynak: The Global Economy

https://www.theglobaleconomy.com/Bulgaria/Share_of_industry/

Endüstriyi desteklemek adına başlatılan kalkınma planlarının dönemleri ise tablo 6'da yer almaktadır. 2017 verilerine göre, endüstriyel büyüme %3,6 oranında seyrederken, nüfusun %26,6'sı endüstri sektöründe çalışmaktadır. Elektrik, gaz, makine ve araba parçaları ve nükleer yakıt ülkenin ürettiği temel endüstriyel ürünlerdir (cia.gov, 2019).

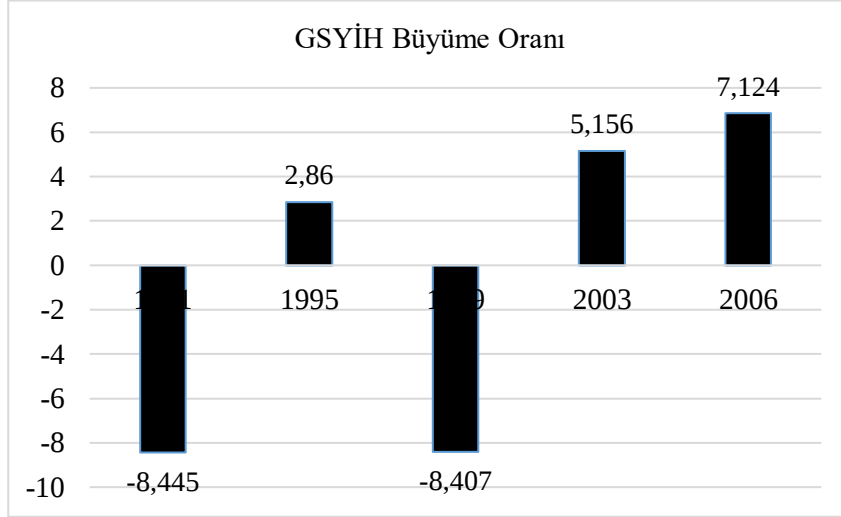
Tablo 6. 1949-1963 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Tarihleri

1.Beş yıllık Dönem	2.Beş Yıllık Dönem	3.Beş Yıllık Dönem
1949-1953	1953-1957	1957-1963

Kaynak: Curtis, 1992

Dünya Bankası verilerine göre GSYİH değeri, 1991 yılında % -8.445 değerinde büyürken, 1998 yılında %6.349, üyeliğin hemen öncesi olan 2006 yılında ise %7.124 oranında büyümüştür. 1999 yılında ise neredeyse geçiş döneminin değerlerine kadar gerileyerek %-8.407 olarak kaydedilmiştir. Şekil 3'te, GSYİH'nın yüzdelik büyüme oranı verilmiştir. Günümüzde Bulgaristan serbest piyasa şartlarında rekabete açık olarak tanımlanmaktadır. 1990'lı yıllarda planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmek için devletin izlediği politikalar özelleştirme, ticaretin liberalleştirilmesi ve vergi sisteminin iyileştirilmesi olmuştur. 2017 verilerine göre ülkenin satın alma paritesine göre GSYİH değeri 153,5 Milyon \$'dır. Bu GSYİH

değerinin %67,4'ü servis sektöründen sağlanırken, %28'i endüstri, %4,7'si ise tarımsal faaliyetlerden sağlanmaktadır (cia.gov, 2019).

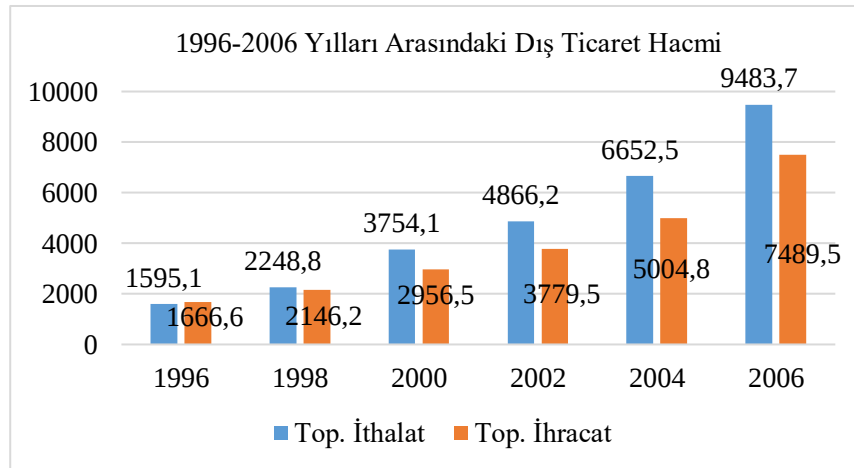

Şekil 3. 1991-2006 Yılları Arasında Bulgaristan GSYİH Büyüme Oranı

Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BG>

Üyelik öncesinde AB ülkeleri ile Bulgaristan arasındaki ithalat-ihracat dengesini incelediğimizde, 1991 yılındaki rejim değişikliğinin ardından ülke ihracatının genellikle yükselme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Aynı dönemler için ithalat verilerini incelediğimizde de benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. İhracat hacminin en yoğun olduğu dönem üyeliğin hemen öncesi olan 2006'dır.

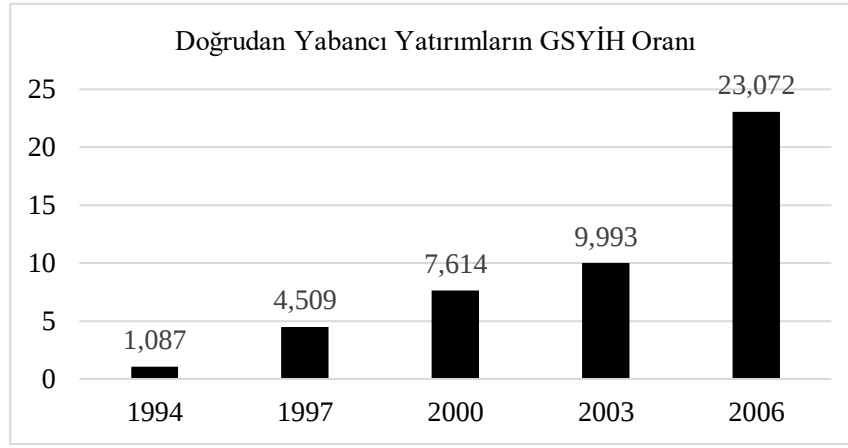

Şekil 4. 1996-2006 Yılları Arasında AB- Bulgaristan Arasındaki Dış Ticaret Hacmi

Kaynak: Bulgaristan Ulusal Bankası

<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StForeignTrade/StFTEExports/index.htm>

Sosyalizm döneminden sonra ülkenin içe kapanık siyaseti son bulmuştur. 1994 yılından itibaren ülkenin çekebildiği DYY miktarı Şekil-5'te belirtilmiştir.

Şekil 5. 1994-2006 Arasındaki Toplam DYY Miktarının GSYİH İçindeki % Oranı

Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=BG>

BÖLÜM III

BULGARİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ

3.1 ÜYELİĞE HAZIRLIK SÜRECİ (1988-2006)

Birlik ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler, 1988 yılında AB ile Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON) ülkelerinin birbirlerini tanıması ile başlamıştır (Tsachevsky, 2010: 40, Tezcan, 2014: 97, Akdoğan, 2015: 381). İki taraf arasında imzalanması planlanan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması, Bulgaristan'da Türk azınlığa karşı yürütülen soya dönüş süreci sebebiyle AB tarafından kısa süreli olarak dondurulmuştur (Nikolova, 2006: 399). 1990 yılında anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte ikili ilişkiler yeniden başlamış, akabinde de Bulgaristan, Polonya ve Macaristan'ın dahil olduğu *Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy (PHARE)* ekonomik yardım programına dahil edilmiştir (Begaj, 2016: 49). İmzalanan bu anlaşmanın hedefleri iki taraf arasında ticareti serbestleştirerek ortaklıkları ve yatırımları artırmak, aynı zamanda ekonomik sektörlerdeki gelişmeyi artırmak olarak sıralanmıştır (Tsachevsky, 2010: 2, Begaj, 2016: 49).

15 Ekim 1995'te iki taraf arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır (Altınay, 2018: 10). 1996 yılında AB Komisyonu, aday ülkelere yasama başarıları ve uyum sürecinin ilerlemesi hakkında cevaplanmak üzere bir belge göndermiştir. Gelen cevap neticesinde Bulgaristan, Lüksemburg Zirvesi'ndeki üyelik görüşmelerine davet edilmemiş, ülkedeki reform ihtiyacının devam ettiği vurgulanmıştır (Akdoğan, 2015: 377). Ajanda 2000 belgesinde AB Komisyonu, MDAÜ'nin aday süreçlerini inceleyerek, 1998 yılından itibaren AB Bakanlar Kurulu'na düzenli raporlar yayınlayacağını açıklamıştır.

1999 Helsinki Zirvesi'nde Bulgaristan'ın Romanya Litvanya, Letonya, Malta ve Slovakya ile birlikte AB üyelik görüşmelerine başlayabileceği bildirilmiştir (Nikolova, 2006: 399, Yusuf, 2012: 57). 15 Şubat 2000 tarihinde başlatılan müzakere süreci, 25 Nisan 2005'te Roma'da imzalanan Katılım Anlaşması'yla

sona ermiştir. 1 Ocak 2007 yılında her iki taraf için de onaylama sürecinin tamamlanmasıyla Bulgaristan'ın Birliğe üyelik süreci tamamlanmıştır (Nikolova, 2006: 406, Olivio ve Serbello, 2012: 44).

3.1.1 Bulgaristan'ın Yararlandığı Ekonomik Programlar

AB, Bulgaristan'ın üyelik başvurusunu kabul ettikten sonra hem ekonomik hem de siyasi gelişimini yakından takip etmiştir. Ülkedeki serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve geri kalmış sektörlerini iyileştirmek için ekonomik yardımlar sağlanmıştır. Bu yardımların kısa içeriği ve ülkenin yararlandığı yardım tutarı aşağıda verilmiştir.

3.1.1.1 PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy)

Bulgaristan'ın 1990 yılında Macaristan ve Polonya'nın ardından dahil edildiği ekonomik yardım programıdır ve temel amacı girişimcilik ve özel yatırımlara dayalı market ekonomisinin gelişiminin sağlanmasıdır (AB Parlamentosu, 1998). Yardımın tutarı ve işleyişi finansal anlaşma ile iki taraf arasında önceden belirlemektedir. Ülkedeki bireysel sözleşmelerin imzalanmasındaki usulsüzlük nedeniyle 2008 yılında AB, ülkeye sağlanacak olan 50-75 Milyon €'luk ödeneği durdurmuştur (Tsachevsky, 2010: 43).

Tablo 7. Bulgaristan'ın PHARE Kapsamında Yararlandığı Toplam Yardım Miktarı

1989-1999	2000-2004
865,5 Milyon €	890 Milyon €

Kaynak: AB Komisyonu 1999 ve 2004 Raporları

3.1.1.2 ISPA (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)

2000 yılında uygulamaya koyulan ISPA yardımları, AB'nin önem verdiği altyapı birimlerinden olan ulaşım ve çevre konularında sağlanan yardımları temsil etmektedir. Programın temel amaçları aday ülkeleri AB yardımları, prosedürleri ve politikaları konusunda bilgilendirmek ve onlara Birliğin talep ettiği standartlara

ulaşmalarında yardımcı olmaktır. Yardım kapsamında ülkeye 2000-2002 yılları arasında 83 ile 125 Milyon  yardım yapılması öngörülmüştür. Tablo 8’de 2004-2006 yılları arasında Bulgaristan’ın yararlandığı net miktarlar yer almaktadır. evre ve ulaşım alanlarında eşit olarak paylaştırılan yardımların miktarı geçen yıllar ile birlikte artma eğilimi göstermiştir (AB Komisyonu ISPA, 2015).

Tablo 8. Bulgaristan’ın 2004-2006 Yılları Arası AB’den Sağladığı ISPA Yardım Tutarı

Yıllar	2004	2005	2006	TOPLAM
Milyon 	135.5	146.8	158.2	440.5

Kaynak: Avrupa Birliği Komisyonu

3.1.1.3 SAPARD (Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development)

Sosyalist yönetim şeklinin hakim olduğu yıllarda sınırlı düzeyde tutulan tarımsal üretim, ülkedeki kırsal kesimin gelişimine engel teşkil etmiştir. 1997-1998 yıllarında AB, aday ülkelerin kırsal kesimini ve tarım faaliyetlerini geliştirerek AB standartlarına getirmek aynı zamanda da ortak tarım politikası müzakerelerine uygun şartları sağlayabilmek için SAPARD programını gelişirmiştir. Bulgaristan bu programdan yararlanabilmek için Ulusal Tarım ve Kırsal Gelişim Planı’nı gelişirmiş ve 2001 yılında AB Komisyonu’ndan onay almıştır (Sapard and Rural Development, 2007).

3.1.2 AB Komisyonu İlerleme Raporları zerinden Bulgaristan’ın İncelenmesi

yelik şartı olarak değerlendirilen Kopenhag Kriterleri ve 31 maddelik Topluluk Mevzuatı’nın Bulgaristan sistemine uyarlanması her yıl düzenli olarak yayınlanan Komisyon raporları ile denetlenmiştir. Bu raporlar, hem AB Bakanlar Kurulu’na Komisyon’un aday ülkeler hakkındaki görüşlerini değerlendirme fırsatı sağlamış, hem de ye devletlerdeki reform sürecini hızlandırmıştır.

3.1.2.1 1998 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

İvan Kostov yönetimi altında demokrasi rejiminin işler durumda olduğunu, Parlamento'nun rolünde büyük bir değişiklik olmasa dahi muhalefet partilerinin fonksiyonuna uygun olarak çalışabildiğini belirten Komisyon, kamu yönetiminde sistemsel değişikliklerin önünün açıldığını vurgulamıştır (1998: 7-8). Üyelik süreci boyunca eleştirilen yargı alanında ise, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu alanında yapılan yasal değişiklikler 1 Nisan 1998 yılında uygulamaya koyulmuştur. Ülke genelinde temyiz mahkemelerinin kurulduğu gözlemlenmektedir; fakat işlevsellikleri, atanan görevlilerin sayısı ve yetkinliği, aynı zamanda da AB müktesebatını uygulayabilme kapasiteleri AB Komisyonu tarafından eleştirilmiş, bu alanda daha fazla ilerleme gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yolsuzluk alanında, ceza hukukunda iyileştirmelerin yapıldığı ve Meclis tarafından kara para aklanmasına karşı tedbirler alındığı belirtilmiştir. Bakanlıklar arasında organize suç ve yolsuzluk ile mücadele alanında işbirliği faaliyetleri de artırılmış fakat Komisyon bu konuda daha fazla ilerleme gerektiğini vurgulamıştır (1998: 8-9).

Bulgar yönetimi İnsan ve Azınlık Hakları başlığında, ölüm cezasının uygulamada olması, gözaltı sürelerinde kısaltma yapılmaması ve Romanların toplumsal hayata entegre edilememesi konusunda eleştirilmiştir. Romanların özellikle ekonomik, siyasi, toplumsal ve sağlık alanlarında diğer azınlıklara göre geri planda kaldıkları vurgulanmıştır (1998: 9-11).

b. Ekonomik kriterler

1997 yılında kötü giden ekonominin düzeltilmesi için pek çok girişimde bulunulmuştur. Bulgar para biriminin Alman Markına sabitlenmesini ön gören para kurulu (currency board) politikasıyla ülkedeki ekonomik gelişmenin önü açılmış, faiz oranlarında düşüş sağlanmıştır. Komisyon'un raporuna göre, ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve vatandaşların birikimlerini Bulgar para birimine dönüştürmesi faiz oranındaki düşüşün sebeplerindendir. Özelleştirmenin uygulanmasıyla yabancı yatırımlardaki artış, 1997 yılında GSYİH'nin %4,8'ini oluşturmuştur. Komisyon Bulgaristan'da serbest piyasa ekonomisinin işler olduğuna fakat AB üye ülkeleri ile rekabet edecek güçte olmadığına işaret etmiştir.

Yönetime özelleştirme faaliyetlerine devam ederek, para ve ticaret politikalarını liberalize etme konusunda kararlı olması önerilmiştir (1998: 12-15).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Tarım ürünlerinin fiyatları başarılı bir şekilde düşürülmüş fakat yiyecek sektörünün özelleştirilmesi yeterli olarak görülmemiştir. Enerji sektörü üyelik süreci için sancılı süreçlerden birini temsil etmiştir. Ortaklık sürecinde kısa vadede çözülmesi gereken konulardan birisi Kozloduy Nükleer Enerji Santrali'nin kapatılması olarak belirlenmiştir. Bununla orantılı olarak, 1998 Komisyon raporunda Santralin en kısa sürede kapatılması gerektiği vurgulanmıştır. Topluluk müktesebatını iç sistemine uyarlama noktasında Bulgaristan'ın uyguladığı başlıklar vurgulanmış olsa bile, Komisyon bu alanda yapılan çalışmaları yeterli görmemiştir (1998: 19-40).

3.1.2.2 1999 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Bulgaristan'ın siyasi kriterleri sağladığı görüşünü savunan Komisyon, bir önceki raporuna benzer yargılarda bulunmuştur. Roman nüfusun topluma kazandırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve maddi yardımlarla desteklenmesi gerektiğini vurgulayan Komisyon, azınlık haklarını Ortaklık Anlaşması yolunda kısa vadede çözülmesi gereken bir konu olarak tanımlamıştır. Yargı reformu ve yolsuzluk ile mücadele alanlarında daha fazla çalışma yapılmasını önermiştir (1999: 16).

b. Ekonomik kriterler

Önceki yılın raporu ile benzer şekilde, serbest piyasa ekonomisinin orta vadede AB üye ülkeleri ile rekabet edemeyeceğine kanaat getirilmiştir. Para kurunun düzenlenmesi ve mali politikalar sayesinde mikroekonomik gelişmişliğin arttığını vurgulayan Komisyon, bankaların özelleştirilmesine önem verilmesine vurgu yapmıştır. Ekonomik alanda yapılacak girişimlerin etkili olabilmesi için de yasal düzenlemelerin yapılması ve etkili şekilde uygulanması vurgusu yapılmıştır (1999: 26)

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Komisyon, Bulgaristan'ın üyelik anlaşmasının kısa vadeli şartlarından kabul edilen Kozloduy Nükleer Enerji Santrali'nin bahsi geçen ünitelerin acil olarak kapatılmasının gerekliliği vurgulamıştır. Üyelik anlaşmasında bahsi geçen (tarımsal verimlilik, yargının iyileştirilmesi, ticaret ve ekonominin iyileştirilmesi gibi) kısa vadeli hedefler boyutunda olumlu görüş bildirilirken, Santralin kapatılması hususunda Bulgaristan geri kaldığı için eleştirilmiştir (1999:55).

3.1.2.3 2000 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Bulgaristan'ın Kopenhag Kriterleri siyasi şartlarını taşıdığını yineleyen Komisyon, yargı sisteminin iyileştirilmesi, yolsuzluk ve rüşvetin engellenmesi konularının desteklenmesi gerektiğini vurgulamış, bu konuda Bulgar hükümetini daha etkili önlemler almaya çağırmıştır. Roman nüfusunun topluma kazandırılması için çıkartılan kanunların uygulamada zayıf kaldığını vurgulamıştır (2000: 22).

b. Ekonomik kriterler

Komisyon, işlevsel serbest piyasa ekonomisi olma yolunda Bulgaristan'ın yaptığı yenilikleri göz ardı etmese de, orta vadede AB üye ülkelerinin ekonomileri ile rekabet edemeyeceği görüşünü yinelemiştir. 1999 Komisyon raporunda girişimciliğin desteklenmesi ve bankacılık sektörünün özelleştirilmesi için yaptığı önerilerin gerçekleştirildiğini vurgulayan rapor, özel sektörün önündeki engellerin kaldırılması için yapısal reformların hazırlanması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur (2000: 34).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Nükleer enerji başlığı, bu raporda anlaşmaya bağlanmıştır. Bulgar yönetimi 1-4. üniteleri 2006 yılına kadar kapatmayı kabul etmiş, oluşacak ulusal zararın karşılanması için de AB bütçesinden iki farklı yardım almaya hak kazanmıştır. 2002-2006 yılları arasında kapatılacak olan 1-4. üniteler için PHARE yardım kapsamında 200 milyon €, kapatılması öngörülmeleyen 5. ve 6. ünitelerin modernize edilmesi için ise AAET bütçesinden 250 milyon € alması kararlaştırılmıştır (2000: 59-60-61). Tarım, ulaşım gibi alanlarda topluluk mevzuatının iç sisteme uyarlandığını ve orta vadede AB düzeyine gelmeye hazır olduğunu vurgulayan

Komisyon, mevzuatın uygulanması konusunda da uyarlamada olduğu gibi özverili çalışılması gerektiğini vurgulamıştır (2000: 85-86)

3.1.2.4 2001 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Kopenhag Kriterleri'nin siyasi şartlarını sağlayan Bulgaristan, yargının işlerliğinin sağlanması ve yolsuzluğun önlenmesi için iki farklı strateji geliştirmiştir. Bu girişimleri olumlu değerlendiren Komisyon, kurumların etkili çalışarak projenin gerekliliklerinin yerine getirilmesi konusunda dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Roman nüfusunun topluma entegre edilmesi yine noksan bulunmuş, siyasi alanda geliştirilen projelerin etkili olarak uygulanmadığı vurgulanmıştır (2001: 24-25).

b. Ekonomik kriterler

Mikroekonomik göstergeleri iyi seyreden Bulgaristan'ın, işlevsel serbest piyasa ekonomisi yolunda ilerlediğini bildiren Komisyon, 2000 yılında enflasyonun arttığını ve yatırımların yeterli düzeyde çekilemediğini savunmuştur. Özel sektörün gelişimini ve girişimcileri engelleyen yönetsel engellerin kaldırılmasına yeniden vurgu yapılmıştır (2001: 36).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Ülkenin kısa vadeli hedeflere ulaşma doğrultusunda önemli adımlar attığını savunan Komisyon, yargı alanında yapılan iyileştirmelerin yetersiz olduğunu bir kez daha vurgulamıştır (2001: 94-95)

3.1.2.5 2002 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Bulgaristan'da ülke yönetiminin tüm kanadında üyelik yönünde kararlı adımlar atıldığı vurgulanmıştır. 1997 raporunda, ülkedeki demokrasinin konsolide olduğu ve hukuk sisteminin işlevsel olduğuna kanaat getiren Komisyon, devam eden raporlarında görüşünü sürdürmüştür. Yargı işleyişinde eksiklerin giderilmesi öneri olarak sunulmuştur (2002: 33-34).

b. Ekonomik kriterler

Bulgaristan'ın tam anlamıyla işlevsel serbest piyasa ekonomisine sahip olduğu ve AB üye ülkeleri ile rekabet edebilecek düzeyde olduğu vurgulanmıştır. Öneri bağlamında, pazara esneklik kazandırılması, özellikle yönetim ve yargı alanında girişimcilere uygun ortamın sağlanması gerektiği vurgulanmıştır (2002: 46).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Malların serbest dolaşımı, kişilerin serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, hizmet sunma özgürlüğü, şirket hukuku, rekabet politikası, tarım, balıkçılık, ulaştırma politikası, vergilendirme, istatistik, istihdam ve sosyal politika, enerji, endüstri politikası, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri, kültür ve görsel-işitsel politika, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonları, çevre, tüketici ve sağlığının korunması, adalet ve içişlerinde işbirliği, gümrük birliği, finansal kontrol maddeleri geçici olarak kapatılmıştır. Komisyon'un yaptığı vurgu ise kapatılan bu bölümlerin uygulanması konusunda aksaklıkların yaşanmaması olmuştur (2002: 126, 133-140).

3.1.2.6 2003 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Üyelik sürecine uygun olarak devam edildiğini vurgulayan Komisyon, azınlık hakları, iltica ve çocukların korunması konularında da ülkeyi yeterli bulmuştur. Yargı sisteminde davaların görülme süresinin kısaltılması, yargı bütçesinin işlevselliği sağlamak adına yeterli düzeye getirilmesi, Romanların topluma entegre edilmesi konuları ise öneri olarak sunulmuştur (2003: 27).

b. Ekonomik kriterler

İşlevsel serbest piyasa ekonomisine sahip olan ülkenin, para sabitleme politikası sayesinde genel ekonomik stabilizasyona eriştiğini ve kısa sürede AB pazarı ile tam rekabet gücüne sahip olacağını vurgulamıştır. Yatırımları teşvik etmek için yargının güven ortamı sağlayabilmesini ve idari kapasitenin artırılması gerektiği yeniden vurgulanmıştır. Bu sayede yabancı yatırımcıların ve girişimcilerin ülkeye yatırım yapmakta daha istekli olacağı belirtilmiştir. AB Komisyonu'nun bir diğer önerisi ise, işsizliği azaltma yolunda yapılan girişimlerin eğitim sistemi ile desteklenerek uzun süreli büyümeye yatırım yapılması olmuştur (2003: 40).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Ülkenin 2007 yılına kadar gereken şartlara ulaşacağı öngörülmüştür. Müzakere sürecinde 4 bölümün geçici olarak kapatılmasını öngören Rapor, AB fonlarının etkili kullanımına ve mevzuatın eksik kalan yönlerinin başarılı şekilde uygulanması gerektiğine dikkat çekmiştir (2003: 119-120).

3.1.2.7 2004 üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

2004 yılı raporunda siyasi kriterler bağlamında ülkenin gelişme gösterdiği vurgulanmıştır. Yargı bağımsızlığı ve işlevselliği alanında olumlu görüş bildiren Komisyon, organize suç ve yolsuzluk ile mücadele edebilmek için daha fazla reforma ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Yolsuzluk, ülke genelinde sorun olarak nitelendirilmiş, özellikle yüksek düzey yöneticiler arasındaki yolsuzlukların giderilmesi ve önlem alınması gerektiği belirtilmiştir (2004: 27).

b. Ekonomik kriterler

Bulgaristan, 2004 raporunda işlevsel serbest piyasa ekonomisine sahip olarak tanımlanmış ve ülkenin AB pazarı ile rekabet edebilecek düzeyde olduğu vurgulanmıştır. Yabancı yatırımların çekilebilmesi için yargı ve idari alanlarda düzenlemelerin devam etmesi gerektiğini vurgulayan Komisyon, özelleştirmenin de devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır (2004: 27).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Üyelik sürecinde tartışılan 31 başlığın geçici olarak kapatılmasına karar veren Komisyon, 2007 yılında üyeliğin gerçekleşmesini öngörmüştür. Belirtilen reformların ufak geciklemelerle de olsa zamanında yapıldığı vurgulanmış, üyelik sürecine kadar ülke yönetiminden kapatılan başlıklar ile ilgili gereken aksiyonların alınması talep edilmiştir (2004: 139).

3.1.2.8 2005 kapsamlı izleme raporu

a. Siyasi kriterler

2004 yılında üyelik için gerekli olan siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatı maddelerinin geçici olarak kapatılması sonucunda 2005 yılında üyelik anlaşması

imzalanmıştır. Komisyon yayınladığı izleme raporunda Bulgaristan ile ilgili olarak siyasi kriterleri sağlamış olsa da, yargı bağımsızlığının sağlanması ve yargılama şartlarının iyileştirilmesi, yolsuzluk ve organize suç ile mücadele ve Roman nüfusun topluma entegre edilmesi konularında çalışmaların devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır (2005: 16).

b. Ekonomik kriterler

Komisyon, ülkeyi işlevsel serbest piyasa ekonomisi ve AB pazarı ile rekabet edebilecek düzeyde olarak nitelemiştir. Ülke ekonomisine uzun vadede gelir getirmesi için eğitim sisteminde düzenlemeler yapılması ve işgücü piyasası esnekliğinin sağlanması öneri olarak sunulmuştur (2005: 25).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

Topluluk mevzuatı üç bölümde değerlendirilmiştir. Üyeliğin belirtilen dönemde gerçekleşebilmesi için, serbest dolaşım maddeleri, tarım politikası, vergilendirme, ulaşım politikası gibi alanlarda Bulgaristan'ın genel olarak gerekli şartları taşıyacağı vurgulanmışsa da, kişilerin serbest dolaşımında karışıklı tanınma veya ulaşım politikasında hava ve deniz taşımacılığı gibi alanlarda geliştirme yapılmalı olarak sınıflandırılmıştır. Tarım politikasında süt ürünleri, hayvan hastalıklarının kontrolü, adalet ve iç işleri alanında Schengen bölgesine dahil olma hususlarında polis gücünü iyileştirme ve AB sınır politikasına uyum sağlama konuları ciddi önlemlerin alınması gereken üçüncü bölüm olarak tanımlanmıştır (2005: 75-76).

3.1.2.9 2006 Üyeliğe yönelik ilerleme raporu

a. Siyasi kriterler

Yolsuzluk ile ilgili Anayasa'da yapılan değişiklikle üst düzey yolsuzluk faaliyetlerinin incelenmesi adına dokunulmazlıkların kaldırılması konusu gündeme getirilmiştir. Yargı alanında, bağımsızlığın sağlanması, dava sürelerinin kısaltılması, gözaltı şartlarının iyileştirilmesi konularında iyileştirme talep eden Komisyon, yolsuzluk ile mücadele konusunda da Bulgaristan yönetimini bitirici hamleler yapmaya zorlamıştır (2006: 12).

b. Ekonomik kriterler

Dış borçların kontrol altına alındığı ve özelleştirme faaliyetlerinin hızlandığı vurgulanmıştır. Yapılan yasal reformların etkili olarak uygulanabilmesi için yargısal ve yönetsel düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği yinelenmiştir (2006: 16-17).

c. Topluluk mevzuatının benimsenmesi

2005 raporunda kritik olarak değerlendirilen bölüm sayısı 16 iken, son raporda başlıklar 6'ya düşürülmüştür. Tarım başlığında yönetim ve kontrolün etkin olarak uygulanması, hayvansal ürünlerin Topluluk Mevzuatı ile ilintili koşullarda üretilmesi, 34. başlık uyarınca, organize suç, sahtekarlık ve yolsuzluk ile mücadele edilmesi, para aklama konusunda hükümlerin daha etkili olarak uygulandığının kanıtlanması ve son olarak, AB fonlarının etkili olarak kullanılacağına garanti edilmesine kritik önem atfedilmiştir (2006: 40-41).

Kırklareli Üniversitesi Arş. Gör. Türker, Azınlık haklarının iadesi başlığında iyileştirmelerin olduğuna değinse de, toplumsal uygulama alanında konunun içselleştirilmediğine değinmiştir. Şumnu Kültür Evi Kurucusu Remzi de gerçekleştirilen nitelikli anket cevaplarında azınlık hakları konusunda gelişme yaşanmadığını belirtmiş sürecin yalnızca kağıt üzerinde geliştiğine kanaat getirmiştir. Anadilde eğitim ve din eğitiminin sadece üç okulda uygulandığını belirten Remzi, bunların da AB veya hükümet desteği ile çalışmadığına değinirken gerekli öğretmen, kitap veya müfredat desteğinin sağlanmadığını belirtmiştir.

3.2 ÜYELİK SONRASI GÖSTERGELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1 AB Komisyonu Raporlarının İncelenmesi

2007 yılında üyelik gerçekleşmiş olsa da, yargı reformları, yolsuzluk ve organize suç ile mücadele konuları AB kanadında yetersiz olarak değerlendirilmiştir. AB Komisyonu kendine bağlı İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması (CVM) kurarak, üyelik sonrasında bu maddeleri izlemiş, uygulamanın amacını yeni üyelere AB yasalarının uygulanması konusunda destek olmak, aynı zamanda üye devletlerin

vatandaşlarının da AB haklarından tam olarak yararlanabilmesini sağlamak olarak tanımlamıştır (CVM, 2019).

2018 yılında yayınlanan rapor ile birlikte AB, Bulgaristan'ın yargı bağımsızlığı, yasama çerçevesi ve organize suç ile mücadele bölümlerini geçici olarak kapatmıştır. CVM kapsamında kontrol altında tutulan yargı reformu, üst düzey yolsuzluk ve genel yolsuzluk konularında etkili çalışmaya devam eden ülke için 2019 yılında bu uygulamaya tamamen son verilebileceği belirtilmiştir (Tanev, 2018, Turp, 2018).

3.2.1.1 Haziran 2007 AB Komisyonu Raporu

İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması ile sıkı takip edilen konu başlıklarından biri yargı reformlarıdır. 2007 yılında yayınlanan raporda Bulgar yönetiminin gerekli yasal düzenlemeleri yaptığı vurgulansa da, Komisyon için önemli olan konunun yeniliklerin uygulanması olduğu belirtilmiştir. Konu ile ilgili ilerleme sağlamak adına Komisyon'un önerilerinden ilki yargı sisteminin bağımsızlığını ve sorumluluklarını etkileyebilecek belirsizliklerin ortadan kaldırılması olmuştur. Yargı sisteminde ve Medeni Kanun'da yapılacak değişikliklerle daha etkili bir yargı sisteminin geliştirilmesi ise yapılan ikinci öneri olmuştur. Kurumun getirdiği üçüncü öneri ise, yargının etkili, profesyonel ve bağımsız çalışabilmesi için reformların devam etmesi olmuştur (2007: 5,16,17).

3.2.1.2 Haziran 2008 AB Komisyonu Raporu

Ülkenin AB uyum sürecinde elde ettiği başarıları sıralayan Komisyon, yargı sisteminin bağımsızlığını niteleyen Medeni Kanun ve Yargı Sistemi Kanunu'nun kabul edilmesini olumlu gelişmeler olarak sıralamıştır. Bu yeni gelişmeler, bütün yargı sistemini denetleyen Üst Düzey Yargı Konseyi'nin kurulmasının da önünü açmıştır. Aynı yıl, organize suç ve yolsuzluk ile mücadele için Ulusal Güvenlik Kurumu kurulmuştur (2008: 2). Yeni kurulan kurumların çalışmalarında eksiklikler tespit eden Komisyon, ceza kanunlarının eskiliğini hukuk sistemindeki bozulmalara sebep olarak göstermiştir. Bireylerin ve kurumların rol dağılımları açıkça yapılmadığı için iletişim sorunları yaşandığına, dava sürelerinin uzun olduğuna değinilmiştir. Rapor ülkede gerçekleştirilen reformların daha çok kağıt üzerinde kaldığına, gerekli uygulamaların bireyler ve kurumlar üzerinde esasen

uygulanmadığına değinmiştir. Komisyon, 2008 raporunda Bulgaristan’da gerçek anlamda bir gelişme görmediğine kanaat getirse de, ülkeye herhangi bir yaptırım uygulamama kararı almıştır. (2008: 6-7).

3.2.1.3 Temmuz 2009 AB Komisyonu Raporu

a. Organize suç ile mücadele

Ülke içindeki organize suç sorununu inkar etmeyen Bulgar yönetimi, Savcılık, Polis, Ulusal Araştırma Servisi ve Milli Güvenlik Dairesi arasındaki bilgi alışverişini artırmıştır. Rapora göre, verilen cezalar, suçlu cezasını itiraf ettiği için olması gerekenden daha az olsa da, suçla mücadele konusunda halka doğrudan mesajlar içerdiği için önemlidir. Komisyon’un Bulgaristan’a önerisi organize suçla mücadele konusunda devamlı çalışacak grupların oluşturulması olmuştur (2008: 2-3).

b. Yargı reformları

Savcılık makamında elde edilen başarıların etkili bir yargı reformu olmadan eksik kalacağını vurgulayan Komisyon, ceza kanunundaki reform eksiklerinin giderilmesi gerektiğine değinmiştir. Komisyon’un bu konudaki önerisi ise, Bulgaristan’ın en kısa sürede ceza kanununda yapmayı planladığı reformları uygulaması ve ceza kanununda köklü değişikliklere gidilmesi olmuştur. Ceza davalarında formalitenin azaltılması ve sürecin hızlandırılması da getirilen diğer bir öneri olmuştur (2008: 4-5).

c. Yolsuzluk ile mücadele

AB fonları aracılığıyla Bulgar hükümeti, kurumlar hakkında doğrudan şikayette bulunulmasına ve sürecin takibinin yapılmasına olanak sağlayan bir adres oluşturmuştur. Kanunların uygulanmasında yetkili kişilerin soruşturma açma konusunda hızlı hareket etmemesi eleştirilmiştir. Komisyona göre, şikayet gelene veya idari bölümden bir inceleme başlatılana kadar kurumların harekete geçmemesi yolsuzluk ile mücadelede sürecini yavaşlatmaktadır (2009: 5-6).

3.2.1.4 Temmuz 2010 AB Komisyonu Raporu

Raporda Bulgaristan’da gerçekleşenleri sıralayan Komisyon, yargı reformu alanında ülkenin kararlılığının olumlu sonuçlar doğurduğunu vurgulamıştır.

Organize suç ile mücadele alanında ilk kez gerçek ilerleme kaydedilmiştir. AB Fonlarının kötüye kullanımının cezalandırılması hususunda yargılanan kişilerin cezaları henüz gerçekleşmese de belirlenmiştir.

a. Yargı reformu

Mayıs ayında Ceza Hukuku'nda, dava sürecinde sanıkların ifadelerinin toplanma standartlarının iyileştirilmesi, belirli davalarda polis memurlarının tanık olarak dinlenebilmesi, davalıların mücbir olmayan sebeplerle davaları erteleyebilmesi ve tanıkların kimliklerinin korunması gibi değişimler yapılmıştır (2010: 4-5).

b. Organize suç ile mücadele

Komisyon'un önerisi ile, Bulgaristan organize suç ile mücadele etmek amacıyla devamlılığı olan bir kurum oluşturmuştur. Polis memurları, araştırmacılar ve Devlet Ulusal Güvenlik Ajansı'ndan yetkililerin bulunduğu bu grubun küçük çaplı organize suç çetelerini araştırmaya başladığı vurgulanmıştır. 2009 raporundan beri pek çok organize suç çetesi yargı önüne çıkarılmıştır ve bu durum Komisyon tarafından başarı olarak nitelendirilmektedir; fakat yargı ayağında suçluların işbirliği yapmaları nedeniyle gerektiğinin çok altında cezalar aldıkları belirtilmiştir (2010: 4-5).

c. Yolsuzluk ile mücadele

Üst düzey yolsuzluk ile mücadele alanında büyük davaları yargı önüne çıkaran Bulgaristan, AB fonlarının kötüye kullanımını da engellemek için çaba harcamaktadır. Savcılığın bu gibi davalarda daha aktif olarak rol alması gerektiğini vurgulayan Komisyon, benzer davaların arasında bağ kurulması ve tanık korumanın artırılması gerektiğini savunmuştur (2010: 6).

3.2.1.5 Temmuz 2011 AB Komisyonu Raporu

Önceki yılın olumlu gelişmeleri arasında Yüksek Yargı Konseyi'nin yetkilerinin artırılması, yargıçların atama, eğitim ve yükseltilmesindeki iyileştirmeler sayılmıştır. Organize suç ile mücadele davalarına bakacak özel bir mahkemenin kurulmasına karar verilmiştir. Pek çok organize suç ile mücadele davası mahkemede sonuca bağlanmış, AB Fonlarının kötüye kullanımına yol açan

kişilerin de yargılanmış olması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir (2011:3)

a. Yargı reformları

Komisyon raporlarını takiben Bulgaristan, adli sistem kanununda değişikliğe giderek iki temel fonksiyonu yerine getirmiştir ki bunlar adli sistemin hesap verebilirliğini ve profesyonelliğinin artırılmasıdır. Komisyon bu raporunda Bulgaristan'dan geniş çaplı yargı reformu, yapılan atamaların güvenilir ve şeffaf olarak gerçekleştirilmesi ve davalarda verilen kararların elektronik ortamda yayınlanmaya başlamasını talep etmiştir (2011: 3).

b. Organize suç ile mücadele

2010 raporundan sonra yaşanan değişimlerde ilk göze çarpanı Polis memurları reformudur. Polis araştırmacıların sayısını artıran yönetim, sistemde köklü değişiklikler sağlamıştır. Organize suç ile mücadelede yeni davalar oluşturulsa da, verilen cezaların uygulanması noktasında hala eksiklerin bulunduğu dikkat çeken Komisyon, tanık koruma prosedürünün iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (2011: 5)

c. Yolsuzluk ile mücadele

Yolsuzluk ile mücadele konusunda Bulgaristan'ın çok fazla yol kat edemediğini belirten Komisyon, bu konuda çok az yargılama olduğuna değinirken, pek çok suçlunun da hedef alınmadığını vurgulamıştır. En büyük eksikliklerin yargılama ve kanıt araştırma süresinde gerçekleştiğini savunan Komisyon, örnek olarak delil toplama stratejisinin yetersizliğini ve tanık koruma stratejisini göstermiştir (2011: 7).

3.2.1.6 Temmuz 2012 AB Komisyonu Raporu

Yüksek Yargı Konseyi'nin çalışır hale gelmesi ve yönetimin etkili yargı reformu gerçekleştirme isteği Komisyon tarafından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir (2012:3).

a. Yargı reformu

2007-2012 yıllarının bir özeti gibi hazırlanan raporda, Üst Düzey Yargı Konseyi ve Denetim Kurulu'nun kurulması olumlu gelişmeler olarak nitelendirilmiş, 2007

yıldan beri yapılan anayasal düzenlemeler, yeni adli sistem kanunu, medeni kanun ve ceza kanunundaki iyileşmeler gerçekleştirilen olumlu gelişmeler olarak sıralanmıştır. Komisyon, uygulamada teoriden daha az gelişme sağlanması ve itici gücün genellikle dışarıdan gelmesini eleştirmiştir (2012: 13-14).

b. Organize suç ile mücadele

Organize suç ile mücadele alanında yargılanan suçlu sayısına ve organizasyonel eksikliklere dikkat çeken Komisyon, kanun görevlilerinin dava oluşturma ve kanıt toplama süreçlerinde daha deneyimli olmaları gerektiğini savunmuştur.

c. Yolsuzluk ile mücadele

Yolsuzluk ile mücadele alanında Bulgar halkının artan endişesine vurgu yapan Komisyon, yönetimi bu konuda gerekli adımlar atmaya yöneltmiştir. (2012: 15-19).

3.2.1.7 Ocak 2014 AB Komisyonu Raporu

a. Yargı reformu

2013 yılında rapor yayınlamayan Komisyon, 2014 yılında Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri yetersiz ve kırılgan olarak değerlendirmiş, yargı reformu, organize suçla mücadele ve yolsuzluk alanında, daha önce bahsedilen aksiyon planlarının günlük hayatta uygulanması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yargı reformunun geciktirilmeden uygulanmasını aynı zamanda atamaların şeffaflıkla yapılması gerektiğini vurgulamıştır (2014: 9-10).

b. Organize suç ile mücadele

Organize suç ile mücadelenin en önemli aracı olarak yargılamaya işaret eden Komisyon, bu konuda tüm birimlerin etkili olarak çalışması gerektiğini savunmuştur (2014: 11).

c. Yolsuzluk ile mücadele

Yolsuzluk ile mücadelenin en önemli araçlarının önleme ve suçluların cezalandırılması olduğunu belirten Komisyon, Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi'nin gözden geçirilmesini ve kamu alımlarında mümkün olduğunca yolsuzluğun önlenmesini savunmuştur (2014:10-11).

3.2.1.8 Ocak 2015 AB Komisyonu Raporu

2015 raporu Bulgaristan’da siyasi istikrarsızlıkların hakim olduğu dönemin ardından yayınlanmıştır. Komisyon görüşüne göre, siyasi alanda yaşanan çalkantılar reform sürecinin yavaş ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Komisyonun Bulgaristan hakkındaki kanısı değişmemiş, değerlendirme altındaki 3 alanda da yapılması gereken yeniliklerin siyasi istikrarla birlikte ivedilikle gerçekleşmesinin gerekliliğı vurgulamıştır (2015: 9).

3.2.1.9 Ocak 2016 AB Komisyonu Raporu

a. Yolsuzluk ile Mücadele

Bulgaristan yönetimi yolsuzlukla mücadele konusunda yeni bir tasarı hazırlayarak Meclis’in onayına sunmuştur. Bu tasarıya göre kurulması planlanan Ulusal Koordinasyon Konseyi’ne üst düzey yöneticiler arasında yolsuzluk ve mal beyanı incelemelerinde bulunma yetkisi verilmesi planlanmış, fakat bu tasarı Meclis tarafından onaylanmamıştır. Bulgaristan üst düzey yöneticiler arasında ve kurumlardaki yolsuzlukta AB genelinde en yüksek orana sahip ülkedir (2016: 8-9).

b. Organize suç ile mücadele

2012 yılında organize suç ile mücadele alanında özelleştirilmiş mahkemeler ve savcılık makamı oluşturulsa da, konu ile ilgili Komisyon tarafından eleştiriler devam etmiştir. Suç ile mücadele alanında suçlular ceza almadığı sürece sürecin tamamlanmadığına vurgu yapan Komisyon, bu alanda daha fazla etkinlik gerektiğini eklemiştir (, 2016: 9-10).

3.2.1.10 Kasım 2017 AB Komisyonu Raporu

a. Yargı Bağımsızlığı

Üst Düzey Yargı Konseyi’nin seçimlerinin şeffaflıkla sağlanması ve halkın da seçimleri takip edebilmesi, yüksek seviyede bulunan yargısal atamalara yetkinliğı yüksek kişilerin atanması ve yargı bağımsızlığının etkili şekilde sağlanabilmesi için gerekirse AB Konseyi’nden veya yapısal reformlar için sağlanan destekten yararlanılmasını öneren Komisyon, bu başlıkların düzeltilmesi durumunda başlığın kapatılmasına karar vermiştir (2017: 3-4).

b. Hukuksal çerçeve

Üst düzey yolsuzluk ve organize suç ile mücadele başlıklarına etkili çözümler getirebilmek adına ceza hukuku ve kodunda değişiklikler yapılması talep edilmiştir. Bu alanda yasal düzenlemelerin başladığını bildiren Komisyon, değişimlerin uygulamada incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (2017: 4-5).

c. Devam eden yargısal reformları

Ulusal Yargı Reform Stratejisi hakkında halkın bilgi sahibi olması, çalışma standartlarına göre iş yoğunluğu fazla olan mahkemelerin yeniden değerlendirilmesi, Yapısal Reform Destek Servisi'nin getirdiği önerilerin dikkate alınması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararları rapor olarak yayınlamaya halkın daha fazla haberdar olmasının sağlanması AB Komisyonu'nun talep ettiği maddelerdir. Yöneticilerin bir sonraki yılın raporundan önce aksiyon planı oluşturması beklenmiştir (2018: 6-7).

d. Üst düzey yolsuzluk

Ulusal Yolsuzluk ile Mücadele Strateji ile ilintili olarak organize suç ile mücadele mevzuatının kurulması, Denetleme Kurulu'nun kamu kurumları üzerindeki yetkisinin güçlendirilmesi, eski davalardan yola çıkarak ilgili kurumlar arasındaki iletişimin artırılması ve halkın yolsuzluk davalarından haberdar edilmesi Komisyon tarafından öneri olarak sunulmuş, karşı önlem olarak alınan stratejilerin henüz uygulamada olmaması değerlendirmenin bir sonraki rapora bırakılmasına neden olmuştur (2018: 7-8).

e. Yerel düzey ve sınırlar dahil olarak genel yolsuzluk ile mücadele

Kurumlara yapılan atamaların ve ayrılmaların yabancı kuruluşlar tarafından denetlenmesi, yüksek risk taşıyan sektörlerde yolsuzluğun önlenmesi ve ulusal yolsuzluk karşıtı stratejinin halka raporlar aracılığıyla duyurulmasını öneren Komisyon, uygulamada tüm başlıkların görülmesi gerektiğini vurgulamıştır (2018: 8-9).

f. Organize suç ile mücadele

Organize suçla mücadele konusunda ülkenin eskisi kadar kötü durumda olmadığı, Bulgaristan'ın bu konuda diğer üye devletler ile benzer düzeylere ulaştığı

vurgulanmıştır. Genel kanıda ülkenin geliştirdiği uygulamalardan memnun olan Komisyon, yüksek öneme sahip davaların halka duyurulması gerektiğini ve Anayasa’da konu ile mücadeleyi kolaylaştıracak önlemlerin alınarak etkili bir şekilde uygulanmasını önermiştir (2007: 9-10).

3.2.1.11 Kasım 2018 AB Komisyonu Raporu

a. Yargı bağımsızlığı

Üst Düzey Yargı Konseyi’nin seçimlerinin şeffaflıkla sağlanması ve halkın da seçimleri takip edebilmesi önerisinin 2018 raporu ile geçici olarak kapatılmasına karar veren Komisyon, ikinci ve üçüncü önerilerin de kısa sürede çözümleneceğine inandığı için bu bölümün geçici olarak kapatılmasına karar vermiştir (2018: 2-3).

b. Hukuksal Çerçeve

Bulgar yönetiminin üst düzey yolsuzluk davalarının Organize Suç ile Mücadelede Özelleşmiş Mahkemelere gönderilmesi, davaların soruşturulmasında kullanılan bütçenin artırılması ve ceza kodunun daha basit hale getirilmesi konusunda çalışmalar yapması AB Komisyonu tarafından olumlu karşılanmış, hukuksal çerçeve başlığı geçici olarak kapatılmıştır (2018: 4-5). Hukuğun üstünlüğü noktasında AB’nin çifte standartları olduğuna değinen Londra Üniversitesi Akademisi Öğretim Görevlisi üyesi Vassileva, Bulgaristan özelinde ise, konunun parti politikaları ile gizli hedefler arasında kaldığına değinmiştir.

c. Devam eden yargı reformu

Bu bölümün maddelerinin uygulamada test edilmesi gerektiğini savunan Komisyon, bu bölümü beklemede bırakmıştır (2018: 5-7).

d. Üst düzey yolsuzluk

2018 raporunda önceki yılın önerilerini yeniden değerlendiren Komisyon, başlığın uygulanmasında izlemelerin yapılması gerektiğine karar vererek, bu bölümü beklemede bırakmıştır (2018: 7-9)

e. Yerel düzey ve sınırlar dahil olarak genel yolsuzluk ile mücadele

Devlet dairelerine yapılan atamaların ve ayrılmaların yabancı kuruluşlar tarafından denetlenmesi, yüksek risk taşıyan sektörlerde yolsuzluğun önlenmesi, Ulusal

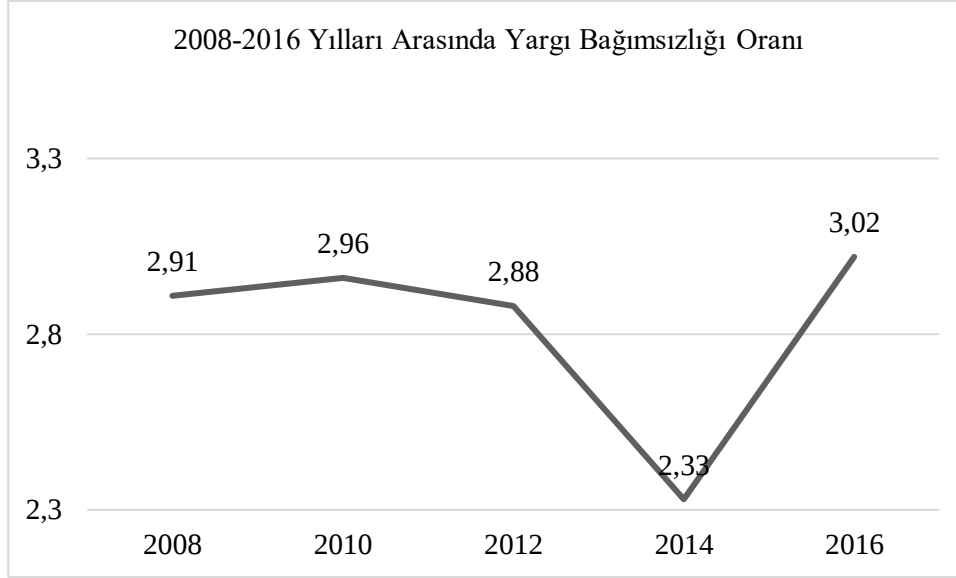
Yolsuzluk Karşıtı Stratejisi'nin halka raporlar aracılığıyla duyurulması önerilerinin son durumunu değerlendiren Komisyon, bu başlığı yeniden değerlendirmek üzere açık bırakmıştır (2018: 9-10). BlueLink Sivil Toplum Kurulu Başkanı Dimitrova da yasal sürecin işleyişinin zayıf olduğunu, yüksek rütbeli yöneticilerin yolsuzluk suçlarından yargılanmadıklarını belirtmiştir.

f. Organize suç ile mücadele

Halkın bilgisi dahilinde olan davalarda cezaların ve suçlamaların halka açık olarak raporlanması ve Yasadışı Varlıkların Dondurulması Komisyonu'nun etkili ve bağımsız olarak çalışabilmesinin sağlanması maddeleri 2017 CVM raporunda öneri olarak sunulmuştur. 2018 raporunda bu maddelerdeki gelişmeleri değerlendiren Komisyon, organize suç ile mücadele başlığının geçici olarak kapatılmasına karar vermiştir (2018: 10-11).

Yargı bağımsızlığı sekmesinin geçici olarak kapatılması bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir (Thavard, 2019, Vassileva, 2019). Yargıtay Mahkemesi Başkanı Lozan Panov'un göreve gelmek istediğini açıkladığı günden beri baskı altında olduğunu iddia eden Vassileva, son olarak 2018 yılında Panov'a Üst Düzey Yargı Mahkemesi tarafından açılan davayı örnek göstererek ülkede yargı bağımsızlığının sağlanamadığını, İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması'nın bu gibi örneklerle göz yumduğunu savunmuştur. (Açılan dava için bakınız: Capturing Bulgaria's Justice System: The Homestretch) (Vassileva, 2019). Şumnu Kültür Derneği Kurucusu Remzi anket cevaplarında, ülkede demokrasinin işlerlik kazanmadığını vurgulamış, rüşvet ve mafya faaliyetlerinin devam ettiğine, konu ile savaşılmaya çalışan ülke aydınlarının baskı yöntemiyle susturulduğuna değinmiştir.

Uluslararası Şeffaflık Kurumu'nun (Transperancy International) Yolsuzluk Algısı Raporu'na göre Bulgaristan, 2018 yılında 180 ülke arasında 77. (1'e yaklaştıkça yolsuzluk oranı azalmaktadır) sırada yer almıştır (Uluslararası Şeffaflık Kurumu, 2018). Yargı bağımsızlığı verileri incelendiğinde ise, Dünya Bankası sıralamasına göre Bulgaristan'ın yargı bağımsızlığı oranı 2007 yılında 2.75 seviyesinde iken 2017 yılında 3'e yükselmiştir (7 puan üzerinde değerlendirilmekte ve 7'ye yaklaştıkça bağımsızlık artmaktadır).

Şekil 6. 2008-2016 Arası Dönemde Yargı Bağımsızlığı Oranı

Kaynak: Dünya Bankası

https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h5ebaeb47?country=BGR&indicator=669&viz=line_chart&years=2007,2017

3.3 ÜYELİĞİN VERİLER İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.3.1 Ekonomik Göstergeler

3.3.1.1 Doğrudan yabancı yatırımlar

2000 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlayan ülke, üyeliği öncesinde ekonomik gelişmişliğini artırmak için özelleştirme gelirleri ve doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duymuştur. Kamu mülkiyetinde bulunan işletmelerin özelleştirmeyle yabancı yatırımcıların mülkiyetine geçmesi, ülke ekonomisine kısa vadede beklendiği gibi önemli katkı sağlamıştır (Gövdere, Öztürk, 2004: 49). Üretimdeki verimliliğin ve ekonomik gelirlerin artırılmasının yanında, bilgi teknolojilerindeki ilerleme ve insan gücü eğitimleri de bu yatırımlarla Bulgaristan'a getirilmiş (Balkanska, 2016: 52), yeni iş imkanları verilen göçlerin azaltılmasında etkili olmuştur (Balkanska, 2016: 48-49).

Bulgaristan'ın yatırımcılara sunduğu avantajlar arasında ise coğrafi konumu ve nüfus gücü yer almaktadır. Özellikle iş gücünün AB üyelerine kıyasla daha düşük

olması, ülkenin tercih edilirliliğini artırmaktadır. Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhelev anket cevaplarında benzer bir görüş paylaşarak, ülkenin hâlâ çoğunlukla hammadde ihracatı yaptığını, rekabet piyasasında ise ülkenin en büyük avantajının düşük maaş ödemeleri olduğunu vurgulamıştır. Kalotay (2008) makalesinde, uygun pazar şartlarının sağlanabilmesi durumunda, Bulgaristan'ın ve Romanya'nın AB'nin ekonomi pazarı olabileceğini savunmuştur (Kalotay, 2008: 11).

Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yoğunlaştığı 5 En Önemli Sektör

Sektör Adı	Milyar €
Toptan ve perakende satış ticareti, motorlu taşıt me motorsiklet tamiri	4.588.868,9
Gayrimenkul Faaliyetleri	3 152 463.5
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma teminatı	2 477 034.2
Lastik ve plastik madde üretimi ve diğer metal olmayan madensel ürünler	1 207 883.7
Telekomünikasyon	1 169 448.9

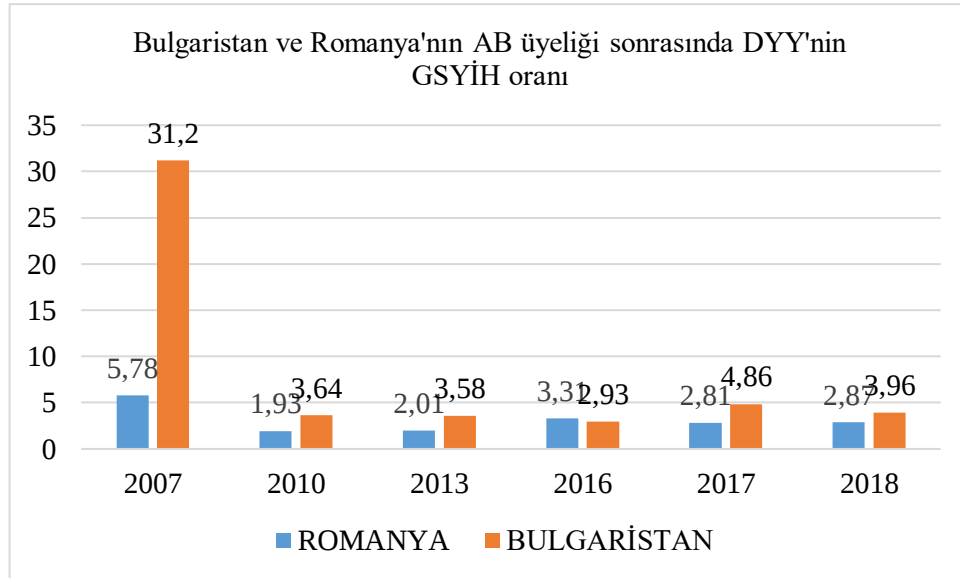
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü, (31.12.2017 Verileri)

2018 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ankete göre, Bulgar yatırımcıların, %29'luk kısmı yatırım yapamadığını dile getirmiş, bu durum ülkeler arası sıralamada Bulgaristan'ı en geriye taşımıştır. Ekonomik koşulları majör sorun olarak nitelendiren yatırımcılar, serbest piyasa ekonomisinde yeterli yetkinliğe sahip çalışan olmamasının da geri çekilmelerde %48'lik paya sahip olduğunu vurgulamıştır. Yatırım yapmanın AB üye ülkeleri arasında kıyaslamasını yapan araştırmaya göre Bulgaristan, 20. sırada yer almaktadır (Flash Eurobarometer, 2018: 459). Ülkede kalifiye çalışan ihtiyacı benzer şekilde Bulgaristan Uluslararası

ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğr. Üyesi Dr. Zhelev tarafından da vurgulanmıştır.

Üyeliğin gerçekleştiği ilk yılda yüksek olan yatırım oranı, üyeliğin onuncu yılında %10 oranında gerilemiştir. Bir diğer ifade ile, 2008 yılında GSYİH'nin %28'ini oluşturan yabancı yatırımlar, 2018 yılında %2 oranına kadar gerilemiştir. 2000'li yılların başlarındaki veriler üyeliğin son yılları ile kıyaslandığında daha yüksek düzeyde seyretmektedir. DYY oranlarındaki bu azalmanın sebepleri arasında ülkedeki yolsuzluk seviyesinin yüksek olması ve yargının etkili olarak çalışmaması yer almaktadır (Thavard, 2019).

Yabancı yatırımlardaki azalma, Bulgaristan'ın birlikte üyelik hakkı kazandığı Romanya'nın verileri ile karşılaştırıldığında, benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar üyelik gerçekleştiğinde Bulgaristan'ın DYY oranı Romanya'dan çok fazla olsa da, üyeliğin hemen ardından iki devletin aldığı yatırım oranları birbirine paralellik göstermiştir.

Şekil 7. 2007-2018 Yılları Arasında DYY'ın GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

3.3.1.2 Toplam dış ticaret dengesinin incelenmesi

Ülkenin ekonomik performans değerlendirmesindeki bir diğer ölçüt dış ticaret dengesinin incelenmesidir. Üyelik öncesi ve sonrası verilerin karşılaştırılması AB ile olan ticaret hacmi hakkında yorum yapılmasına yardımcı olacaktır. Avrupa-Atlantik beklentilerinin yansımaları sonucu, değişim yıllarında ticaret borsası ve mal akışının Batılı devletlere yakın seyretmesi, hem ülkelerle yakın ilişkiler geliştirilmesine yol açmış hem de ülke standartlarının aynı düzeye getirilmesini gerekli kılmıştır. Ticarete konu olan ürünlerden, mineral, kimyasal ve metallerin ihracatındaki sınırlamaların kaldırıldığı, tekstil, ayakkabı ve mobilya ürünlerinin ihracatının artırıldığı, makine ve ekipman ihracatının ise önemli ölçüde düşürüldüğü gözlemlenmektedir (Zhivkova, 2017: 147).

2017 dış ticaret verilerine göre, ihracatta Almanya %13,5, İtalya %8,3, Romanya %8,2, ithalatta ise Almanya %12,3, Rusya %10,3, İtalya 7,3% ve Romanya %7,1 oranında karşımıza çıkmaktadır (cia.gov). Ülke bazlı bu değerlendirmeden Bulgaristan'ın ihracat partnerlerini çeşitlendirmesi AB içinde yükselmekte olan Ukrayna ve Orta Doğu gibi pazarlara da yönelmesi gerektiği yorumları yapılmaktadır (Zhelev, Tzanov, 2012: 125). Tablo 10'da Bulgaristan'ın AB ülkeleri ile yaptığı ihracatın toplam ihracatına olan oranının üyelikle birlikte artış gösterdiği, en yüksek rakamına da üyeliğin gerçekleştiği yılda eriştiği gösterilmiştir.

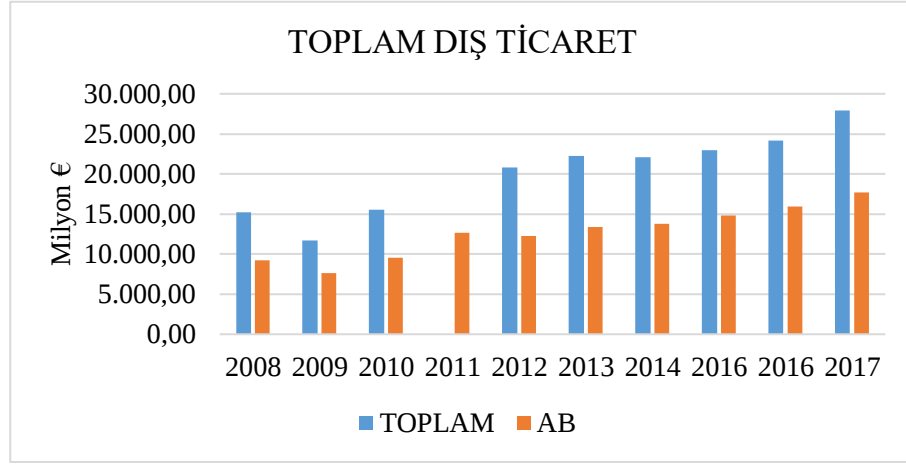
Tablo 10. 2001-2007 Yılları Arasındaki AB-Bulgaristan Toplam Dış Ticaret

Milyon €	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam	5.714,2	6.062,9	6.668,2	7.984,9	9.466,3	12.011,9	13.511,9
AB	3.474,4	3.779,5	4.252,8	5.004,0	5.834,2	7.489,5	8.345,5

Kaynak; Bulgaristan Ulusal Bankası

<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StForeignTrade/StFTEExports/index.htm>

Üyelik sonrası veriler değerlendirildiğinde de sonuç değişmemiş, ihracat değerlerinde AB pazarının oranı artarak 17 Milyon €'yu aşmıştır. Şekil 8'de üyelik sonrası toplam dış ticaret oranı görülebilmektedir.

Şekil 8. 2008-2017 Yılları Arasındaki Toplam Dış Ticaret

Kaynak: Bulgaristan Ulusal Bankası

<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StForeignTrade/StFTEExports/index.htm>

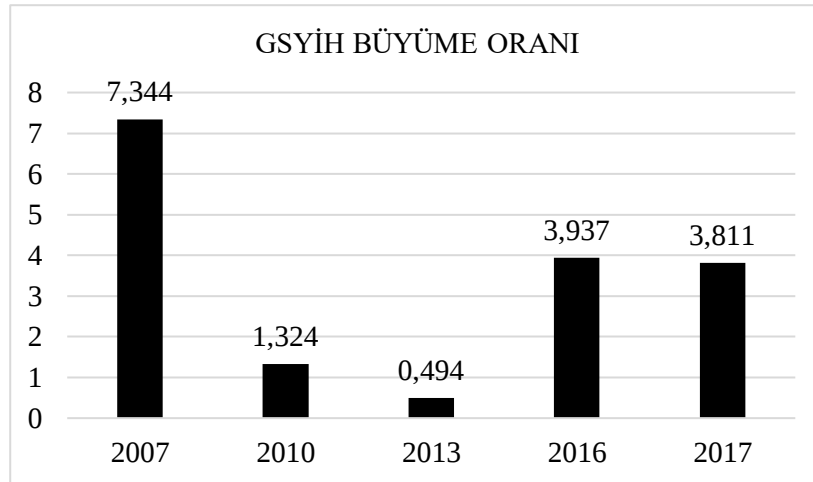
İthalat ve ihracatın dış ticarete olan oranına göre, üyelik sonrası süreçte ihracatta önemli artışlar yaşansa da, ithalat daha yüksek seviyededir. Üyelik öncesinde de benzer tabloya sahip olan ülkenin, üyelik sonrası süreçte de ticaret dengesini iyi kuramadığı savunulabilir. AB bazlı ticaret dengesi 2016 yılında -2.831,7 milyon Leva iken, 2017 yılında bu rakam -3.261,2'ye yükselmiştir.

3.3.1.3 Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Bulgaristan günümüzde AB'nin en düşük gelir seviyesine sahip olan üyelerinden biridir. Bütçenin sektörel dağılımını incelediğimizde, servis sektörü %67,4 endüstri %28 ve tarımsal üretim %4,3 oranındadır. AB'nin açıklamalarına göre, 2017 yılında Bulgaristan AB bütçesine 0,379 Milyon € katkıda bulunarak toplam bütçenin %0,75'ini karşılamıştır. AB'nin Bulgaristan'da yaptığı harcamalar 1.896

Milyon € değerinde gerçekleşerek, gelir yaklaşımına göre Bulgaristan bütçesine %3,76 oranında katkı sağlamıştır (Avrupa Birliği, 2019).

2008 Ekonomik Krizi'nin etkisi ile ülkedeki talebin azalması ve ihracat partnerlerinin çekilmesiyle ülke ekonomisi küçülmeye başlamış, bu süreç de büyüme oranlarına yansımıştır (Uluslararası Para Kurumu,2009). AB Komisyonu raporuna göre, 2019 yılında %3,3 oranında olan büyümenin, 2020 yılında %3,4 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir (AB Komisyonu, 2019). Şekil-9'da ülkenin üyelik sonrasında gerçekleşen GSYİH büyüme oranları verilmiştir. Ekonomideki büyüme oranına rağmen halk arasındaki yoksulluğun devam ettiğini Şumnu Kültür Evi Kurucusu Remzi yapılan anket çalışmasında, *“... Avrupa'da olduğu gibi üç renkli çöp kazanları hazırlandı fakat Avrupa'da olduğu gibi kazanlar kağıtlarla dolmadı çünkü kışın kağıtlarla sobalar yandı, cam şişelere kışlıklar yapıldı”* ifadesi ile vurgulamıştır. AB'nin GSYİH büyümesine olan katkısı Şumnu Kültür Evi Kurucusu Remzi, Londra Üniversitesi Akademisi Öğretim Görevlisi üyesi Vassileva ve Doktor Zaran tarafından eleştirilirken, Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhelev ekonomiye katkının olumlu yönde olduğunu yadsınamayacağını belirtmiştir.

Şekil 9. 2007-2017 Arası Dönemde GSYİH Büyüme Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2017&locations=BG&start=2007>

3.3.1.4 Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Bankacılık sektöründeki gelişimin incelenmesinde verimlilik temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Özelleştirme, yabancı bankaların kurulması, rekabet, yasal mevzuatın değiştirilmesi ve teknolojik dönüşümlerin sağlanması bu doğrultuda dikkat edilmesi gereken değişkenlerdir (Mirchev,2009:3).

Üyelik öncesi dönemde ülkede bankacılık sistemi devlet eliyle yürütülürken (Cherneva,t.y.:8, Nenovsky, Chobanov,Mihaylova,Koleva, 2008:5), bu durum üyeliğe hazırlık sürecinde değişime uğramıştır. Geçiş dönemi özelleştirme süreci ve yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesiyle başlayan değişim, yeterli düzeyde rekabeti sağlayamamış, 1996-1997 krizi bankacılık sektörüne büyük bir yıkım getirmiştir. Para Kurulu Politikası ile Bulgaristan Milli Bankası'nın yetki ve görevlerinin güçlenmesine ek olarak, 2000'li yılların başında AB uyum sürecinde sektördeki çeşitliliği arttıran yeni uyum yasaları getirilmiştir. Geçiş döneminde ilk olarak yabancı yatırımlarla 7 yeni banka kurulmuş, 1993 yılında ise ülkenin ilk yabancı bankası kurulmuştur (Cherneva,t.y.:8).Üyeliliğin gerçekleştiği 2007 yılında, bankacılık varlığının %80'i dış bankalar tarafında kontrol edilir düzeye gelmiştir (Tochkov ve Nenovsky, 2009:7).

1999-2004 yılları arasında ülkedeki bankacılık faaliyetlerinin verimliliği 0.69 ile 0.84 oranında gerçekleşirken, 2005-2007 arası dönemde 0.90'ın üzerine yükselmiştir (Tochkov ve Nenovsky, 2009:19). Yazarlara göre bu artışın sebepleri arasında 1996 Ekonomik Krizi'nin etkilerinin azalması ve Bulgaristan'ın AB üyeliğinin yakın olmasıdır. Yabancı bankalar, yerel özel bankalara göre daha etkili olurken, üyelik öncesi dönemde, yerel özel bankalar yetkinliklerini arttırmıştır. Büyük ölçekli bankalar bilgi ve teknoloji avantajlarının da etkisiyle küçük ölçekli bankalardan daha verimli olmuşlardır (Nenovsky, ve diğerleri, 2008:21)

2018 yılı verilerine göre ülkede toplam 25 banka bulunmaktadır ve bunların beşi yabancı bankaların şubeleridir. 2018 yılında bankacılık sektöründeki verimlilik artışı, GSYİH oranının yüksek olması, düşük işsizlik seviyesi ve gelir düzeyindeki artış ile doğru orantılı olarak değerlendirilmiştir. 2018 yılı itibariyle takipteki krediler %7,5 oranına kadar gerilerken, gelir seviyesindeki artış, düşük faiz

oranları ile birleşince ülkedeki kredi faaliyetlerinin artış göstermesine yol açmıştır (Banking System in Bulgaria,2018).

Tablo 11. 2017 verilerine göre Yerel ve Yabancı Bankaların Pazar Oranı

AB İştirakli Bankalar	Yerel Bankalar	AB Bankalarının Şubeleri	AB dışı Bankalar	AB dışı bankaların Şubeleri
%72,9	%23,7	%2,2	%1,2	%0,1

Kaynak: Bulgaristan Ulusal Bankası

http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_b_in_b_2017_03_en.pdf

3.3.2 Sosyoekonomik Göstergeler

AB entegrasyonu ile birlikte, Bulgaristan'ın yerine getirmesi gereken sosyal zorunluluklardan bazıları devam eden bölümde detaylı incelenecektir. AB gözetimi altında yer alan sosyal yardım başlıkları Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. Bulgaristan'daki Sosyal Güvenlik Hakları

AİLE	Çocuk yardımları, diğer aile yardımları ve ödenekleri, annelik ve babalık (hamilelik izni vs.)
SAĞLIK	Uzun süreli bakım, sağlık hizmetleri ve hastalık yardımı (ödenek)
ENGELLİLİK	Engelli kişilerin durumu, geçici iş göremezlik, iş kazaları ve meslek hastalıkları
YAŞLILIK	Emeklilik aylığı, dul ve yetim aylığı
SOSYAL	Sosyal yardımlar ve uzun süreli sosyal yardım programları
İŞSİZLİK	İşsizlik yardımları
YURT DIŞINA TAŞINMA	AB ve Avrupa Ekonomik Alanında çalışılan günler
YAŞAMA ALANI	Mutat Mesken

Kaynak: AB Komisyonu, 2018

3.3.2.1 İşsizlik

Bulgaristan Ulusal Statistik Enstitüsü (NSI) 2019 verilerine göre ülke genelinde %5 oranında olan işsizliğin cinsiyete göre dağılımı %57,5 erkek, %42,5 kadın şeklindedir (NSI, 2019). Eurostat, 15-24 yaş aralığındaki kişilerle bir araştırma yaparak, genç nüfus arasında işsizliğin azalma eğiliminde olsa da, 2018 yılında %0,96 oranında arttığını vurgulamıştır. Araştırma, aktif olarak iş arayışında olan, araştırmayı takip eden süreçte işe başlayabilecek veya takip eden üç ay içinde başlayabilecek kişiler değerlendirilerek yapılmıştır (Eurostat,2018).

Tablo 13. Genç Nüfusun (15-24 Yaş Aralığı) Çalışma Hayatındaki Oranı (%) (2003-2018)

Yıl/Oran	2003	2004	2005	2006	2007
	26,6	24,3	21,0	18,3	14,1
Yıl/Oran	2014	2015	2016	2017	2018
	23,8	21,6	17,2	12,9	13,3

Kaynak: Eurostat

https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tip_slm70&language=en

Uzun süreli işsizlik oranı da yukarıdaki kriterlere göre değerlendirildiğinde takip eden veriler karşımıza çıkmaktadır. Üyelik öncesi dönemde dalgalanmalar yaşansa da, genç nüfusun çalışma hayatındaki oranı üyeliğin son iki yılından daha yüksek seviyededir. Bazı yazarlara göre (Ekinci, Vassileva) bu azalmanın nedeni ülkenin fazlasıyla göç vermesidir. 2.5 milyon Bulgar vatandaşı yurtdışında çalışırken, sadece 2.2 milyon kişi ülke sınırları içinde çalışmaktadır (Ekinci, 2018: 27, Vassileva, 2018).

2018 Eurobarometer verilerine göre, halkın %15'i işsizliği ülkelerindeki en büyük sorun olarak tanımlarken, AB bazında işsizlik ise yalnızca %5 oranında bir sorun olarak değerlendirilmiş, bu da işsizliği AB gündeminde en önemli beşinci konu haline getirmiştir (Eurobarometer,2018: ST90). Bulgaristan Ulusal ve Dünya Ekonomisi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Zhelev anket cevaplarında, ülkedeki işsizliğin tarihsel bir olgu olduğuna değinirken, beyin göçü sebebiyle ülkede kalifiye eleman bulmanın zorluğundan bahsetmiştir. Benzer şekilde Kırklareli Üniversitesi Arş. Gör. Türker tahsilli olmayan gençlerin de ödemeleri daha iyi olduğu için AB üye ülkelerine göç ederek orada çalıştıklarına değinmiştir.

İşini kaybeden veya iş bulamayan kişilere sağlanan işsizlik yardımı Bulgaristan'da diğer Balkan ülkelerindeki gibi geçiş döneminden sonra uygulanmaya başlamıştır. Programın amacı işini kaybeden bireylere yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli ödeneğin sağlanabilmesidir. İşsizlik yardımının fazla olması ülkedeki iş gücünün verimli kullanılamadığının da bir göstergesidir. Ödemelerin fazla olması ise kişilerin iş aramaya olan heveslerini etkileyebilmektedir (Philipova,2018: 43-44). Geçiş dönemi ile getirilen işsizlik yardımı yaş, sosyal güvenlik katkısı veya çalıştığı süre ayrımı yapmadan sağlanmaktayken, ilerleyen yıllarda getirilen bir düzenleme ile, işsizlik maaşının miktarının çalışılan dönemdeki maaş ile orantılı olmasına, süresinin ise bireylerin yaşına ve çalışma süresine orantılı olarak verilmesine karar verilmiştir (Vladimirova, t.y.:294-297).

Tablo 14. İşsizlik Maaşına Başvurabilme Şartları

Çalışılan Yıl	Ödemenin Süresi (AY)
3 yıla kadar	4
3-6	6
7-10	8
11-14	10
15 ve üzeri	12

Kaynak: AB Komisyonu, 2018

3.3.2.2 Asgari ücret ve yoksulluk sınırı

22 üyesinin asgari ücret uygulamasına sahip olduğu AB’de 2019 yılı verilerine göre en düşük asgari ücretin ödendiği ülke 286€ (560 Bulgar Levası) ile Bulgaristan’dır (Bellamy, 2019). Aşağıda verilen tabloda ülke bazlı en yüksek ve en düşük asgari ücretin ödendiği 2 ülke seçilerek, Bulgaristan’da ödenen ücrete göre kıyaslaması amaçlanmıştır (Eurostat,2018). Tablodan da görüleceği gibi, 2007 yılında birlike üye olduğu Romanya’nın asgari ücret ödemesi daha fazladır. Dünya Bankası verilerine göre Letonya’nın 2017 yılı GSYİH değeri 30.463 Milyon \$ ile Bulgaristan’dan daha azdır fakat ülkedeki asgari ücret ödemesi daha yüksektir.

Tablo 15. 2015 Verilerine Göre Seçili AB Ülkeleri Arasında Asgari Ücret Oranları (Euro/Ay)

Ülke	Lüksemburg	İrlanda	Bulgaristan	Romanya	Letonya
Ücret	2.007,10	1.656,20	286,33	446	430

Kaynak: Eurostat

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00155&plugin=1>

Üyelik öncesi ve sonrası göstergeleri aşağıdaki tabloyu baz alarak değerlendirdiğimizde, 18 yıllık süre içinde asgari ücret yalnızca %8,36 oranında artmıştır.

Tablo 16. 1999-2019 Arası Dönemde Ülkedeki Asgari Ücret Artışı

Yıl	1999	2004	2009	2014	2018
Ücret/BGN	61	120	240	340	510

Kaynak: Country Economy, 2019

<https://countryeconomy.com/national-minimum-wage/bulgaria>

Dünya Bankası'nın erişim sağlanabilen verilerine göre, 2016 yılında nüfusun %23,4'ü yoksulluk sınırı içinde yaşamaktadır (Dünya Bankası, 2019).

Tablo 17. 2013-2017 Yılları Arasındaki Yoksulluk Sınırı Değerleri

ÜLKELER	2013	2014	2015	2016	2017
AB-28	5,8	6,3	6,3	6,4	6,0
Bulgaristan	9,6	10,8	10	10,6	10,6

Kaynak: Eurostat

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcod=e=tessi126&plugin=1>

2010 yılında AB'nin yoksulluk sınırı ile ilgili hazırladığı anket verilerine göre, Bulgar katılımcıların %89'u üyeliğin ilk üç yılında yoksulluğun arttığını vurgulamıştır. Katılımcıların %80'i yoksulluğu önlemenin hükümetin bir görevi olduğunu vurgularken, yalnızca %42'si hükümete bu konuda güvendiğini belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2010: 355).

3.3.2.3 Emeklilik

Bulgaristan emeklilik sistemi günümüzde üç bölümden oluşmaktadır ve 2000 yılında Zorunlu Sosyal Güvenlik Yasası ile son halini almıştır. Geçiş dönemine kadar ülkede emeklilik yaşı kadınlar için 55, erkekler için ise 60 iken, 2000 yılında uyum süreci kapsamında kadınlarda 60, erkeklerde ise 63 yaşına çıkarılmıştır. Bu artışın temel sebebi ise ülkedeki iş gücünün emeklilik ile kesintiye uğraması ve çalışan nüfusun oranının az olmasıdır (Country fiche on pension projections, 2014).

AB'nin emeklilik yaşı ortalaması 65'tir. Üye ülkeler beklenen yaşam süresini göz önünde bulundurarak emeklilik yaş ortalamasını artırma eğilimindedirler. Bu ülkelerin örneklerini Finlandiya, Danimarka, İtalya ve İngiltere olarak sıralamak

mümkündür. 2020-2030 dönemleri arasında gerçekleştirilmesi beklenen bu artış ile, kadınlar için daha düşük olan emeklilik yaşının erkekler ile aynı seviyeye çekilmesi beklenmektedir. Bulgaristan özelinde 2019 yılında 66 olan emeklilik yaşının 2023 yılında 67'ye yükseltilmesi beklenmektedir (Retirement ages in different countries, 2019).

1981 yılında kurulan Pensions Europe Member Associations'a göre, Bulgaristan'ın Emeklilik maaşı fonlarının sayısı 18 iken, 5.98 Milyon € değerinde tutarı bulunmaktadır. Bulgaristan bu rakama 2013 yılından itibaren %90 oranında artış yaparak ulaşmıştır (Pensions Europe, 2018).

Tablo 18. 2013-2017 Yılları Arasında Bulgaristan'da Emeklilik Fonundan Yararlanan Kişi Sayısı

2013	2017
3.592.082	3.965.174

Kaynak: Pensions Europe, 2018

<https://www.pensionseurope.eu/system/files/PensionsEurope%20Pension%20Funds%20Statistics%20and%20Trends%202018.pdf>

Dünya Bankası verilerine göre, 2025 yılında Bulgaristan nüfusu %18 oranında azalacağı için ülke ekonomisine katkı yapabilecek kişilerin sayısı azalacak, emeklilik fonundan yararlanacak kişilerin sayısı ise artacaktır. Yaş değişkeninin göz önünde bulundurulması gerektiğini ve Bulgaristan'ın emeklilik yaşının pek çok AB ülkesinden düşük olduğunu savunan Dünya Bankası, ülkede bu konuda reform ihtiyacının bulunduğunu vurgulamıştır (Fichtl, 2010).

1 Ocak 2019 itibarıyla, ülkedeki en düşük emekli maaşı 219.43 Leva olarak belirlenirken, toplamda 9.988,2 Milyon Leva emekli maaşı ödemeleri için ayrılmıştır (Bulgarian Pensions, 2019).

3.3.2.4 Sivil Toplumun Gelişimi ve AB'ye Bakış Açısı

Uzun yıllar kontrol altında yaşayan Bulgaristan'da sivil toplum kötü giden şartlara tepki olarak doğmuştur; Pomak ve Türklere karşı uygulanan asimilasyon girişimleri, SSCB yönetimi altında gelişen açıklık faaliyetlerinin Bulgaristan'da yankı bulmaması, Çernobil felaketi ve Romanya'dan gelen kimyasal atıkların Ruse ilindeki kişilerin sağlığına tehdit oluşturması gibi (Kabakchieva, 2012: 10-11). 1980 yılında yeniden canlanan sivil toplum kuruluşlarının en büyük hedefi insan haklarının savunulması olmuştur (Kabakchieva, 2012: 25).

1991 Anayasası ile var olma hakkı kazanan Sivil Toplum Kuruluşlarının siyasi ajandaya sahip olma ve siyasete katılma yetkisi bulunmamaktadır. Tarihsel gelişimine baktığımızda, 1990'lı yılların başında kurulan STK, günümüzde hâlâ etkin ve büyük organizasyonlardır; the Center for the Study of Democracy, Open Society Foundation gibi. 1994-1998 yılları arasında yabancı yatırımcılar ülkedeki STK'ları desteklemiş, 1998-2005 yılları ise bu kuruluşların sistemsel sağlam zemine oturmasını sağlamıştır. 2005 yılından sonra başlayan son süreçte ise, AB üyeliğinin getirdiği yardımlardan yararlanabilme dönemidir (Civil Society in Bulgaria: Trend and Risks, 2010:11).

Sivil toplum Bulgaristan'da henüz gelişme aşamasında kabul edilmektedir ve çalışma alanları çevresel sorunlar ve endüstri alanında danışmanlık sağlamak olarak sınıflandırılmaktadır. Hükümetten mali destek talep eden STK'ların, belirlenmiş bir 'gerekli evrak listesi' bulunmadığı için belirli bir noktadan sonra eksik evrak sebebiyle proje talepleri geri çevrililmektedir. Gerçekleştirilen projeler ise belirli oranda AB yardım fonları aracılığıyla gerçekleşmekte, bu da ülke içindeki sivil toplum faaliyetlerinin gelişimini baltalamaktadır (Chabanet ve Trechsel, 2011: 23-24). Civil Society Index'in raporuna göre, Bulgaristan'da STK'ların aktifliği %40,5 oranında gerçekleşmiştir (Civil Society in Bulgaria, 2010).

3.3.2.5 Göç hareketleri ve Bulgaristan

1990 yılı itibarıyla ülke bazında dış göç artarak devam etmiştir. AB ülkelerine göre daha ucuz olan vergi sistemi ve ucuz iş gücü göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin göç alma trendinin de yükselişte olması açıklanabilmektedir (İvanova,

2018). 2018 verilerine göre en çok göç edilen ülkeler Almanya (%24,4), Birleşik Krallık (%17,8) ve İtalya (%7,5) şeklindedir (SofiaGlobe, 2019). Şumnu Kültür Evi Kurucusu Remzi'ye göre, AB üyeliğinden sonra artan göç olgusu ülke nüfusunu önemli ölçüde etkilemiştir. Eğitim almış kişilerin yurt dışına göç ettiğini savunan Remzi, geride kalanların da oldukça zor şartlar altında çalıştığını vurgulamıştır. Londra Üniversitesi Akademisi Öğretim Görevlisi üyesi Vassileva, AB üyeliğinden sonra ülkenin yarısından fazlasının göç hareketine katıldığını, 2018 verilerine göre de, yurtdışında çalışan Bulgar sayısının yurt içinde olandan daha fazla olduğunu belirtmiştir.

2017 Eurostat verilerine göre, Bulgaristan'ın AB bazında göç alma oranı değerlendirildiğinde bilgilerine ulaşılabilen ülkeler arasında sondan 5. ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (Eurostat,2017).

Tablo 19. AB Üye Ülkeler Bazında Göç Alma Oranı (2017 Verileri)

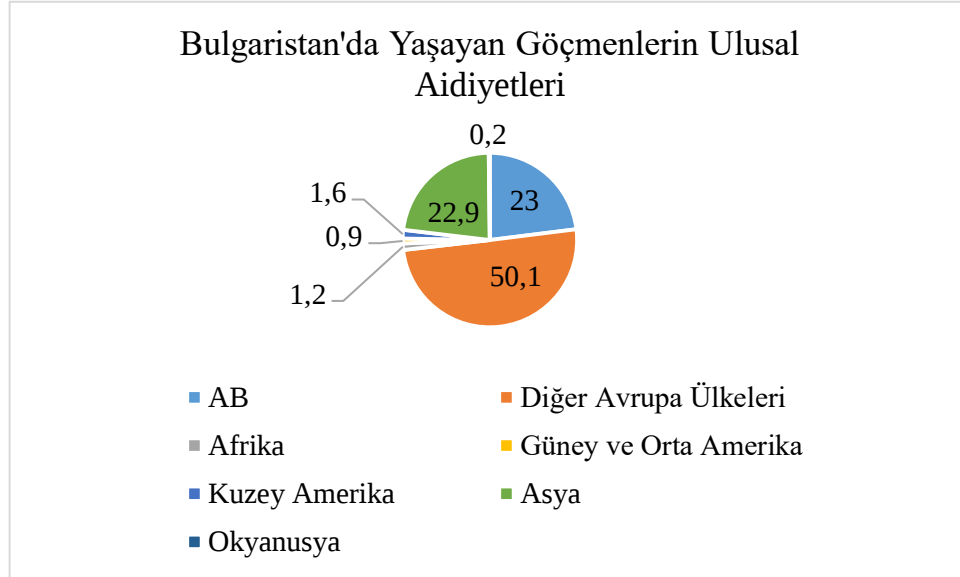
Ülkeler	Sloven ya	Leton ya	Hırvatist an	Eston ya	Bulgarist an
Değerl er	7.188	9.916	15.553	17.616	25.297

Kaynak: ec.europa.eu

Bulgaristan'ın aldığı göç oranı da zamanla değişime uğramıştır. 2018 yılı Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre, toplamda 29.559 kişi ülkeye göç ederken, bu sayının 16.169 kişisi Bulgaristan vatandaşlığına sahiptir. Geriye kalan 13.390 kişinin ise sadece 1.038 kişisi AB ülkelerinde Bulgaristan'a göç edenlerin sayısını temsil etmektedir (NSI, 2018).

2011 yılı verilerine göre, Bulgaristan'da yaşayan yabancıların ulusal aidiyetleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir. 2017 yılında yapılan bir incelemeye göre, ülkenin dışarıya verdiği göç hala yüksek oranda seyretse de, ülkeye dönen kişilerin sayısı da artma eğilimindedir. 2013-2016 yılları arasında yaklaşık 35.000 kişinin ülkeye geri döndüğü ifade edilirken, ülkedeki ekonomik büyümenin ve iş imkanının

artması, diğer AB üyesi ülkeler ile Bulgaristan arasındaki ekonomik ve sosyal koşulların daha kıyaslanabilir seviyeye gelmesi durumunda ülkenin daha fazla göç alabileceğine değinilmiştir (Angelov, 2017).

Şekil 10. Bulgaristan’da yaşayan göçmenlerin uyrukları

Kaynak: <http://www.southeast-europe.net/document.cmt?id=965>

Globalleşme ile birlikte göç değerlendirilmesi daha karmaşık bir hal almıştır. 2013 yılında yaşanan savaşların yol açtığı göç dalgası AB’yi ortak bir göç politikası olmaması konusunda sınava tabi tutmuştur. AB üyesi ülkeler kendi kimliklerini korumak ile AB temel taşlarından olan özgürlük, eşitlik ve hoşgörü gibi konular arasında seçim yapmakta zorlanmıştır. Ortak politikanın bulunmaması da üye ülkelerde mültecilere yönelik farklı yaptırımlara ve yaklaşımlara yol açmıştır. Bulgaristan gibi geçiş güzergahı üzerinde bulunan ülkelerde göç hareketi mültecilerin terörist faaliyetlere, suç gruplarına dönüşmeleri veya ülke içinde yaşayan Müslüman gruplar arasında nefret söylemlerini artırması gibi kısa süreli siyasi baskılar oluşturmuştur (Kyuchukov, 2016).

Bulgaristan her ne kadar talep etmişse de, AB bazında ortak bir göç ve iltica stratejisi oluşturulamamıştır (Kyuchukov, 2016). 2017 yılında yayınlanan Eurobarometer anketinde Bulgaristan’dan katılımcıların %79’u AB üyesi ülkelerin

mültecilerin entegrasyonu için ortak politikalar izlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır (Eurobarometer,2018: SE469) . 2018 yılı verilerine göre, Bulgar halkı ülkeleri bazında göçü %7, AB bazında ise %51 oranında sorun olarak değerlendirmiştir (Eurobarometer, 2018, ST 90). Ekim 2017 yılında yayınlanan ankete göre, Bulgar katılımcılar mültecileri kültürel çeşitliliği artırma konusunda yetersiz, ülkeye ekonomik yük, suç oranını artırma ve ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden alma gibi alanlarda olumsuz olarak değerlendirilmiştir (Eurobarometer,2018: SE469).

3.4 DIŞ POLİTİKA

SSCB'nin en büyük destekçisi olarak nitelendirilen Bulgaristan için (Akdoğan, 2015: 368), Birlik dağıldıktan sonra AB ve NATO üyeliği temel dış politika objektifi olarak karşımıza çıkmıştır (Bechev, 2009: 210). 2007 yılında üyeliğin gerçekleşmesiyle birlikte, Bulgaristan'ın AB dış politikasında ne kadar etkin olabildiği ve Birliğin aldığı ortak kararlardan ne kadar etkilendiğinin incelenmesinin önü açılmıştır.

Üyelik öncesinde Bulgaristan'ın Rusya ile ilişkilerini devam ettirebilmek ve yerleşmiş elit sistemin devam edebilmesi için AB üyeliğine mesafeli duran grupların varlığını savunmak mümkündür (Bechev, 2009: 213). Ülkenin azınlıklara karşı yürüttüğü soya dönüş süreci uluslararası sistemde saygınlığının azalmasına ve hatta AB ile ilişkilerin dondurulurken, Türkiye ile olan ilişkilerinin de bozulmasına yol açmıştır. Makedonya'nın Bulgaristan'ın parçası olarak değerlendirilmesi de tarihsel süreçte ülkenin savaş objektifini oluşturmuştur.

AB'nin ortak bir dış politikası bulunmasa da, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası (CFSP) çatısı altında ortak hareket edilen alanlar bulunmaktadır. Dış politika konusunda ülkelerin ulusal çıkarlarına genellikle Birlik çıkarlarından daha fazla önem atfedilmektedir. Entegrasyonun ilk yıllarında bu sürece örnek olarak Ortak Savunma Politikası' nın (CSP) reddedilmesi verilebilirken, günümüzde ise aynı siyasi olaya devletlerin farklı yaklaşımları örnektir.

Entegrasyona daha sonradan dahil olan devletler Tepeden-Dibe yönetimi ile (Top-Down) AB'nin Kurumsal yapısını benimsemektedir (Bechev, 2009: 212). Dipten Tepeye yöntemine göre de ulusal çıkarlarını Birlik bazında ifade ederek ortak politika geliştirilmesi sürecinde etkinlik elde etmektedir. 2005 yılından beri AB Konseyi toplantılarına oy hakkı olmadan katılan Bulgaristan, 2007 yılından itibaren ortak dış politika yapımına aktif olarak katılırken, genellikle Birlik ile tutarlı politikalar izlemiş ve sınırlı etki yaratabilmiştir (Bechev, 2009: 217-219, Andreev, 2009: 382).

Karadeniz'de AB'nin etkinlik kazanmak istemesi üyelik hedefleri arasında sıralanmaktadır. Bulgaristan'ın bu bölgede dondurulmuş çatışmalar (Frozen Conflicts) özelinde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası hedefleri doğrultusunda AB'yi temsil etme isteği bölgede etkin iki güç olan Rusya ve Türkiye'nin de bulunması sebebiyle kesintiye uğramıştır (Bechev, 2009: 219). AB bölgede düşük seviyeli girişimlerle ekonomik ve siyasi iş birliğini artırıcı önlemler almayı tercih etmiştir.

Ortak dış politika güvenlik algısının olmaması aynı zamanda üye devletlerin bireysel hareket edebilmelerinin önünü açmıştır. Kosova Savaşı'na aktif olarak destek veren Bulgaristan, bu ülkenin bağımsızlığını 2008 yılına kadar tanımakta çekimser kalmıştır. Bu yaklaşımın altında yatan en temel sebeplerden biri ülke içinde yaşayan azınlıkların da ayrılıkçı taleplerde bulunmasından çekinilmesi, aynı zamanda iyi ilişkilere sahip olunan Sırbistan'ın ekonomik veya siyasi yaptırım uygulamasından duyulan çekincedir (Andreev, 2009: 383-384).

Bulgaristan'ın dış politikasında incelenmesi zorunluluk olan faktörlerden birisi de Rusya ve bu ülkenin doğal gazına olan bağımlılıktır. Üyelik öncesi dönemde Rusya ile ilişkilerin de en az AB ile ilişkiler kadar önemli olduğunu savunan BSP, üyelik sonrası dönemde iktidar olduğunda ikili ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermiştir. Milliyetçi ATAKA Partisi de, BSP gibi Rusya ile ilişkilerin ilerletilmesine vurgu yaparken, Bulgaristan'ın NATO'dan ayrılması gerektiği savunmuştur. AB ile Rusya arasındaki ilişkilerin dengeli gitmesini savunan GERB Partisi ise, Belene Nükleer Enerji Santrali Projesi'ni AB ile orta nokta bulunamadığı için iptal etmiştir (Bechev, 2018: 11-18).

3.5 AB’NİN ÜYELİK BEKLENTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üyelik sürecinin AB için gerçekleşenlerinin incelenmesi tablonun diğer yüzünün görünmesi için gerekliliktir. Birleşik Avrupa fikri üyeliğin gerçekleşmesi yönündeki en büyük itici güçlerden biriydi. Bulgaristan’ın 2018 yılı AB Komisyonu başkanlığı sırasında Avrupa Parlamentosu Başkanı Antonio Tajani, “Vatandaşlarımızın sesine dikkatlice kulak asarak Avrupa’yı daha demokratik hale getirmek zorundayız. Bulgaristan’ın başkanlığı sırasında esas alınan Batı Balkanların AB’ye entegrasyonu büyük bir önem taşır” derken, Avrupa Konseyi başkanı Donald Tusk benzer şekilde “Bulgaristan’ın Avrupa’nın en eski devletlerinden olduğunu vurgulayarak, ülkenin tüm Avrupa perspektifini etkileyebileceğini vurgulamıştır. Bu örneklerden de yola çıkarak, AB’nin üyelik öncesi beklentilerini hala aynı ölçüde devam ettirdiğini ve Balkanlardaki demokrasi gelişimini ve barış ortamını devam ettirmek için Bulgaristan’a destek verdiğini söylemek mümkündür (Anadolu Ajansı, 2018).

AB’nin bir diğer üyelik beklentisi Karadeniz bölgesi ve komşu ülkeleri ile olan ilişkilerin canlandırılması olmuştur. Bulgaristan ve Romanya, beklenildiği gibi, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile bölgedeki dondurulmuş çatışmalarda ara buluculuk görevi üstlenmeyi hedeflese de, AB Komisyonu daha düşük risk taşıyan konular üzerinden sinerjinin devam etmesine ve iki üye ülkenin yerel güç unsurlarıyla hareket etmesine karar vermiştir. Türkiye ve Rusya’nın Karadeniz bölgesinde önemli iki aktör olmaları ve AB ile ilişkilerinin kritik düzeyde seyretmesi, Bulgaristan ve Romanya’nın Karadeniz bölgesindeki etkinliklerini sınırlandıran bir diğer etken olmuştur (Bechev, 2009: 219).

İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması Raporları göz önünde bulundurulduğunda, AB’nin ülkenin gelişimini olumlu yönde değerlendirdiğini savunmak mümkündür. Organize suç ile mücadele ve hukuksal mevzuat başlıkları, eleştirilere açık olsa da, kapatılmış, inceleme altında tutulan Yolsuzluk gibi diğer başlıkların da 2019 raporu ile kapatılabileceğine değinilmiştir (AB Komisyonu, 2018). AB’nin altyapı hizmetleri için sağladığı ekonomik yardımları kötüye kullanan kişiler yargı önüne

Çıkarılmış, bu da AB yönetimince önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Kötüye kullanım sonrasında dondurulan AB Fonları, yargılama ve soruşturma faaliyetleri sonrasında yeniden salınmıştır. Azınlık hakları başlığında Türklerin, zellikle Romenlerin topluma kazandırılması konusu her Komisyon raporunda incelenmesine rağmen, STK ve Anket katılımcıların görüşleri bu konuda AB'nin bütün gerçekliği yakalayamadığı görüşünü yansıtmaktadır. AB'nin temel taşlarından olan azınlık haklarının korunması Bulgaristan'da sağlanamadığı, ülkenin kağıt üzerinde anlaşmalara taraf olduğu fakat i sisteminde Romenlerin hayat standartlarının yükseltilmesi ve topluma kazandırılması konusunda gerçek çalışmaların olmadığı savunulmaktadır (Rangelov, 2001: 2-3, Kutlay, 2013: 98). Rechel'e göre, azınlık haklarında AB standartlarının olmaması, bu başlığın yalnızca yeni üyelerde uygulanırken, eski üyeler için geçerli olmaması ve AB'nin insan haklarının korunmasının gerçekten takipçisi olmaması, Birliğin kağıt üzerinde kalan uygulamaların gerçek hayata taşınmamasını önemsememesi bu alanda ülkelerin geri kalma sebeplerindendir (2008: 179-183).

Genişleme dalgaları ile Balkanlar üzerinde coğrafi etkinlik alanını genişleten AB, bölgede güçlenebilecek olan Rus tehdidine karşı önlemini almıştır. Geçiş döneminde her ne kadar AB yeliği tüm kesimlerce belirli oranlarda desteklense de, SSCB'nin en sadık müttefiklerinden olan Bulgaristan'da (Akdoğan, 2015: 368) siyasi ortam çeşitlendikçe, Rusya yanlısı görüşler de artış göstermektedir. Bulgaristan'ın Rusya doğalgazına olan bağımlılığın azaltılması için kurulması n görülen 3 farklı projede Rusya'nın mali desteğine ihtiyaç duyulması, ikili ilişkilerde devletleri yeniden yakınlaştırmıştır. BSP yöneticileri iktidara geldikleri dönemlerde, ülkenin aşırı milliyetçi ATAKA Partisi ise genel politikalarında AB çıkarları yerine Rusya yanlısı politikaları savunmuştur (Bechev, 2018: 8).

Son olarak AB nüfusunun Balkanlar genişlemesinden sonra devam edecek entegrasyonlarına bakış açısı incelendiğinde, negatif trendin yaygın olduğunu söylemek mmkdr. Doğu genişlemesi süresince, Almanya ve Avusturya gibi ülkeler genişlemenin gerçekleşmesi için aktif olarak rol alırken, nüfusları genişleme hareketine olumsuz yaklaşmış, bu görüşlerini Doğu genişlemesi gerçekleştirdikten sonra da sürdürür olmuşlardır. Genişlemenin desteklenmesinde Doğu-Batı ayırımından bahseden Sedelmeier, İspanya hariç tüm batılı devletlerdeki

halk görüşünün yeni bir genişleme dalgasına olumuz yaklaştığını vurgularken, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya hariç, diğer doğu ülkelerinin genişlemeye olumlu yaklaştığını vurgulamıştır (Sedelmeier,2014:6-8).

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa kıtasında günümüzün en büyük siyasi ve ekonomik organizasyonlarından biri olan AB'nin temelleri atılmıştır. 1951 Paris Antlaşması ile Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un arasında yalnızca kömür ve çelik üretimi için başlatılan entegrasyon, 1957 Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atomik Enerji Topluluğu'nun kurulması sonucu derinleşmiştir. 1993 Avrupa Birliği Antlaşması ile ekonomik, siyasi ve kurumsal yapısını zenginleştiren AB, gümrük birliğinden sonra ortak pazar ve para birimi hedefleri belirlemiştir.

Kıta devletlerinin entegrasyondaki başarısına şahit olan çevre ülkelerinin bütünün parçası olarak siyasi ve ekonomik imtiyazlar elde etmek istemeleri, genişleme dalgalarının önünü açmıştır. 1973 yılında İrlanda, Danimarka ve İngiltere, 1981 yılında Yunanistan, 1986'da Portekiz ve İspanya, 1995 yılında ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in üyeliği gerçekleşmiştir. Çevresinde yaşanan olaylardan kendini soyutlayamayan Birlik, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Balkanlarda oluşan güç boşluğundan ve bunun yarattığı sosyo-ekonomik şartlardan etkilenerek yeni bir genişleme dalgasına hazırlık sürecini başlatmıştır. Birliğe üye olmak isteyen Balkan devletlerinin sağlaması gereken şartları siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının uygulanması olarak üç başlık altında gruplandıran AB, bu maddeleri 1993 Kopenhag Zirvesi'nde yayınlamıştır. Tezin inceleme konusu olan Bulgaristan, AB'nin en büyük açılımı olan beşinci genişleme dalgasının ikinci halkasında yer almaktadır. Üyeliğin ardından geçen 12 yıla rağmen ülkenin hala İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması raporları ile inceleme altında tutulması ve Birlik içinde en düşük GSYİH değerine sahip olması, ülkenin üyelik beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığının sorgulanmasına neden olmaktadır.

Hem AB'nin yapısının hem de genişleme dalgalarına yol açan sebeplerin açıklanabilmesi için tezde ilk olarak AB entegrasyon teorileri ve kavramsal çerçevesi incelenmiştir. AB entegrasyonu incelemeleri için birden fazla teori geliştirilmiştir ki bunlardan bazıları yeni işlevselcilik, liberal hükümetlerarasıcılık ve sosyal inşacılıktır. Bulgaristan'ın üyeliğinin irdelenmesinde en fazla öne çıkan

teori Sosyal İnşacılık olmuştur. Coğrafi olarak tamamlanmak isteyen AB'nin içinde yer almak isteyen ülke, özellikle Avrupa kimliğine vurgu yaparken, aynı yargı AB için de kıtanın bölünmüşlüğü'nün ortadan kaldırılması olarak yorumlanmıştır. Kâr-zarar hesaplamaları uyarınca Birlik Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik sisteminin iyileşmesinde, Bulgaristan ise bölgede AB'nin geçiş güzergahlarını koruma ve Karadeniz bölgesi gibi yeni siyasi etkinlik alanları yaratma konusunda katkı sağlamıştır.

Tezin ikinci bölümünde Bulgaristan'ın ülke künyesi üyeliğini kolaylaştırıcı etkenler göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Coğrafi konumuna büyük önem atfedilen ülkenin geçiş güzergahları üzerinde bulunması ve Karadeniz ile sınırının bulunmasının üyelik sürecine olumlu etki sağladığı savunulmaktadır. Güvenlik endişesi taşıyan AB, ülkede yeniden güçlenebilecek Rusya etkisini kırmayı amaçlamıştır. Nüfus, din ve dil parametreleri hem Bulgaristan'ın ülke kimliğinin açıklanması hem de AB özelinde ülkenin değişkenlerinin aydınlatılmasında önem teşkil etmektedir. Nüfusun %85'lik dilimi Bulgarlardan oluşturmaktadır. Ülkenin doğum oranının az olması yüksek göç oranı ile birleştiğinde nüfusun yaşlanma eğilimi artmaktadır. AB raporlarına göre, 2018 yılında yaklaşık 7 milyonluk nüfusu ile AB'nin nüfus yoğunluğunun %1,4'ünü oluşturmuştur. Doğu Ortodoks geleneği ülkenin resmi dini, Bulgarca ise resmi dilidir.

Siyasi tarihini incelediğimizde, ilk olarak Özerk Prenslik statüsü kazanan Bulgaristan, 1908 yılında tam bağımsızlığını kazanmış, 1945 yılına gelene kadar büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmek adına dört büyük savaşa katılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin müdahalesiyle ülke Sosyalist yönetim şekline evrilmiş, 1989 yılına kadar da bu şekilde devam etmiştir. Günümüzde Bulgaristan, Parlamenter Demokrasi ile yönetilen üniter bir devlettir.

Sosyalist döneme kadar tarımsal üretimin yoğun olduğu ülkede, 1945'li yıllardan sonra ağır endüstriyelleşme faaliyetleri hız kazanmıştır. SSCB'nin dağılmasına kadar en büyük ticari ortakları COMECON ülkeleri olan Bulgaristan, bu birlik dağıldıktan sonra ekonomik kayıplar yaşamıştır. 1991 yılında serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, kamulaştırılmış toprakların özelleştirmeye açılması ve 1997 yılında uygulamaya koyulan para kurulu rejimi ile ekonomi değerlerinde

düzelme yaşanmıştır. 2004 yılında AB, ülkeyi işler serbest piyasa ekonomisine sahip olarak tanımlamıştır. 1991 yılında % -0,8 oranında büyüyen GSYİH, 1998 yılında artmaya başlamış, en yüksek büyüme oranlarına AB üyeliğinin öncesinde ulaşmıştır. Ülkenin üyelik beklentilerinden olan doğrudan yabancı yatırım miktarı 1995 yılında 0,09 Milyar \$ iken, 2006 yılına gelene kadar 7,87 Milyon \$ değerine kadar yükselmiştir. Bulgaristan ile EURO-28 arasındaki ithalat-ihracat dengesi 1995’li yıllardan 2006 yılına gelene kadar artış gösterse de, 1997 sonrasında ülkenin ithalat oranı daima daha yüksek olmuştur.

Ekonomik ve siyasi beklentiler ile Bulgaristan, 1988 yılında ilk kez AB ile diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. 1990 yılında imzalanan Ticaret ve İşbirliği Antlaşması ile ticaretin önündeki engelleri ve kota sınırlamasını kaldırarak Bulgaristan’ın ekonomik kalkınmasının sağlanması amaçlanmıştır. 1993 yılında yayınlanan Kopenhag Kriterleri’nin ardından Bulgaristan Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuş, 1995 yılında iki taraf arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. AB Komisyonu 1997 yılında Bulgaristan’ın üyeliğe ehil olmadığına karar vermiş, 1998 yılından itibaren AB Bakanlar Kurulu’na ülkenin üyelik sürecindeki ilerlemesini rapor edeceğini bildirmiştir. 1999 yılında Bulgaristan’ın müzakere süreci için gerekli kriterleri sağladığına değinen Komisyon’un beyanı üzerine Bulgaristan, 2000 yılında müzakere sürecine başlamıştır. Müzakere süreci boyunca ülkeyi siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatı kriterlerine göre değerlendiren AB Komisyonu her yıl ilerleme raporları yayınlanmaya devam etmiştir. 2006 yılında üyelik öncesi son ilerleme raporu yayınlamış, 1 Ocak 2007 yılında da Bulgaristan, AB üyesi olmuştur.

Üyeliğin başlangıcıyla birlikte İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması olarak adlandırılan bir denetleme sistemi işlevsellik kazanmıştır. Yargı bağımsızlığı ve reformları, yolsuzluk ve organize suç ile mücadele başlıklarında ülkeyi yetersiz bulan AB, yılda iki kez düzenli olarak yayınlanan raporlarla üyelik öncesi süreçte olduğu gibi bu başlıklarda değerlendirme yapılmasını, aksaklık tespit edilen konulara çözüm getirilmesini beklemiştir. 2017 yılında kapsamlı bir rapor hazırlayan Komisyon, 17 öneri üzerinde yoğunlaşmış, bu konuların çözülmesinin denetleme sürecini bitirebileceğini vurgulamıştır. 2018 raporunda, bir önceki yılın

değerlendirmelerini denetleyen Komisyon, yargı bağımsızlığı, hukuksal mevzuat ve organize suç ile mücadele başlıklarını geçici olarak kapatmıştır.

Bulgaristan'ın üyelik sonrası göstergelerini üyelik hedefleri olan ekonomik ve sosyal gelişmişlik, akademik literatür ve anket görüşleri çerçevesinde incelediğimizde, beklentilerin olumlu yönde karşılandığını savunabiliriz. AB ilerleme raporları doğrultusunda ekonomik yapısında iyileştirmeler yapan ülke, hem işler serbest piyasa ekonomisi haline gelmiş hem de AB pazarı ile rekabet düzeyine erişerek üyelik kriterlerinden birini yerine getirmiştir. 1997 yılında Bulgar para biriminin Alman Markı'na sabitlenmesiyle sağlanan mali istikrar, özelleştirme faaliyetleri ve AB yardım fonları ile desteklenerek ekonomik büyüme yolunda kazanç sağlamıştır. İç sistemindeki yolsuzluk ile mücadele ederek ülke güvenirliliğini artıran Bulgar yöneticiler ekonomik anlamda hedeflerine ulaşmışlardır kanısına varılabilir. GYSİH bazında değerlendirildiğinde, 2009 yılında yıllık büyüme oranında hızlı bir düşüş yaşansa da, 2015 sonrası dönemde büyüme oranı %3'ün üzerine taşınmıştır. Günümüzde AB bütçesine %0,75 oranında katkı sağlayan Bulgaristan, AB bütçesinden de %3,76 oranında yararlanmaktadır. Anket değerlendirmelerine göre katılımcılar AB entegrasyon süreci öncesinde verdikleri desteği, üyelik sonrasında da devam ettirme eğilimindedir. Ülkedeki ekonomik kazanımlar yok sayılmasa da ekonomik gelişmişliğin diğer üye ülkeler ile kıyaslandığında düşük seyretmesi ve AB yardım fonlarının yolsuzluk faaliyetleri ile bireysel amaçlar için kullanılmasının tam fayda sağlanmasının önüne geçtiği görüşü bildirilmiştir.

Ekonomik beklentilerden bir diğeri doğrudan yabancı yatırımların artması olmuştur. Ülkedeki serbest piyasa birikimlerinin artırılması ve yeni istihdam alanları yaratarak göç sorununa çözüm getirmesi konularında önem arz etmiştir. Üyeliğin ilk yılında GSYİH'nin yaklaşık %31'ini doğrudan yabancı yatırımlar oluşturmuştur. 2010 yılı sonrası değerlerin ise %3 civarında olduğu açıklanmıştır. Azalan yabancı yatırımların sebepleri ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartlara ve yargı sistemindeki aksaklıklara bağlanmıştır. Halk görüşleri bu noktada doğrudan yabancı yatırımların yolsuzluk faaliyetleri ve yargısal işleyiş bozuklukları sebebiyle azaldığına dikkat çekmiştir. Göç hususunda ise, serbest dolaşım hakkının elde edilmesiyle, kalifiye ve kalifiye olmayan pek çok vatandaşın günümüzde

ekonomik getirisinin fazla olması nedeniyle AB üyesi diğer ülkelerde çalışmayı tercih ettiği için ülkenin negatif olarak etkilendiğine değinerek, ülkede tahsilli çalışan eksikliğine vurgu yapmıştır.

Dış ticaret dengesini incelediğimizde, üyelik öncesi verilerde ithalat genellikle ihracattan daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Üyelik sonrası dönemde de ithalatın daha yüksek seviyede seyretmesi, dış ticaret açığına yol açmıştır. Denge 2016 yılında -2.831,7 milyon Leva iken, 2017 yılında -3.261,2'ye yükselmiştir. Ülkenin en büyük ticaret ortakları ise Almanya, Romanya ve İtalya olmuştur.

Tezde incelenen sosyal göstergelerden ilki işsizliktir. Günümüzde Bulgaristan'ın işsizlik oranı düşük olsa da, bu durumda yazarlara göre ülkenin yoğun olarak göç vermesinin etkisi vardır. Dünya Bankası'nın verilerine göre, üyelik öncesi dönemde işsizliğin en yüksek olduğu yıl %19 oranıyla 2001'dir. 2008 yılına kadar işsizlik trendindeki azalma %5 oranına kadar devam ederken 2018 yılı verilere göre ise işsizlik %5 oranında seyretmektedir. 2018 kamuoyu araştırmasında işsizliğin %15 oranında sorun olarak değerlendirilmesi AB bazında kıyaslandığında yüksek bir oran olarak kalmaktadır.

Azınlık hakları çerçevesinden baktığımızda, sosyal ve siyasi hakların iadesinin sağlanmasına karşılık, toplumsal uygulamada yeterli düzeyde iyileşme sağlanmadığı vurgulanmaktadır. Anket katılımcılarının ifadelerine göre, siyasi alanda yürütülen bir propoganda olmasa bile, toplumsal ayrımcılık hala yüksek oranda devam etmektedir. Yargı sistemi reformları yavaş olarak devam etmekte ve bu alan İşbirliği ve Doğrulama Mekanizması ile hala izleme altında tutulmaktadır. Ülkede yolsuzluk ve rüşvet henüz son bulmamışken, organize suç ile mücadelenin de yeterli seviyede olmadığı ve üst düzey yetkililerin yargı önünde çıkarılmadığı vurgulanmaktadır. Özellikle Romen nüfusun topluma entegrasyonu husunda AB Raporlarının yalnızca Bulgaristan yöneticilerinin sağladığı kaynaklardan beslendiği için ülkedeki durumu göremedikleri ifade edilmektedir. STK raporlarına göre de, Romenler ülke nüfusuna katılım sağlayamamakta, eğitim, yönetim ve hayat standartları alanında toplumun en geri planda kalmış azınlığı olarak değerlendirilmektedirler.

Üyeliğinin üzerinden geçen 12 yıla rağmen, Bulgaristan hâlâ Birlik içinde en düşük asgari ücretin ödendiği ülke konumundadır. Yapılan kamuoyu yoklamasında AB ülkelerinin daha iyi çalışma şartlarına sahip olduğunu vurgulayan ülke vatandaşları, bu sebeple göç etme eğiliminde olduklarını vurgulamıştır. 15-24 yaş arası baz alınarak çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı değerlendirildiğinde, 1992’de %35, 2000’de %20, 2008’de %29, 2018 verilerinde ise %22 olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik ve göç arasında asgari ücret değerinin etkili olduğu görülmektedir. İşsizliğin tarihsel süreçte düşük değerlerde seyrettiğini savunan katılımcılar, asgari ücretin çok düşük olmasını ülkenin dezavantajı olarak değerlendirerek göçe sebebiyet verdiğine değinmiştir. AB ülkeleri genel olarak göç almaktadırlar. Bulgaristan nüfusu da yüksek oranda farklı AB ülkelerine göç ettiği için ve 2004 yılı itibariyle vize serbestisi kazandığı için göç konusu incelenmiştir. 2007 yılında -83,742 olan bu oran, 2012 ve 2017 verilerinde -24 oranında sabitlenmiştir.

Sonuç olarak, Bulgaristan’ın AB üyeliğinden kâr-zarar karşılaştırmasında daha ziyade fayda sağladığını söylemek mümkündür. Üyelik öncesi dönemde düzenli İlerleme Raporları kapsamında eksiklerin giderilmemesi durumunda üyeliğin beklemeye alınması veya yardım fonlarının dondurulabilmesinin şartlılık olarak öne sürülmesi, ülke içinde değişime mesafeli yaklaşan siyasi figürlerin ve elitlerin etkinliğini sınırlandırmıştır. Ülke içinde geliştirilen politikalar AB yönlendirmeleri ile birleşince siyasi ve ekonomik süreçte toparlanmanın yaşandığını söylemek mümkündür. 2007 yılında İlerleme Raporlarının yerini alan CVM raporlarını ülkedeki yolsuzluk, yargı reformu ve organize suç ile mücadelede itici güç olarak görmek mümkündür. Üç yıllık süre için öngörülen bu raporların 2019 yılı ile sonlanmamış olması ülkede değişimin beklenilenden yavaş gerçekleştiğinin göstergelerindendir. Eleştirilere açık olmakla birlikte, yargı reformu ve yolsuzluk ile mücadele başlıklarında Bulgaristan’ın eskisinden daha iyi durumda olduğunun AB Komisyonu tarafından kabul görmesi ülke için kazanımdır. Tez için yapılan anket çalışmaları da vurgulamaktadır ki; AB, ülkenin vadettiği ekonomik ve sosyal reformların uygulamada da etkili olmasının sağlanmasında daha etkili çalışmalı, Bulgaristan devleti de kendi imkanları doğrultusunda AB fonlarının ve reform

taleplerini halkın yararı ve ülkenin ekonomik gelişimi için etkili şekilde kullanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, A. S. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/539546> adresinden 23.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Ahmed, N. (2009). *Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliğinde Siyasi Partilerin Tutumu*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Andreev, I. (2014), *Bulgaria, Recognizing the Importance of Natural Sources*, <http://www.euromines.org/news/newsletters/2-2014/bulgaria-recognizing-importance-mineral-resources> adresinden 02.02.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Akçay, B. (2007). Avrupa Birliği'nde Ekonomik Kriterler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:56, S:3, S.11-52, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/265/2379.pdf> adresinden 05.01.2019 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Akçay, B.S., Göçmen, İ. (2014), *Avrupa Birliği, Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık
- Akdoğan, M. (2015). Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne katılım süreci, *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB 36 Mümkün Mü?*, E.Tezcan, İ. Aras ve A. Güner. 1. Baskı, S. 367-414. İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Alexandrov, S. , Petkov, L. (1997), Paving the Way for Bulgaria's Accession to the European Union, *Fordham International Law Journal*, Cilt;21, Sayı:3 <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1554&context=ilj> adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

- Altınay, M. (2018). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu: Romanya ve Bulgaristan Örnekleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*, WPS NO/172 /2018-05
- Anadolu Ajansı, (2018). Bulgaristan'ın AB Konseyi dönem Başkanlığı başladı, <https://www.ntv.com.tr/dunya/bulgaristanin-ab-konseyi-donem-baskanligi-basladi,2wMz1OjCzUSz5lATz5sDNQ> adresinden 20.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Andreev, S. A. (2009). The Unbearable Lightness of Membership: Bulgaria and Romania after the 2007 EU Accession, *Communist and Post-communist Studies*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0967067X09000361> adresinden 18.06.2019 erişilmiştir.
- Angelov, G. (2017). 10 Years in EU: Migration Trends in Bulgaria, Open Society Institute, http://osi.bg/downloads/File/2017/MigrationTrendsBulgaria_10YearEU_EuPI2017.pdf adresinden 20.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Atasoy, E. (2010). Bulgaristan'ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:18
- Aytuğ, H. K. (2008), Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yonveek/article/view/5000069207> adresinden 05.04.2019 erişilmiştir.
- Aydın, Ü. (t.y.), Avrupa Birliği'nin Karadeniz Sinerjisi: Beklentiler ve Gerçekler, https://www.academia.edu/9974057/AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_N%C4%B0N_KARADEN%C4%B0Z_S%C4%B0NERJ%C4%B0S%C4%B0_BEKLENT%C4%B0LER_VE_GER%C3%87EKLER adresinden 12.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Baklacıoğlu, N.Ö. (2008). AB Üyesi Bulgaristan'da Süreklilik ve Değişim, *ASAM Balkan Dosyası*,
- Baldwin, R. E. (1995), The Eastern Enlargement of the European Union, *European Economic Review* 39, 474-481.
[http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTE I/Baldwin/Publications/Chapters/European%20Integration/Eastern enlargement_EU_EER95.pdf](http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTE%20I/Baldwin/Publications/Chapters/European%20Integration/Eastern_enlargement_EU_EER95.pdf) adresinden 04.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Balkanska, I.C. (2016). Bulgarian Economic Development and EU Integration. How FDI and EU Structural Funds could help this process? *Romanian Journal of Economics*, Vol 42(1(51)) P. 36-69
<https://ideas.repec.org/a/ine/journal/v42y2016i51p36-69.html> adresinden 23.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Banking System in Bulgaria in 2018- facts and figures (2018). Associations of Banks in Bulgaria, <https://abanksb.bg/en/the-banking-system-in-bulgaria-in-2018-facts-and-figures/> adresinden 29.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Bertelsmann Stiftung, BTI 2018 Country Report — Bulgaria. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2018. https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2018/pdf/BTI_2018_Bulgaria.pdf adresinden 26.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Bechev D. (2012). Bulgaria and Europe: Shifting Identities, *Anthem Series on Russian, east European and Euroasian Studies*, Stefanos Katsikas (Editör), Anthem Yayınları
- Bechev, D. (2009). From Policy Taker to Policy Makers? Observations on Bulgarian and Romanian Foreign Policy Before and After EU Accession, *Perspectives on european Politics and Society*,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850902899248> adresinden 25.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Bechev, D. (2018). Russia's Influence in Bulgaria, Defence, Foreign Policy and Security, New Direction Foundation, <https://newdirection.online/2018->

[publications-pdf/ND-report-RussiasInfluenceInBulgaria-preview-lo-res.pdf](#) adresinden 15.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Begaj, J. (2016) AB'ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliği Üzerindeki Etkisi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:15, No:1 S. 29-72, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2122/21961.pdf> adresinden 23.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bellamy, D. (08 Februy 2019). Bulgarians Endure Lowest minimum wage in the EU, <https://www.euronews.com/2019/02/08/bulgarians-endure-lowest-minimum-wage-in-the-eu> adresinden 26.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bıçaklı, H. A. (2016), *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, 1. Baskı Ankara, İmge Kitabevi

Breuss, F. (2009), An Evaluation of the EU's Fifth Enlargement with Special focus on Bulgaria and Romania, *European Comission Directorate General for Economic and Financial Affairs Economic Papers*

Bulgaristan Anayasası (1991).
https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007.pdf?lang=en adresinden 30.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bulgaristan'ın 2004-2006 yılları arası AB'den Sağladığı ISPA Yardım Tutarı için;
https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_en.htm adresinden 26.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bulgaria is last on media freedom in EU and in the Balkans, Euractiv (2018).
<https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/bulgaria-is-last-on-media-freedom-in-eu-and-in-the-balkans/>

Bulgarian Orthodox Church opposes European women's right initiative saying, it will create a 'moral decay'. (22 Ocak 2018). The Week.
<https://theweek.com/speedreads/750161/bulgarian-orthodox-church-opposes-european-womens-rights-initiative-saying-cause-moral-decay> adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

- Bulgarian Pensions to Increase by 5.7% from July 2019, Novinite.com
<https://www.novinite.com/articles/192807/Bulgarian+Pensions+to+Increase+by+5.7+From+1+July+2019> adresinden 25.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Burdiak, V. (2014), Parliamentary Democracy of Republic of Bugaria as an Important Factor of Community Development, *Political Science and Administrative Department of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University*, ss. 255-270,
<https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/15550/1/Burdiak.pdf> adresinden 02.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Carter F.W. Dimitrov, Bell, J.D. Danforth, L. (2019). Bulgaria, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Bulgaria> adresinden 02.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Chabanet, D. Trechsel, A.H. (2011). EU Member States' Consultation with Civil Society on European Policy Matters, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute,
https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19357/eudo_report_2011_04.pdf?sequence=1 adresinden 16.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Checkel, J.T. (2006), Constructivist Approaches to European Union,
https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2006/wp06_06.pdf adresinden 25.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Cherneva, t.y. The Impact of the EU entry on the efficiency of the Bulgarian banking sector, Published Bachelor Thesis, Erasmus University Rotterdam
<https://pdfs.semanticscholar.org/3e6b/4b0493946e2d369f0531ef4dda62b8ac33db.pdf> adresinden 24.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Christianse, T., Jorgensen, K.E., Wiener, A (1999). The Social Construction of Europe, *Journal of European Public Policy*, P.528-544, DOI:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/135017699343450> adresinden 12.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Churchill W. (1946) Konuşma Metni için bakınız;

https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/winston_churchill_en.pdf

CIA Fact Book on Bulgaria; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>

Civil Society in Bulgaria, Trends and Risks (2010). Center for the Study of Democracy, <http://www.csd.bg/fileSrc.php?id=20287> adresinden 18.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Civil Society in Bulgaria: Citizen Actions without Engagement, (2010), Civicus.org, <https://www.civicus.org/index.php/media-center-2/reports-publications/csi-reports/europe/673-bulgaria> adresinden 20.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Conditions For Memebrrship https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en adresinden erişilmiştir.

Control and Verification Mechanism (CVM) on Bulgaria and Romania; https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/effective-justice/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/cooperation-and-verification-mechanism-bulgaria-and-romania_en adresinden 10.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

Convergence Criteria for Joining, European Comission, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en adresinden 10.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

Coşkun, M. (2015), Avrupa Entegrasyon Teorileri üzerine bir Tartışma: Liberal Hükümetlerarasıcılık ne Derecede Açıklayıcı? *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt.20, Sayı.2, s. 387-395.*

- Country Fiche on Pension Projections, (2014), Republic of Bulgaria, Sofia November, https://europa.eu/epc/sites/epc/files/docs/pages/bulgaria - country_fiche_on_pensions.pdf adresinden 20.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Curtis, E. G. (1992), *Bulgaria, a Country Study*, Federal Research Division Library of Congress, ISSN 1057-5294, http://memory.loc.gov/master/frd/frdcstdy/bu/bulgariacountrys00curt_0/bulgariacountrys00curt_0.pdf adresinden 15.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Dayıoğlu, A. (2005), Toplama Kampından Meclis’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı, *İletişim Yayınları*, ISBN 975-05-0360-0
- Dilekli, S., Yeşilkaya, K. (2002). Maastricht Kriterleri, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Maastricht_Kriterleri.pdf adresinden 19.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Dimitrova, D. (2001), *The Republic of Bulgaria’s Transition to Democracy: Political and Social Implications*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, US Navy Naval Post Graduate School
- Dimitrova, A. (2012), Public Opinion in Bulgaria with Regard to the EU Membership in the Context of the Economic Crisis, Towards a Bulgarian exception? *Centre International de Formation Européenne*, ISSN 0014-2808, S.289-304, <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2012-2-page-289.htm> adresinden 18.05.2019 tarihinde erişilmiştir
- Dinç, C. (2011). Avrupa Birliği’nin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), Ss: 201-233. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880260.pdf> adresinden 15.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Dünya Bankası, 2008-2016 Arası Dönemde Yargı Bağımsızlığı Oranı, <https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h5ebaeb47?country=BGR&in>

[dicator=669&viz=line_chart&years=2007,2017](#) adresinden 01.06.2019 tarihinde erişildi.

Dünya Bankası, 2019. *Poverty Headcount ratio at poverty lines (% of population)*, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=BG> adresinden 01.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Ekinci, M.U. (2018). *Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, 1.Baskı İstanbul: SETA

European Comission. (2006). *Attitudes Towards European Union Enlargement*, European Comission Special Eurobarometer http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf adresinden 05.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Comission. (2010). *Poverty and Social Exclusion*, Special Eurobarometer 355 http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_355_en.pdf adresinden 05.06.2019 tarihinde erişilmiştir

European Comission. (2015). *ISPA The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession*, https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_en.htm adresinden 26.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Comission (2018). *Investment in the EU Member States*. Flash Eurobarometer 459.

European Comission. (2018). *Public Opinion in the European Union*, Standart Eurobarometer 90.

European Comission. (2018). *Integration of Immigrants in the European Union*. Special Eurobarometer 469. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/get_surveydetail/instruments/special/surveyky/2169 adresinden 15.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Comission . (2019). *Spring 2019 Economic Forecast: Growth Continues at a more moderate pace*. <https://ec.europa.eu/info/business-economy->

[euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2019-economic-forecast-growth-continues-more-moderate-pace_en](#) adresinden 14.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Court of Human Rights. (2009). *Case of holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokenty) and Others v. Bulgaria* . Strasbourg.

European Parliament. (1998). *The PHARE Programme and and the enlargement of the European Union*, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm adresinden 16.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Stability Initiative (2007). *SAPARD and Rural Development*, <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=285> adresinden 16.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

European Union, (2019). Bulgaria- Overview, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en adresinden 16.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat (2017). Uluslararası Göç Verileri için bakınız; <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00176> adresinden 01.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat, (2018). EU Population up to nearly 513 million on 1 January 2018, increase driven by migration, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9063738/3-10072018-BP-EN.pdf/ccdfc838-d909-4fd8-b3f9-db0d65ea457f> adresinden 03.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat (2018). 15-24 yaş arası işsizlik değerleri <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tipslm80> adresinden 5.2.2019 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat (2018). 2018 yılı uzun süreli işsizlik oranı <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tipslm70&language=en> 5.2.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Eurostat (2018). AB Ülkeleri Arasındaki Asgari Ücret oranları.
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcod=e=tps00155&plugin=1>
- Eurostat (2018). Bulgaristan'daki Yoksulluk sınırı
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcod=e=tessi126&plugin=1>
- Fichtl, F. (2010). Ten Years of Pension reform in Bulgaria: Achievements and Challenges, <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2010/03/16/ten-years-pension-reform-bulgaria-achievements-challenges> adresinden 25.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Fritz, Breuss (2009), An Evaluatin of EU'S Fifth Enlargement with special focus on Bulgaria and Romania, *European Comission Economic and Financial Affairs Economic Papers* 361/ March 2009
- Ganev, Georgy, Popova, Maria,Bönker, Frank (2017), *Bulgaria Report, Sustainable Governance Indicators 2017*, Bertelsmann Stiftung
- Gövdere, B., Öztürk, S. (2004). Bulgaristan'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, *Finans Politik Ekonomik Yorumlar*, https://www.researchgate.net/profile/Serdar-Oeztuerk2/publication/310465584_BULGARISTAN'DAKI_DOGRUDAN_YABANCI_YATIRIMLAR/links/58fdd6f64585159c2b299ea3/BULGARISTANDAKI-DOGRUDAN-YABANCI-YATIRIMLAR.pdf adresinden 12.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Grabbe, H. (2002), European Union Conditionality and the Acquis Communautaire, *International Political Science Review*, Cilt: 23, Sayı: 3, Ss. 249-268.
- Gürbüz, M.V. (2014). Emergence of Bulgarian Nationalism, *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=TR2016026009> adresinden 02.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Hall, P. A., Taylor, R.C.R.,(1996), Political Science and the Three New

Hoffman, S. (1966). Obsolete or Obsolete? The fate of the Nation State and the case of Western Europe, *Daedalus*, https://www.jstor.org/stable/20027004?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden 06.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

Hristoskov, Y. (1994). Unemployment and Labour Market in Bulgaria, *Center for the Study of Democracy*, www.csd.bg/fileSrc.php?id=10812 adresinden 23.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

İnci, Z. (2018), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan Ekonomisinde Yaşanan Değişimler, Yayınlanmamış Programı Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Balkan Çalışmaları

İzgü, A. (2005), *Bulgaria: History and Post Communist Transition* , The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Master of Art Thesis

Kabakchieva, P. (2012). Causes for the Appearance of ‘Non formal’ organisations at the end of the 1980s. Civil Society in Bulgaria NGOs versus Spontaneous Civil Activism. S. 10-23

Kabakchieva, P. (2012). Contemporary State of the Bulgarian Civil Society, Civil Society in Bulgaria NGOs versus Spontaneous Civil Activism.S.24-27

Kalotay, K. (2008). FDI in Bulgaria and Romania in the Wake of EU Accession, *in Journal of East West Business*, DOI: 10.1300/J097v14n01_02

Kanev, Georgi (2016), *Bulgarian Transition to Democracy- why was it so difficult?* European Studies Master Program Faculties of Humanities and Social Sciences, Aalborg University

Kaya, E. (Aralık 2016). Avrupa Birliği’nin son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, Ss:213-233

- Kavalalı, M. (2006), Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Beşinci Genişlemesine Yönelik Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara
- Kavalalı, M. (2005), Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara
- Kutlay, M.V. (2013). Europeanisation of Minority Rights in Bulgaria: Turks of Bulgaria as a Case Study, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
- Kyuchukov, L. (2016), Impact of the Refugee Crisis on Bulgarian Society and Politics: Fears but No Hatred, Friedrich-Ebert Stiftung Office Bulgaria Analyses <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/12570.pdf> adresinden 20.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Laursen, F. (2002), Theories of European Integration, http://eui.lib.tku.edu.tw/files/archive/49_31599d65.pdf adresinden 16.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Lecarte, J. (2017), Research for REGI Committee: The economic, social and territorial Situation in Bulgaria, in Depth Analysis, European Parliament, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/601997/IPO_L_IDA\(2017\)601997_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/601997/IPO_L_IDA(2017)601997_EN.pdf)
- Littlehale, S. (2012), A Study of Corruption in the Bulgarian Legal System, The University of Maine.
- Lyubcheva, M. (2010), The Black Sea Region in EU Policies, *Black Sea Institute*, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07769.pdf> adresinden 13.02.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Maastricht Antlaşması, (1993). <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> adresinden 02.03.2019 Tarihinde erişilmiştir.
- Marsteller, W. (1993). In Bulgaria, a Country Study, *Federal Research Division, Library of Congress*. ISSN: 1057- 5294 P.123-130

- Mayda, O. (2013). Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Sentez Metodu: Avrupa Birliği'nin Doğu Genişlemesi ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, No:4, S.185-209 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1884/19776.pdf> adresinden 28.08.2018 tarihinde erişilmiştir.
- McGowan, L. (2007). Theorising European Integration:revisiting neo-functionalism and testing its suitability for explaining the development of EC competition Policy? *European Integration Online Papers*, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2007-003.pdf> adresinden 27.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Mercan, S.S. (2011). Siyasal Büyünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:10, No:1 S.67-83, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1583/17166.pdf> adresinden 15.08.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Meznik, M. (2017), *2013-The Year of Bulgaria's Discontent, Austrian Journal of Political Science ISSN 2313-5433, Vol.45, issue.4, DOI. 10.15203\ozp.1109.vol45iss4,* <https://webapp.uibk.ac.at/ojs/index.php/OEZP/article/download/1914/1541> adresinden 10.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Mihaylov, M. T. (2013), Bulgaria in the Current Geopolitical Situation, US Army War College, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a589453.pdf> adresinden 28.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Mirchev, L. (2009), The Bulgarian Banking System and the EU Single Financial Market: Measuring the level of integration using DEA, https://www.researchgate.net/publication/255657505_The_Bulgarian_Banking_System_and_the_EU_Single_Financial_Market_Measuring_the_level_of_integration_using_DEA adresinden 20.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Moga, T. L., (2009). The Contribution of Neofunctionalist and Intergovernmentalist Theories to the Evolution of the European Integration Process, *Journal Alternative Perspectives in the Social*

Sciences, Cilt:1 Sayı:3 S:796-80
https://www.japss.org/upload/14._Mogaarticle.pdf adresinden
26.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

Moravcsik, A.(1991). Negotiating the single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community, Worl Peace Foundation and the Massachusetts Institute of Technology, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/sea.pdf> adresinden
23.10.2019 tarihinde erişilmiştir.

Moravcsik, A. (1993). Preferences and Power in the European Community: A Liberal Inter Governmentalist Approach, Journal of Common Market Studies, Cilt:34 Sayı:4 <http://www.eustudies.gr/wp-content/uploads/2012/03/Moravcsik-JCMS-1993.pdf> adresinden
23.10.2019 tarihinde erişilmiştir.

Moravcsik, A., Vachudova, M. A. (2005). Preferences, power and equilibrium: The causes and consequences of EU enlargement. In *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches* (pp. 198-212). Routledge Taylor & Francis Group. DOI: 10.4324/9780203008720

National Statistical Institute (2011). http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf adresinden erişilmiştir.

National Statistical Institute (2012). *Demographic Processes in Bulgaria in 2012*, http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2012_en_IZXIDOM.pdf adresinden 12.11.2018 tarihinde erişilmiştir.

National Statistical Institute (2019). *International Migration by Age and Sex*, <http://www.nsi.bg/en/content/6697/international-migration-age-and-sex> adresinden 12.11.2018 tarihinde erişilmiştir.

National Statistical Institute (2019). *Main Labour Force Survey Results First Quarter of 2019* http://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/LFS2019q1_en_V6TC0UJ.pdf adresinden 04.03.2019 tarihinde erişilmiştir

- National Statistical Institute. (2017). *Foreign Direct Investments in non-financial enterprises as of 31.12 by economic activity grouping*, <http://www.nsi.bg/en/content/6194/foreign-direct-investments-non-financial-enterprises-3112-economic-activity-groupings> adresinden 8.01.2019 tarihinde erişilmiştir
- Nee, V.(t.y.), Sources of New Institutionalism, https://www.russellsage.org/sites/all/files/brinton_nee_chapter1_pdf.pdf adresinden 15.10.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Nenovsky, N., Chobanov, P., Mihaylova, G. Koleva, D. (2008). Efficiency of the Bulgarian Banking System: Traditional Approach and Data envelopment Analysis, International Center for Economic Research, <https://ideas.repec.org/p/icr/wpicer/22-2008.html> adresinden 28.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Neutcheva, G, Bechev, D. (2008). The Successfull Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to EU, *Sage Journals*, doi.org/10.1177/0888325407311793
- Nikolova, P. (2006), Negotiating for EU Membership? The Case of Bulgaria and Romania, <https://hrcak.srce.hr/file/44726> adresinden 14.10.2019 tarihinde erişildi.
- Nikolova, M., Nikolaev, B.(2016), Does Joining EU Make You Happy? Evidence from Bulgaria and Romania, <http://ftp.iza.org/dp9636.pdf> adresinden 15.10.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Nugent, N. (2003). *Government and Politics of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Official Statistics: 33.225 People migrated from Bulgaria in 2018, 29.559 immigrated. (4 Nisan 2019). The Sofia Globe
- Oliva, E. ve Sorbello, P. (2012). Nuclear Energy in Bulgaria: Strategic Implications for the EU and Russia, *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, Volume 4, Number 1(6). P:35-56 [http://stara.cep.si/dokumenti/Elvira%20Oliva_Paolo%20Sorbello_EU%](http://stara.cep.si/dokumenti/Elvira%20Oliva_Paolo%20Sorbello_EU%20)

[20Perspectives%20Journal_apr2012.pdf](#) adresinden 16.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Pensions Europe (2018). Pension funds Statistics and Trends 2018, <https://www.pensionseurope.eu/system/files/PensionsEurope%20Pension%20Funds%20Statistics%20and%20Trends%202018.pdf> adresinden 25.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Philipova, C. (2018), Unemployment Benefit in Bulgaria and Their Potential for Prevention of Poverty, https://econpapers.repec.org/article/datearchi/y_3a2018_3ai_3a2_3ap_3a43-57.htm adresinden 25.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Piedrafite, S., Torreblanca, J.I., (2004), The Three Logics of EU Enlargement: Interests, Identities and Arguments, <https://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2005-1-page-29.htm> adresinden 09.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Pierson, P. (1994), The Path to European Integration, A Historical Institutional Perspective, *Program for the Study of Germany and Europe Working Paper, No.5.2*, http://aei.pitt.edu/63633/1/PSGE_WP5_2.pdf adresinden 09.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

Pollack, M.A. (2008), The New Institutionalisms and European Integration, *Webpapers on Constitutionalism& Governance Beyond State*, ISSN: 1756-7556, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.578.8503&rep=rep1&type=pdf> adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Powell, W.W. (2007), The New Institutionalism, <https://web.stanford.edu/group/song/papers/NewInstitutionalism.pdf> adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir

Puetter, E. (2008), Adapting to Enlargement: The Role of Formal and Informal Processes of Institutional Adjustment in EU Committee Governance, *Routledge Taylor & Francis Group*, 30:4, 479-491, DOI: 10.1080/07036330802294755

- Rangelov, I. (2001). Bulgaria's Struggle to Make Sense of EU Human Rights Criteria, Open Society Foundations, <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/bulgarias-struggle-make-sense-eu-human-rights-criteria> adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Rechel, B. (2008). What Has Limited EU's Impact on Minority Rights in Accession Countries? East European Politics and Societies, Vol:22, P.171-191, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325407311796> adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Reho, F.O. (t.y.). The Past and Future of European Federalism: Spinelli vs. Hayek <https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/european-federalism-spinelli-hayek.pdf> adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Retirement ages in different countries (2019), Finnish Center for Pensions, <https://www.etk.fi/en/the-pension-system/international-comparison/retirement-ages/> adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Roma Antlaşması, (1957). Roma Anlaşması'nın maddelerine https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf adresinden 25.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*, ISBN: 0-312-23119-9
- Rosamond, B. (1958). The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957, University of Netredame Press
- Sapard and Rural Development, (2007). <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=285> adresinden 10.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Saurugger, S. (2018). The European Union and Federalism: possibilities and limits. https://www.researchgate.net/publication/323772088_The_European_U_nion_and_Federalism_possibilities_and_limits adresinden 10.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Schimmelfennig, F. (2001), The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of European Union, IO Foundation and the Massachusetts Institute of Technology, S:47-80, https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special_interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Enlargement/Trap.pdf adresinden 12.11.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Schimmelfennig, F., Sedelmeier, U. (2002). Theorizing EU Enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research, *Journal of European Public Policy*, ISSN:1350-1763, DOI: 10.1080/13501760210152411 S:500-528
- Schimmelfennig, S., Sedelmeier, U. (2004). Governance by Conditionality:EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe, *Routledge Taylor and Francis Group Journal of European Public Policy*, 11:4, P.669-687, https://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/Schimmelfennig%20%26%20Sedelmeier_Governance%20by%20conditionality.pdf adresinden 12.11.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Schimmelfennig, F. , Scholtz, H. (5 Mayıs 2007), EU Democracy Promotion in the European Neighborhood: Conditionality, Economic Development and Linkage, *Paper for EUSA Biennial Conference*
- Schimmelfennig, F.(2013). Liberal Theory and European Integration, In book: *After Liberalism?*, pp.253-269 DOI: 10.1057/9781137303769_14
- Sedelmeir, U. (2014). Europe After the Eastern Enlargement of the European Union:2004-2014, *Heinrich Böll Stiftung* <https://eu.boell.org/en/2014/06/10/europe-after-eastern-enlargement-european-union-2004-2014> adresinden 28.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Spenzharova, A.B. (2003), Bringing Europe In? The Impact of EU Conditionality on Bulgarian and Romanian Politics, *southeast European Politics*, Vol IV No:2-3, pp.141-156

- Spirova, M.(2008), The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe, *Elsevier Communist and Post-Communist Studies*,41481-485.
- Subev, V. (2019). Income goes up, poverty remains, <http://bnr.bg/en/post/100910832/incomes-go-up-poverty-remains> adresinden erişilmiştir.
- Sucu, A. E. t.y.; Bulgaristan'ın Batı ile Bütünleşme Sürecinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Rolü, https://www.academia.edu/16617769/Bulgaristan%C4%B1n_Bat%C4%B1_ile_B%C3%BCt%C3%BCnle%C5%9Fme_S%C3%BCrecinde_Hak_ve_%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BCkler_Hareketinin_Rol%C3%BC adresinden 23.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Summa, T. (2008). The European Union's 5th Enlargement – Lessons Learned <https://programs.wcfia.harvard.edu/files/fellows/files/summa.pdf> adresinden 02.02.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Tanasoui, C, Colonescu, C. (2011), Determinants of Support for European Integration, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00571766/document> adresinden 23.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Tanev, M. (13 Aralık 2018). CVM for Bulgaria Could be Concluded in 2019- EC, Seenews- <https://seenews.com/news/cvm-for-bulgaria-could-be-concluded-in-2019-ec-633221> adresinden 26.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2017).Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari ilişkileri 2016-2017 (2017, Temmuz), <https://www.deik.org.tr/uploads/2016-2017-bulgaristan-yillik-u-lke-raporu.pdf> adresinden 15.12.2018 tarihinde erişilmiştir
- Tezcan, E. (2004). Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyon'un 2003 İlerleme Raporu Işığında Bir Karşılaştırma, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:3, No:2 S. 95-109, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/3/424.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Terzi, Ö. (2008). AB'nin Balkanların Geleceğine Yönelik Vizyonu, *ASAM Yayınları Balkan dosyası*
- Thavard, B. (11 February 2019). Why do foreign investors leave Bulgaria as If it were the Titanic? Euroactiv, <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/opinion/why-do-foreign-investors-leave-bulgaria-as-if-it-were-the-titanic/> adresinden 01.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Todorov, A. (2007), The Evolution of the Post-Communist Bulgarian Party System, In: Getova M., Uste A. N. (Eds.) The Impact of European Union: Case of Bulgaria, Case of Turkey. Sofia, New Bulgarian University Press, Dokuz Eylül University, 2007. (115-131)
- Tochkov, K., Nenovsky, N. (2009). Efficiency of the Commercial Banks in Bulgaria in the Wake of EU Accession, Bulgarian National Bank Discussion Papers, https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/discussion_2009_75_en.pdf adresinden 15.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Tsachevsky, V. (2010), Bulgaria's EU Membership: the Adaptation to the new status is not over, *electronic publications of Pan European Institute*, ISSN;1795-5076
- Turan. P, A. (2010). AB ve Karadeniz Sinerjisi, *BİLGESAM*, <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.XPOtHRYzbZ5> adresinden 12.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Turp, C. (14 Aralık 2018). New CVM Report sees improvement in Bulgaria, backsliding in Romania, Emerging Europe- <https://emerging-europe.com/news/new-cvm-report-sees-improvement-in-bulgaria-backsliding-in-romania/> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Tunç, A., Sezik, M., Başurgan, A. (2017), Bulgaristan'da Yerel Yönetimler, *Social Sciences Studies Journal, Cilt:3, Sayı:4, S:12-26, ISSN:2587-1587*
- Uluslararası Şeffaflık Kurumu, (2018). Corruption Perception index 2018, <https://www.transparency.org/cpi2018> adresinden 29.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Uluslararası Para Kurumu. (2019). *Bulgaria September 2009 Staff Visit, Concluding Statement*
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/52/mcs092109>
adresinden 01.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Üzmez, U.B. (2015). *Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Vachudova, M. A. (2011). Tempered by the EU? Political Parties and party systems before and after accession, *Journal of European Public Policy*, S.861-879 doi.org/10.1080/13501760802196614
- Vargaz- Hernandez, J.G. (t.y.) Institutional and neo-institutionalism Theory in the International Relations Management of Organisations, http://revistacientifica.fce.unam.edu.ar/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=146&Itemid=__ adresinden 12.11.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Vassileva, R. (2018), Is Bulgaria the EU's Next Rule of Law Crisis? *EU Observer*, <https://euobserver.com/opinion/142795> adresinden 06.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Vassileva, R. (2019). Capturing Bulgaria's Justice System: The Homestretch, <https://verfassungsblog.de/capturing-bulgarias-justice-system-the-homestretch/> adresinden 10.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Velichkova, B.(2011). *Bulgaria's Accession in the Context of the European Union Enlargement*, Published Master Thesis, University of Twente and University of Münster.
- Vladimirova, K., t.y. Bulgaria Unemployment Benefit: Reformi policies and security,
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:OBanb7-ktn0J:https://www.etui.org/content/download/21685/181086/file/Bulgaria%2BUnemployment%2Bbenefit%2Breforms%2Bpolicies%2Band%2B>

security%2BKatia%2BVladimirova.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr
adresinden 06.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Yılmaz, A. S. (2013). AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:39, S: 1-14, http://www.karam.org.tr/Makaleler/150503194_1.%20E.%20Sare%20Ayd%20C4%B1n%20Y%20C4%B1lmaz.pdf adresinden 10.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

Yılmaz, A.S. (2014). Political Identity Building in the EU: A Constructivist Approach, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:9 Sayı:1, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/17678> adresinden 10.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

Yusuf, S. N. (2012). *Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yücel, B. (2011).Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60 (3), S.635-690 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1626/17440.pdf> adresinden 02.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Zhelev, P., Tzanov, T. (2012). Bulgaria's Export Competitiveness Before and After EU Accession, *Journal of Economics and Business*, Vol:15, N:1-2, P:107-128 https://www.researchgate.net/publication/280609771_Bulgaria's_Export_Competitiveness_Before_and_After_EU_Accession adresinden 2.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

Zhivkova, S. (2017).Development and Structure of the Bulgarian Export After the Country's Accession to the EU, *European Journal of Business and Business Studies*, Vol:9, N.1 ISSN: 2411-4073

Wenshuang, L. (2014), *The Rise of Bulgarian Nationalism and Russia's influence upon it*, University of Louisville, Electronic Theses and Dissertations

Wight, J.B., Fox, M.L. (1998), Economic Crisis and Reform in Bulgaria, 1989-92, *Robins School of Business, University of Richmond UR Scholarship Repository* S.127-146, <https://pdfs.semanticscholar.org/0e32/e1e5efa579999eb5ae0bf09cde365a99c94d.pdf> adresinden 02.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

İnternet Kaynakları

AB Komisyonu İlerleme Raporları

1998 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1988.pdf adresinden 15.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

1999 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1999.pdf adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_2000.pdf adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2001 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/bu_en.pdf adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2002 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_2002.pdf adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2003 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2003/rr_bg_final_en.pdf adresinde 17.12.2018 tarihinde erişilmiştir

2004 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards

Accession,

http://www.iri.edu.ar/publicaciones_iri/anuario/CD%20Anuario%202005/Europa/19-ue-amplia-bulgaria.pdf adresinden 17.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2006 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/sept/report_bg_ro_2006_en.pdf adresinden 17.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2007 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards

Accession, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/sept/report_bg_ro_2006_en.pdf adresinden 17.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

2008-2018 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards

Accession, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/effective-justice/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/reports-progress-bulgaria-and-romania_en adresinden 18.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

AB'ye üye ve aday ülkelerin haritaları için bakınız;

<https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9> adresinden 28.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

Bulgaristan haritası için bakınız;

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-bulgaristan> 29.12.2018 tarihinde erişilmiştir

AB Karadeniz Stratejisi için bakınız;

https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/sea_basins/black_sea_en adresinden 01.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

Kopenhag Kriterleri için bakınız,

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf> adresinden 15.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

1990 Ticaret ve İşbirliği Antlaşma Maddeleri için bakınız;

[http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-96-31 en.htm?locale=enn](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-96-31_en.htm?locale=enn)
[adresinden](#) 02.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

WEB1: AB Entegrasyon Teorileri, <http://beyinsi.com/avrupa-birligi-ve-entegrasyon-teorileri-notlari/> adresinden 01.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

WEB2: <http://www.kirchenrecht.net/bg/relig.pdf> adresinden 14.10.2018 tarihinde erişilmiştir.

WEB3: <http://www.parties-and-elections.eu/bulgaria.html> adresinden 04.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

WEB2: (2019). Bulgaristan’da Din Faktörü için bakınız:
http://www.bulgarianembassy-london.org/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=32
adresinden 14.10.2018 tarihinde erişilmiştir.

WEB3: Bulgaristan’ın 1991 yılı sonrası siyasi yapılanması için bakınız;
<https://export.government.bg/ianmsp/en/about-bulgaria3/political-system-2> adresinden 5.12.2018 tarihinde erişilmiştir

WEB4 <http://www.expats.bg/wikis/8/GERB-%EF%BF%BDCitizens-for-European-Development-of-Bulgaria%EF%BF%BD> adresinden
09.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

1991 Bulgaristan Anayasası için bakınız:
<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/bg/bg033en.pdf> adresinden
10.10.2018 tarihinde erişilmiştir.

Hak ve Özgürlükler Hareketi için bakınız: <https://www.dps.bg/tr/hoeh-icin/onursal-ba-kan.html> adresinden 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Bulgaristan ve Romanya’nın Birliğe Üyelik Metinleri için Bakınız
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/enlargement_process/future_prospects/negotiations/eu10_bulgaria_romania/act_of_accession_bulgaria_romania_en.pdf adresinden 12.11.2018 tarihinde erişilmiştir.

Bulgaristan’ın Nükleer Enerji Sanatları Hakkında Bilgi için bakınız:
<http://www.world-nuclear.org/information-library/country->

[profiles/countries-a-f/bulgaria.aspx](https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_en.htm) adresinden 20.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

ISPA yardımı hakkında bilgi için bakınız

https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_en.htm

adresinden 02.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

1991-2006 Yılları Arasında Tarımsal Üretimin GSYİH Katkısı için bakınız:

https://www.theglobaleconomy.com/Bulgaria/Share_of_agriculture/

1980-2005 Arası Dönemde Endüstrinin GSYİH katkısı için bakınız:

https://www.theglobaleconomy.com/Bulgaria/Share_of_industry/

1991-2006 Yılları Arasında Bulgaristan GSYİH Büyüme Oranı için bakınız:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BG>

1996-2006 yılları arasında AB- Bulgaristan Arasındaki Dış Ticaret Hacmi için bakınız:

<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StForeignTrade/StFTEExports/index.htm>

1994-2006 Arasındaki Toplam DYY Miktarının GSYİH İçindeki % Oranı için bakınız:

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=BG>

2008-2016 Arası Dönemde Yargı Bağımsızlığı Oranı için bakınız:

https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h5ebaeb47?country=BGR&indicator=669&viz=line_chart&years=2007,2017

2007-2017 yılları arasında DYY'ın GSYİH'ya Oranı (%) için bakınız:

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=BG>

2001-2007 Yılları Arasındaki AB-Bulgaristan Toplam Dış Ticaret için bakınız:

<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StForeignTrade/StFTEExports/index.htm>

2007-2017 Arası Dönemde GSYİH Büyüme Oranı (%) için bakınız:
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2017&locations=BG&start=2007>

2015 Verilerine Göre Seçili AB Ülkeleri Arasında Asgari Ücret Oranları (Euro/Ay):
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en

1999-2019 Arası Dönemde Ülkedeki Asgari Ücret Artışı için bakınız:
<https://countryeconomy.com/national-minimum-wage/bulgaria>

2013-2017 Yılları Arasındaki Yoksulluk Sınırı Değerleri için bakınız:
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi126&plugin=1> adresinden 26.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

AB Üye Ülkeler Bazında Göç Alma Oranı (2017 Verileri) için bakınız:
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00176>

Genç Nüfusun (15-24 Yaş Aralığı) Çalışma Hayatındaki Oranı (%) için bakınız:
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tipslm70&language=en>

2017 Verilerine göre yerel ve yabancı bankaların Pazar oranları için bakınız;
http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/publication_b_in_b_2017_03_en.pdf

Bulgaristan'daki Sosyal Güvenlik Hakları için bakınız
<https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13741&langId=en>

Bulgaristan'da Yaşayan Göçmenlerin Ulusal Aidiyetleri için bakınız;
<http://www.southeast-europe.net/document.cmt?id=965>

2018 yılı Göç verileri için; <http://www.nsi.bg/en/content/13040/international-migration-age-and-citizenship-migrants>

Romanya'nın 2007-2018 GSYİH oranında DYY payı için bakınız;
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?end=2018&locations=RO&start=2003>

EKLER: YAPILANDIRILMIŞ ANKET ÇALIŞMALARI

EK-1

Name/Surname of Interviewer; Georgi Ivanov

Date/Place; 17.01.2019 / Burgas

Job Occupation: Business Consultant

QUESTIONS

- 1. How do you evaluate Bulgaria's European Union Membership? Did you supported integration process? Does your support/suspicious still hold?**

Bulgarian integration process and membership in the EU was needed for our economy growth and development. On the other hand many Bulgarians have felt the freedom to travel abroad and to work wherever they want within the EU. Lots of them took different possibilities to take part in many international projects which was more difficult before the EU membership. The experience that they have gained is very important for our future.

I personally have always been supporting the integration of Bulgaria in the EU. Now we see lots of problems that this organization has to solve, but still everything is in our own hands. (or at least I'd like to think so 😊)

- 2. What do you think European Union Membership has added to Bulgaria? What problems do you think membership solved?**

There are several things that we took from the EU membership. First, as I said in the beginning was the opportunity to travel freely within the European Union. This was really big step for young generation. Second and for me as important as the previous one was the EU funding programs. There were and there are lots of projects that are happening in Bulgaria with the help of that money.

The problems, well that is not very easy to answer with two or three sentences. It is really complicated question which could be discussed in person.

- 3. What are the basic problems you are having when you try to make business with EU countries?**

Okay, that is huge question as well. Doing business these days could be very easy, but could be nightmare, as well. It always depends on what are you trying to sell/buy and to/from whom. Actually, in my humble experience it is much easier to do business within the EU than with other countries. This is why we (our organization) are focused on how to help the non-EU countries that would like to do business in Bulgaria and with local companies.

4. Do you think that European Union Membership has brought any assistance in supplying natural gas, collective security or in terms of geo-strategic importance?

Those questions very important not only for EU countries, but for the whole Europe as a continent. In my opinion, the Organization is obliged to do more. We live in a very complicated world and the geo-strategic interests are everywhere. EU must define clearer which are ours.

5. In which aspects do you think European Union can exploit Bulgaria? Do you think this is a right question to be asked in this interview?

This is very good question for you to ask as a researcher, but is not politically corrected, if you get what I mean ☺

EK-2

Name/Surname of Interviewer: Mariya A.eksandrova Ivanova

Date/Place: 22/04/2019 Bulgaria, Sofia

Job Occupation: Proffesor at New Bulgarian University

QUESTIONS

1. How do you evaluate Bulgaria's European Union Membership? Did you supported integration process? Does your support/suspicious still hold?

I have supported and still support Bulgaria's EU membership. Bulgaria's membership in the EU has its strengths as well as its weaknesses.

2. What do you think European Union Membership has added to Bulgaria? What problems do you think membership solved?

EU membership has made it possible to develop many EU-funded projects and to develop many ideas for small businesses, medium and large enterprises. so they become more competitive and more resilient. The labor market has opened up and has enabled many people to explore different cultures and appreciate the differences between people in different countries.

3. What are the basic problems you are having when you try to make business with EU countries?

I do not do business. But under Erasmus +, I'm conducting mobility for teaching purposes and for administrative training. This helps me meet new people with interesting ideas, make collaborative projects, training courses and programs. Enrich my knowledge of English and my knowledge in my field of research and teaching.

4. Do you think that European Union Membership has brought any assistance in supplying natural gas, collective security or in terms of geo-strategic importance?

Probably - yes, but I can not give a competent answer to this question.

5. In which aspects do you think European Union can exploit Bulgaria? Do you think this is a right question to be asked in this interview?

Bulgaria is an equal member of the EU and complies with EU law as well as all the requirements the EU imposes on its members.

EK-3

Name/Surname of Interviewer: Nataliya Dimitrova - Email: natalia@bluelink.net

Date/Place: 11/01/2019 / Blagoevgrad, Bulgaria

Job Occupation: Chair of the Board, BlueLink Foundation, www.bluelink.net, www.bluelink.info

QUESTIONS

1. How do you evaluate Bulgaria's European Union Membership? Did you support integration process? Does your support/suspicion still hold?

Bulgaria's EU membership is a great achievement in the Bulgarian history. I still fully support the EU integration process.

**2. What do you think European Union Membership has added to Bulgaria?
What problems do you think membership solved?**

Access to new markets, universities, etc. in the other 27 Member States. Free movement of people and goods on the territory of EU. Access to new funds for country development.

EU membership imposed better financial discipline, improved legislature.

3. If your Government decide to leave European Union today, would you support this decision or stand against it?

I will stand against it.

4. Considering EU accession process, do you think EU rightfully criticize Bulgarian Judicial system? Why/ Why not?

Yes the criticism is right. Legal process is too slow. There are no verdicts against high ranking politicians and administration on corruption scandals. Legal services became very expensive for citizens and NGOs with legal changes adopted in 2018.

5. If you compare your judicial system and accountability to EU members, what would be the grade you give to Bulgaria from 1-5?

Considering that 1 is the lowest score and 5 the highest, I would give a score of 2.

**6. Do you see any improvements on your judicial system after the membership?
Do you have any special support EU wise?**

The only improvement I see is that some documents issued by the courts that are required for doing business or starting a new job can be obtained now electronically.

EK-4

Name/Surname of Interviewer: Paskal Zhelev

Date: 30.04.2019

Job Occupation: university lecturer (Assoc. Prof.)

QUESTIONS

- 1. How do you evaluate Bulgaria's European Union Membership? Did you supported integration process? Does your support/suspensions still hold?**

The EU membership is the only large consensus that Bulgarian society has reached in the last 30 years. It is a civilizational choice without alternative. I have strongly supported it and still support it.

- 2. What do you think European Union Membership has added to Bulgaria? What problems do you think membership solved?**

Joining the EU has made Bulgaria an integral part of the EU's Internal Market where freedom of movement of goods, services, capital, people is secured. We received access to the EU Structural funds and got huge grants to invest in our transport infrastructure, environment, agriculture, modernization of enterprises, human resources, public administration.

- 3. Considering economic indicators after membership, do you think the situation in Bulgaria has improved? How do you define Bulgaria's improvement among EU members?**

The situation has undoubtedly improved but when compared with other EU members the progress seems very slow and insufficient. Bulgaria is still the poorest and most backward EU economy. EU membership brings benefits but they are not automatic, national efforts (policies and strategies) matter a lot.

- 4. Considering social indicator, unemployment seems to be decreasing after EU membership. Do you think it is because of migration or EU's capability to produce jobs in the country?**

Unemployment is historically low and actually there is now a lack of sufficient workforce in many sectors on the labour market. This is to a large extent due to the intensive emigration and huge "brain drain" Bulgaria has suffered.

- 5. What other social/economic indicators you think have improved after membership? In what terms Bulgaria could not make any progress?**

Bulgaria improved most of its socio-economic indicators in comparison with the pre-membership period but its GDP per capita and labour productivity are around 2 times lower than the EU average. The highest competitive advantage of

Bulgaria's economy are still the low wages. The country still exports a very high share of raw-materials intensive goods and products with little value added.

EK- 5

Katılımcının Adı ve Soyadı: Nevin Türker

Tarih: 25/04/2019

Meslek: Kırklareli Üniversitesi Araştırma Görevlisi

SORULAR

1. Bulgaristan'ın AB üyelik sürecini nasıl değerlendirirsiniz? Üyeliği desteklediniz mi? Şüpheleriniz/ desteğiniz hâlâ devam etmekte mi?

Avrupa Birliği'nin eski komünist ülkelere dair geliştirdiği politikanın bir parçası olarak Bulgaristan'ı birliğe davet ettiğini ve kabulünü de bu politika çerçevesinde gerçekleştirdiğini düşünüyorum. SSCB'nin dağılmasının ardından Güneydoğu Avrupa'da oluşan nüfuz boşluğunu AB ancak bölgedeki ülkeleri kendi birliğine dahil ederek doldurabilecekti, Bulgaristan da bu çemberin dışında kalmak istemeyeceği için bugün AB üyesi konumundadır. Süreci desteklememekle birlikte yaklaşımım şüpheliydi ve bugün de aynı kanıdayım. Adaylığı esnasında Bulgaristan'ın, diğer AB üyesi devletlere göre (son genişlemeden önceki üyeler) demokratik siyaset geleneğine ve liberal ekonomi deneyimine sahip olmamasının, onu Birlik içinde zora sokacağı aşikârdı. Ne var ki, AB'nin hazmetme kapasitesine uygun ölçekte, 'zor lokma' olarak tabir edilmeyen bir ülke oluşu Bulgaristan'ın AB tarafından kabulünü kolaylaştıran diğer bir etmendir.

2. Sizce AB üyeliğinin Bulgaristan'a kazandırımı ne olmuştur? Üyelik sizce hangi sorunlara çözüm getirmiştir?

Kesinlikle ve öncelikle ekonomisini iyileştirdiğini söylemeliyim. 1990'larda ekonomisiyle, işsizliğiyle ve yoksulluğuyla cazibe merkezi olmaktan çok uzak bir Bulgaristan vardı. Bu durumun iyileşme gösterdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra hukuki metinlerinde ve iç mevzuatında da AB'ye uyum sürecinde gerekli değişiklikleri yapan ve bu sebeple yönetsel anlamda da iyileşme göstermiş olan

bir Bulgaristan söz konusudur. Yolsuzluk ve rüşvetle gündemde olan ve Avrupa’da bu şekilde tanınan Bulgaristan’ın imajı, AB müktesebatına uyum göstermesi gerektiğinden, İlerleme Raporlarında olumlu değerlendirmeler almak istemesinden dolayı kendine çeki düzen vermeliydi. AB’nin kontrol mekanizması sayılan bu raporlar sayesinde istenilen en iyi dereceye gelemese de 90’lı yıllara göre Bulgaristan bu konularda kendini geliştirmiştir

3. Üyelik sonrası ekonomik göstergeleri değerlendirdiğinizde, sizce ülkedeki durum iyiye gitmiş midir? Bulgaristan’ın gelişimini diğer AB üyelerine oranla nasıl değerlendirirsiniz?

Özellikle Birlikten sağlanan fonlar, yeni projelerin önü açmış, farklı alanlarda çeşitli iş imkanları sağlamıştır. Kırsal alanlarda hayvancılık ve tarımla uğraşanlar, mekan, alet, edevat, kümes, ahır, bakım, onarım gibi meselelerde iyileştirme sağlamak ve hijyen koşullarını AB standartlarına uygun hale getirmek için teşvik almışlardır. Fakat makro düzeyde, ekonomideki gelişmeler hakkında çok fazla fikir sahibi değilim.

4. Sosyal verileri incelediğimizde işsizliğin azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Sizce bunun sebebi göç faaliyetleri midir, yoksa AB’nin ülkede yarattığı iş imkanlarının etkisi midir?

İşsizliğin azalmasının elbette ortaya çıkan yeni iş imkanlarıyla alakası vardır ama Batı Avrupa’ya da gerçekleşen ciddi bir göç vardır. İşsizlik meselesinde bu gerçek asla göz ardı edilemez. Tahsilli olmayan gençler, ağır işlerde çalışanlar, kalifiye olmayan elemanlar bu alanlarda Batı Avrupa’daki gelişmiş ülkelerin daha iyi ücret verdiğini bildiklerinden, serbest dolaşım imkanına kavuşunca yurtdışında çalışmaya başladılar. Bulgaristan’daki maaşların yetersiz veya düşük oluşu, Bulgar vatandaşlarını illa Batı Avrupa’ya yönlendirmiyor, hemen yanı başlarındaki komşuları olan Yunanistan’da mevsimlik işçi olarak çalışanların sayısı hiç de az değil.

5. Sizce üyelik sonrasında hangi farklı parametlerde iyileşme sağlanmıştır? Bulgaristan’ın gelişim sağlayamadığı alanlar neler olmuştur?

Bulgaristan’ın turistik bölgelerindeki atılımı ve kendini geliştirme becerisi takdire şayandır. Komünizm sonrası dönemde atıl kalmış, reklamı yapılamamış, köhne

bırakılmış öyle değerli turizm merkezleri vardır ki, AB adaylığı sürecinde bu bölgelere yatırımlar yapılmıştır. Hangi alanlarda başarılı olamadığına değinmek gerekirse, Bulgaristan'ın azınlıklara yönelik politikalarında iyileşme gösterdiği ve bu sayede AB'ye kabulünün kolaylaştığı inancı yaygındır. Azınlıkların siyasete katılımı, eski dönemlere göre sosyal anlamda haklarının iadesi gerçekleşmiştir; fakat toplum içindeki ayrımcılığın önüne geçilemediğine dair de örnekler mevcuttur. Bu da politikaların şekilsel olarak uygulandığını ve toplum bazında içselleştirilmediğini göstermektedir.

EK-6

Katılımcının Adı ve Soyadı: Nurten Remzi

Tarih: 12/01/2019

Meslek: Şumnu Kültür evi Kurucusu ve Başkanı

SORULAR

1. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliğini nasıl değerlendirirsiniz? Üyelik sürecini desteklediniz mi? Görüşünüz hâlâ aynı mı?

Bulgaristan'da AB üyeliği gerçekleştiğinden beri yeterince gelişim olmadı, hatta ülkemiz ekonomi, sosyal aktiviteler, eğitim, sağlık açısından oldukça geri kaldı. İşsizlikten dolayı köy,kasaba ve şehirler boşaldı. Çalışabilecek kapasitede olanlar, eğitim almış olanlar da dış ülkelere gitti, eğitim ve bilgi gerekmeyen işlerde köle gibi çalışıyor. Özellikle Türk ve Müslüman hakları konusunda hiç bir değişim olmadı, tam tersine, onların hakkı verilmiş gibi gösterildi, ama sadece gösteriş yapacak kadar aktiviteler oldu ve azınlık hakları verilmedi. Anadilde eğitim, medya, gelenek, okul, kültür ve sosyal kurumlar, eleman, uzman öğretmen, bilir kişi yetiştirme gibi azınlık özelliklerinin maddi ve manevi değerlerini ayakta tutma ve geliştirme konusunda hiç bir gelişim olmadı. Sadece 3 okulda- Şumnu Nüvvab, Rusçuk ve Mestanlı okullarında- anadil ve din eğitimi konusunda birşeyler yapılıyor, ama Avrupa veya devlet desteği ile değil.

2. Sizce AB üyeliği Bulgaristan'a ne kazandırdı? Ülkedeki hangi sorunlara çözüm getirebildi?

Türk, Çingene, Pomak, Tatar ve Müslümanlardan nefret eden Bulgar milliyetçilerine daha çok çalışmaları için imkan verdi. Genel olarak halk daha yoksul oldu, özellikle Türk ve Müslümanlar işsiz, çaresiz, perişan durumda, çocuklarını okutamıyor, köy dışına çıkamıyor bu nedenlerden dolayı gençler dış ülkelere ekmek peşine düşüp çalışmaya gitti. Sadece siyasi yöneticilerin zengin olmaları sağlandı, zenginlik halka değil, derin devlet sistemine faydalı oldu. Ayrıca ülkemizde, kapalı perde arkasında veya açık açık Türk ve Müslüman düşmanlığı kazandırıldı. AB'ye gireli gözüme takılanlardan da bahsedeyim. Sokaklarda 3 renk çöp kazanları yer aldı, ama Avrupa'da olduğu gibi çöp kazanları dolmadı, çünkü kağıtlarla kışın sobalar yandı, şişe ve kavanozlara kış için konserve ve kompostolar hazırlandı... Tabii, bunlar fıkra gibi, ama gerçek. Anadil eğitimine köstek ve engeller kasten yapıldı. Diğer derslerde olduğu gibi uygun program, ders kitabı, öğretmen v.b. konularda çalışma yapılmadı veya problem çözülmedi. Belediye başkanları, devlet yöneticileri, siyaset başkanları ve ekipleri, okul müdürleri, üniversite öğretmenlerin çoğu sistem insanlarıdır.

3. Sizce üyelik Bulgaristan'ı yolsuzluk, rüşvet veya demokrasi anlamında daha ileri bir noktaya taşıdı mı?

Demokrasi var, ama yok...sadece sözde var. aydın ve ses çıkaranlara yönelik derin devlet yönetiminin uydurma suçlamaları ve baskıları oldukça çok oldu. Temelde korkutma, susma ve sindirme politikası var. Eski dönemden kalan kişi ve çalışma tarzı yok edilmedi. Rüşvet mafya aktiviteleri var. Dinleyen ve piyon olarak sisteme uyan kişileri yönetici yapıp onlara sahte diplomalar verildi. Ses çıkaran veya baş kaldıran aydın kişilere eziyet ve psikolojik baskılar oldukça çok. Bundan dolayı cesaret bulanların sayısı elde sayacak kadardır. Halk her şeyin farkında, ama korkuyor. Başkaldıranları işten çıkarıyorlar, gizli istihbarat baskısı yapılıyor, işlerini yok etmek için kontroller uygulanıyor.

4. Azınlık hakları, AB vatandaşlığı ve ulusal kimlik alanlarında AB ile Bulgaristan arasındaki ilişki nedir? Üyelikten sonra sizde azınlık hakları konusunda bir iyileşme yaşandı mı?

İyileşme yok tam tersine her açıdan ülkemiz geri gitti. Özellikle Avrupa medyalarında şu yazıyı okudum: Bulgaristan'da Türklerin yoğun olduğu Deliorman bölgesi Avrupa Birliği'nde en fukara yeridir. Şahsen bizim kuruma ve

şahsen bana çok olağanüstü kontrol ve suçlamalar yapıldı. Ayrıca polis ve gizli istihbarat 2 kez baskı gösterip yalan, dolanlarla uydurma suçlamalarda bulundu. İnsan hakları konusunda Avrupa ve Strasbourg Mahkemelerine bunları taşıdık, yıllarca sonuç hala gelmedi. Ayrıca, Şumnu Belediyesi bizim kültür evimize ayrımcılık yaptığı için Sofya Ayrımcılık Komisyonu'na şikayet yazdık. Bunu kanıtlayan belge ve olaylar çok, ama ayrımcılık olmadığı kararıyla mahkemeler hâlâ sürmektedir.

Ben, her şey oldum, ama hak için uğraşan, ben olamadım. Çocuk öldüren teröristlerle bağlantım var olduğundan dolayı bana baskı uyguladıkları yalanlarını gazetelerde yazdılar. Maaş ve sigortalara bile yetmeyen devlet parasını götürdüğümünden dolayı 5 yıl boyunca olağanüstü kontrol yaptılar. Çocuk ve gençlerin Kültür Evimize gelmemeleri için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Türkçe Çocuk Mozaik Dergisi konusunda elemanlarımızı sorguya çekip sindirdiler, onlar korkudan işi terketti. Devletin diğer kültür kurumlarına verdikleri eleman, bina, ısı ve diğer çalışma şartlarını sadece veriyorlar görünecek kadar verdiler. Bizler 15-19 bin alıyorsak, diğer kültür kurumları Şumnu şehrinde 100-180 bin alıyor ve bina berbat durumda. Ayrımcılık son derece gözalcı, ama ayrımcılık yapmıyorlar diye göstermek için ellerinden gelen her türlü negatif olay ve durum yaratılıyor. Bilgili, aydın kişileri ve halkı sindirmeye uğraşılar ve başardılar sayılır. Gençlerimiz eğitim alamadı, çünkü işsizlik ve parasızlık var. Çağdaş yaşam şartlarına uygun yaşayamadılar. Ayrıca alın teriyle iş yapmak isteyenleri bastırdılar ve iş yapmamaları için ellerinden gelen her türlü şeyi yaptılar. Her ilçede sadece bir iki yönetici veya belediye başkanlarının zenginlemesi için ön verdiler çünkü onlar, seçimlerde halka baskıyla istediklerini yaptırabildi. Tarih, edebiyat, folklor, kültür, din, spor ve özelliklerimizle ilgili bilgi alacak kurum, okul, öğretmen ve uzman yok. Onları yetiştirmek konusunda engeller, oldukça büyüktür, maddi ve manevi şartlar yok gibidir. Bulgaristan, AB üyesi olmasına rağmen, gerektiği kadar insan ve azınlık haklarını korumadı ve vermedi.

5. Eğer Bulgaristan AB'den ayrılma karar alırsa, bu kararı destekler misiniz?

Ülkemizin ve Avrupa'nın kanun ve kitaplarında her şey çok mükemmel ve olması gerektiği gibi görünmektedir, ama ne yazık ki, uygulamada böyle değil. Böyle

devam ederse evet, ayrılmayı desteklerim çünkü gösterildiği gibi olmadı ve bugünkü, eski dönemden kalan yöneticilerle ileride de olacak gibi görünmüyor. Görünmese de uğraşıyoruz, ölene kadar devam. Barış çerçevesinde destek ve dualarınızı bekliyoruz.

EK-7

Name/Surname of Interviewee: Dr. Radosveta Vassileva

Date/Place: 24 May 2019

Job Occupation: Teaching Fellow in Law, University College London (UCL), UK

QUESTIONS

1. How do you evaluate Bulgaria's European Union Membership? Did you supported integration process? Does your support/suspensions still hold?

Membership in the European Union has many advantages on paper. Remember the four freedoms which are crucial for the EU: free movement of goods, services, capital, and persons. Membership provides trade opportunities, which can help the economy. In parallel, membership provides opportunities for people to realize their potential by benefiting from education abroad or pursuing their careers in the best suited environment for their credentials. In the recent past, the EU also became a Union of values which is supposed to protect fundamental rights and freedoms (human rights and social rights). In practice, things stand differently. Instead of being a Union of values, the EU transformed itself into a Union of dual standards. This is most easily visible in the case of the rule of law crises in Poland, Hungary, Romania, and Bulgaria. EU law became a prisoner of party politics and behind the curtain games. To summarize, I support Bulgaria's membership in the EU, but I believe the EU needs major reforms.

2. What do you think were the reasons EU wanted to have Bulgaria as a member? Why did Bulgaria want to be a member of EU?

Bulgaria was admitted to the EU although it did not fulfil the accession criteria, which serves as evidence that the decision for admission was entirely political. Research into the archives shows that some chapters were even closed because of unilateral decisions by key political figures. Unsurprisingly, Bulgaria (and

Romania, by the way) was subjected to a special mechanism (Cooperation and Verification Mechanism), which was supposed to help the country catch up quickly. 12 years after entry, Bulgaria still does not fulfil the accession criteria despite this mechanism.

One certainly has to read between the lines and examine the historical context to understand why Bulgaria was admitted. Bulgaria's support for the NATO operation in Serbia, also known as the "Kosovo card", played a role in the country's admission. At the time Bulgaria was admitted, important Member States had an interest into the Nabucco pipeline which was supposed to pass through Bulgaria. Overall, Bulgaria's geostrategic location seems to be the main factor which can explain the country's untimely entry into the EU. In turn, Bulgaria at this stage, wanted membership in the EU because of the four freedoms I mentioned above as well as structural funds which could help boost the economy.

3. What do you think European Union Membership has added to Bulgaria? What problems do you think membership solved?

Ironically, EU membership made it easier for people to emigrate. Currently, there are more Bulgarians working abroad than in Bulgaria (official statistics by the Bulgarian Academy of Science). You can see my article with references here:

<https://radosvetavassileva.blog/2018/03/07/eu2018bg-where-did-everyone-go/>

Bulgaria did not take full advantage of its EU membership. It benefited from structural funds, which get deviated to private pockets. 12 years after entry, Bulgaria has the lowest median earnings in the EU, the lowest GDP per capita in the EU, the highest death rate in the EU (fourth highest in the world), etc. Bulgaria is the fastest shrinking nation in the world according to the United Nations. At this stage, as visible from World Bank data, it has almost no FDI either. The current government completed a major crackdown on fundamental rights and freedoms too. In 2018, Freedom House downgraded the country to a semi-consolidated democracy in its Nations in Transit Report. Transparency International persistently ranks it as the most corrupt EU member (see the Corruption Perceptions Index). The country keeps losing cases before the ECtHR on the same facts.

4. As a EU citizen, what kinds of difficulties you face when you travel to another EU country? Or, do you face any obstacles at all?

I have not faced problems; Bulgaria as well as Romania, Poland, etc. have to apply for US visas, which made the EU retaliate: US citizens will have to apply for EU visas in the near future. The US knows very well that EU countries are not at the same level of development, so it refuses to buy EU's fiction that all EU members are fully fledged democracies.

5. How do you see Bulgaria accepting refugees? Would you support your country if they decide to take more refugees in?

I believe in human rights: Bulgaria should support refugees. However, considering how poor the country is, it should be helped financially by other states in doing so.

6. Considering your economic situation before and after EU, would you say now the conditions are better off in Bulgaria? (1 is the lowest and 5 is the highest grade?)

1-Certainly not better: the economy is in a critical state. The country has the lowest GDP per capita in the EU and the lowest median earnings in the EU. World Bank data shows 22% live below the poverty line.

7. Considering corruption within Bulgaria, would you say now the fight against corruption is better in place after the EU Membership? (1 is the lowest and 5 is the highest grade)

1-No change or even worse. You many want to see the following indices, which show Bulgaria has either not advanced or worsened in the past 10 years:

- Corruption Perceptions Index by Transparency International
- World Bank Governance Indicators (especially corruption and rule of law)
- Rule of Law Index by the World Justice Project

8. What areas do you think EU should be more involved in Bulgarian life to make it better? (Health, judiciary, corruption, economy..)

The EU is already involved via the Cooperation and Verification Mechanism (which monitors 6 key areas, including corruption, judiciary, etc.) as well as structural funds. The issue is that EU institutions have been captured from within, so they fulfil their duties only pro forma. They monitor corruption, judicial independence, etc. on paper, but not in practice. The Cooperation and Verification Mechanism has become an exercise in flattery and has been deprived of its main

purpose (I have written a number of pieces on this in the Verfassungsblog). EU institutions provide EU funds, but they do not mind if they get deviated/misused. You may want to check the latest developments in the Apartment Gate and Guest House Gate scandals. In the latter, politicians built private luxurious houses with EU funds supposed to be used for rural development. This is one of many examples of misuse of funds.

EK-8

Katılımcının Adı Soyadı: Erol Selahattinov

Tarih: 12/06/2019

Mesleği: Polis

- 1. Bulgaristan'ın AB üyelik sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Ülkenin AB'ye olan üyeliğini desteklediniz mi? Desteklediyseniz/ desteklemediyseniz görüşleriniz hâlâ geçerli mi?**

Üyeliği genel olarak başarılı değerlendiriyorum. Üyelik döneminde de desteklemiştim, görüşüm hala geçerlidir.

- 2. Sizce AB üyeliği Bulgaristan'a neler kazandırdı? Ülkede hangi sorunların çözülmesine olanak sağladı?**

Bulgaristan üyelik ile birlikte dünya liderlerinin yanında yer almaya başladı. Altyapı, tarım, yabancı yatırım, yeni iş imkanları ve dış ticaret anlamında kazanımlarımız oldu. Aynı zamanda bizler sadece kimlik kartı ile AB ülkeleri arasında serbestçe geçiş özgürlüğü kazandık.

- 3. AB üyeliğini düşündüğünüzde, diğer ülkelere seyahat ederken herhangi bir zorlukla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız örnek verebilir misiniz?**

Hayır, herhangi bir sorun yaşamadım. Bunda Balkan dillerinin birbirine benzemesinin ve evrensel dil olan İngilizce kullanmamızın katkısı olduğunu düşünüyorum.

- 4. Göçmenler konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce Bulgaristan ülkeye göçmen kabul etmeli mi?**

Günümüzde bu konu global bir hâl aldığı için sadece Bulgaristan'ın değil diğer devletlerin ortak çalışması gerekiyor. Ülkemizin ekonomik durumu sıkıntılı olduğu için sadece savaş mağduru insanların kabul edilmesinden yanayım.

5. AB üyeliğinin öncesinde ve sonrasında kendi durumunuzu ve ülkenin genel durumunu değerlendirdiğinizde, sizce durum daha iyi mi yoksa daha mı kötü olmuştur? (1 en kötü 5 en iyi değerdir)

Ekonomik durumun kesinlikle daha iyi olduğunu düşünüyorum bundan dolayı puanım 5. Diğer ülkelerle kıyasladığımızda ülkemizdeki maaşlar, sosyal haklar ve gelişmişlik daha kötü ama yine daha az fakat eskisinden de daha iyi olduğu bir gerçek.

6. AB üyeliğinin öncesinde ve sonrasında yolsuzluk ve adaletsizliği düşündüğünüzde sizce durum daha iyi mi yoksa daha mı kötü olmuştur?

Üyeliğin ilk yılları için puanım 2. Üyeliğin üzerinden yıllar geçtikçe ülkemizde de gelişmeler yaşandı ve yolsuzluğun eskisi kadar kötü olmadığını düşünüyorum. Şimdiki şartlarda vereceğim puan 4.

7. Sizce AB Bulgaristan'a hangi alanlarda daha fazla yardımcı olmalıdır?

Ülkedeki ödemelerin AB maaşları ile benzer düzeye yaklaşması, sağlık şartlarının ve sosyal güvencenin iyileştirilmesi, eğitim sistemindeki usulsüzlüklerin giderilmesi konusunda daha fazla müdahale etmelidir.

EK-9

Katılımcının Adı Soyadı: Ümmügül Zaran

Tarih: 18/06/2019

Mesleği: Doktor

SORULAR

1. Bulgaristan'ın AB üyelik sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Ülkenin AB'ye olan üyeliğini desteklediniz mi? Desteklediyseniz/ desteklemediyseniz görüşleriniz hâlâ geçerli mi?

Üyelik öncesinde desteklemiştim, hâlâ da destekliyorum. Desteğimin en büyük sebebi AB ülkelerinin hem ekonomik hem de hayat şartları olarak bizden daha iyi olmasıydı. Bir gün Bulgaristan'ın da onlar gibi olmasını umuyoruz.

2. Sizce AB üyeliği Bulgaristan'a neler kazandırdı? Ülkede hangi sorunların çözülmesine olanak sağladı?

Bulgaristan AB'ye üye olduktan sonra ülke olarak gelişim göstermeye başladı, örnek olarak bir çok projenin gerçekleşmesini (anayollar ve binaların yapılması gibi) verebilirim. Bu da pek çok şehrimizin Avrupa şehirleri gibi görünmesini sağladı. Sınırlarımızın açılması en büyük avantajlarımızdan oldu bu da hem ürünlerin hem de insanların önündeki sınırların kaldırılmasını sağladı. Üyelikten sonra çözüm bulan çok fazla konu olmadı, sorunlar kağıt üstünde çözülüyor, halk bunları hissedemiyor.

3. AB üyeliğini düşündüğünüzde, diğer ülkelere seyahat ederken herhangi bir zorlukla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız örnek verebilir misiniz?

Herhangi bir sorun yaşamadım, aksine ülke kimliğimizle rahatlıkla hareket edebiliyoruz.

4. Göçmenler konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce Bulgaristan ülkeye göçmen kabul etmeli mi?

Bulgaristan çok küçük bir ülke ve ekonomisi de kötü durumda. Bundan dolayı ülkenin göçmen kabul etmemesi gerektiğini düşünüyorum.

5. AB üyeliğinin öncesinde ve sonrasında kendi durumunuzu ve ülkenin genel durumunu değerlendirdiğinizde, sizce durum daha iyi mi yoksa daha mı kötü olmuştur? (1 en kötü 5 en iyi değerdir)

Üyelik öncesinde puanım 1 çünkü o dönemde finansal durum çok kötüydü ve nasıl iyileştirileceğini bilmiyorduk. Üyelik sonrası duruma ise puanım 3, en azından AB ile uyum sağlamak için yenilikler yapılıyor.

6. Sizce AB Bulgaristan'a hangi alanlarda daha fazla yardımcı olmalıdır?

Bence AB en fazla sağlık ve ekonomi konularında yardımcı olmalı. Özellikle sağlık alanında kullandığımız teknik aletler çok eski ve yeterli sayıda değil. Küçük

kasabalarda nüfus azlığından dolayı pek çok hastahane kapatıldı. Bu bölgelerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak için doktor ve ekipman ihtiyacı çok fazla.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Halime Mesut

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 21 Nisan 1994, Bulgaristan

Elektronik Posta: halimesut5@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Yalova Üniversitesi	2017
Ön Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	2017
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2019	LC WAIKIKI	Satın alma Asistanı

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce, orta düzeyde Almanca ve Bulgarca

HOBİLER

Yabancı Dil öğrenmek, seyahat etmek, araştırma yapmak